

Taster sa zvezdicom

Od autorke romana *U srcu te nosim*

benoat grul

BENOAT GRUL

TASTER SA ZVEZDICOM

Naslov originala:
Benoite Groult
La Touche Etoile

Prevela Amalija Vitezović

Copyright © Editions Grasset & Fasquelle, 2006.
Translation Copyright © 2009 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Za Blandin, Lizon i Konstans, moje kćeri.
Za Violet, Klemantin i Polin, moje unuke.*

Mojra

Zovu me Mojra. Vi mislite da me ne poznajete ali svako živi, manje ili više, uz moje prisustvo, a da toga nije ni svestan, i ja ću zauzimati sve značajnije mesto u životu većine vas. Biti jedna od Sudaja postao je, uostalom, izuzetno zanimljiv posao otkako mnogi ljudi, koji su proveli mlade godine u uverenju da su večni, gube tlo pod nogama dok cvet njihove mladosti polako vene, a pojavljuje se neumoljivi plod njihove zrelosti.

Baš u tom stadijumu ljudi postaju interesantni, a moja moć počinje. Ranije su bili tako sigurni u sebe, tako nesvesni, tako dirljivo naivni da nisam mogla da im kvarim zadovoljstvo življenja, njihov dar bezbrižnosti, te žestinu i bolnu slast požude, čiji ukus ja nikada neću spoznati.

Besmrtnost je kazna zbog koje se odista treba osvetiti.

Naime, zahvaljujući napretku nauke, ja danas imam na raspolaganju ogroman rasadnik ljudskih bića koji se neprekidno uvećava pridošlicama. Vide oni dobro udarce sudbine koji ih zasipaju, u sve gušćem pljuskju, ali slepo nastavljaju napred, ponajpre zato što ih drugi guraju, ali i zbog toga što je u ljudskoj prirodi da neprekidno gura napred, korak po korak.

Mnogi su još čitavi. Drugi se prave da jesu. A oni čija je smrt bila predviđena, ali su uspeali da ulože žalbu na presudu, neumorno se trude da obnove svoju ljušturu. Preživeli sa dodatnim žarom pokušavaju da obnove svoj život, zaboravljajući na udarce po glavi koji će ih dočekati za dve godine, ili za deset, ili nikad, ili... svakako se svodi na isto: nikad više nećeš biti nepobediv, dragoviću moj. Otkako je smrt položila na tebe svoju šapu, više te neće ispustiti. Duboko u tebi, nastaniće se potiho, kao crvić. Tvoje telo će neosetno započeti sa propadanjem. Organi koje nisi ni znao da imaš nametnuće ti svoje hirove. Tvoja privlačnost iziskivaće veliki napor, tvoja lepota pravu borbu, tvoje držanje izuzetnu muku, bezbrižnost

strogu disciplinu; tvoje zdravlje postaće tvrđava pod neprekidnom opsadom, a briga će biti tvoja nerazdvojna drugarica.

Još neko vreme moći ćeš da se pretvaraš da se ništa nije dogodilo. Ubeđen da možeš da računaš na razumevanje svojih bližnjih, kretaćeš se među njima ponavljajući pesni- kove reči: Znete li da sam ja, mada veoma mlad, nekada bio još mlađi? Šta li to znači? U tome svakako postoji nešto zastrašujuće.

Ali niko neće hteti da te sluša, a kamoli da saoseća s tobom, jer starenje je najsamotnija plovidba. Ti, zapravo, više i nisi njihov bližnji. Nešto zastrašujuće se zaista desilo: zakoračio si preko granice. Odsada, ako se i desi da te neko smatra normalnim, to će biti puka slučajnost. Svuda će te posmatrati kao smetnju, jer samom činjenicom da postojiš, ti razbijaš mit. Podsećaš sve ljude da su smrtni, a to se mora po svaku cenu izbeći. Shvatićeš ubrzo da moraš da se opravdavaš za svoju starost kao za nekakav greh koji si počinio. Bilo kako bilo, odsada, kud god da kreneš, obeležen si kao gubavac, iako ti taj beleg primećuješ samo na drugima... Tvoja domovina, u kojoj si rođen, gde si proživio ceo svoj život, u kojoj si želeo i da umreš, odrekla te se. Postao si stranac, izgnanik u sopstvenoj zemlji.

Preostaje ti da otkriješ još jednu nepobitnu istinu o svom novom stanju: a to je da starci nikad nisu bili mladi. To bi se valjda znalo. Pesnici to znaju, pošto za njih godine ne postoje. Zbog toga su oni jedina ljudska bića koja mogu da me dirnu u mojoj besmrtnosti.

Deca takođe dobro znaju da starci dolaze iz nekog drugog sveta. Dobro znaju da njihova baba nikad nije bila devojka. Prave se da u to veruju da ne bi ožalostila ostale oko sebe. Ali kada im otvorite onu knjigu mrtvih slika zvanu fotoalbum, ona misle da ih zavatlavate.

- Vidiš, ovo tu je baka, igra se obručem u bašti tetka-Žane, koju ti nikad nisi upoznao.

A tako, ona se rodila mrtva - misli dete. Pošto je nisam upoznao, to znači da nikada nije ni postojala.

- A zašto ne tera obruč svojim štapom? - pita ono.

- Pa nije baka hodala sa štapom kad je imala deset godina, pobogu!

Nije nego - misli dete. Baka se rodila kao baka, to je očigledno. Čak i njena rodena kćerka je zove „baka"! A i deda, koji joj kaže svaki put

kad sedne za sto: „Deder, dodaj mi tablete za stomak, bako, molim te.“

Ko se uopšte seća da se ona zove Žermen ili Mari-Luiz? I da je ona još uvek ona nekadašnja devojčica koja se najednom našla u preširokoj, opuštenoj koži? A šta je drugo, uostalom, neki stari čiča do brkati deran koji bi još uvek želeo da trpa ruku u gaće?

Ja, Mojra, njihova sudbina, ne prestajem da se divim njihovoj sposobnosti da se vrate u detinjstvo. Nije teško biti mlad kad je čovek zaista mlad, pa i ne ume ništa drugo. Ali kakav je to izuzetan napor biti mlad kada to više niste, to mi uvek izmami suze. Kakve su to akrobacije! Jer su deca, i pored svoje neiscrpne energije, ipak samo deca. A stari nose u sebi sva svoja životna doba. Sve ličnosti koje su oni bili žive zajedno u njima, ne računajući one ličnosti koje su mogli biti, a koje se uporno trude da im zagorčaju sadašnjost sa svojim kajanjima ili razočaranjima. Stari ljudi nemaju samo sedamdeset godina, oni još imaju i svojih deset godina, te svojih dvadeset, pa trideset, pa pedeset, i povrh svega toga onih osam banki koje se već pomaljaju pred njima. A sve te ličnosti koje prigovaraju, koje vas kritikuju i koje uvek smatraju da nisu dovoljno dobro prošle u životu - treba umeti da ih učutkate.

Upravo zbog svih njih Mojra i postoji. Kada se definicije pomešaju, kada se svako može osećati i čudesno mladim i bespomoćno starim u isti mah, kada su sve karte ispravne pod uslovom da prihvatite da vam više ne obezbeđuju pravo na prisustvovanje određenim programima. Kada su utvrđene istine poljuljane, kada se sreća pojavljuje tek ponekad, kao razbojnik na rubu šume, a nesreća iskrsava pred vama bez upozorenja.

Jedan nepogrešiv znak ukazaće vam da ste kročili u druge predele: postepeno smanjivanje vaše čvrstine. Ja ne mogu biti ženomrzac, budući da nemam pol, ali znam da je to još pri- metnije kod tebe, ženo, nego kod tvog saputnika. Jer muškarac, pošto je na zemlji stvoren prvi, kao što se sam pobrinuo da dokaže u Svetom pismu svih religija, i pošto je svuda ostao na vlasti zahvaljujući svojim gangsterskim metodama, veoma dugo uspeva da očuva molekularnu masu. I poslednji fićfirić ima pravo na svoje mesto na trotoaru, ali zato ćeš ti, ženo, dok tvoja lepota i mladost polako blede, shvatiti da postepeno postaješ sve providnija. Ubrzo će se

sudarati s tobom a da te i ne primete. Ti, po navici, kažeš „izvinite“, ali odgovora neće biti - više nikome ne smetaš, više i nisi tu.

Videla sam kako stižete, vi iz generacije koja se ne usuđuje da ostari, posle toliko vekova tokom kojih se uloge uopšte nisu menjale. Pokušala sam, u početku, da vas urazumim: „Za kaznu, prepisaćete mi sto puta: ja sam osoba u godinama.“ Ali ni hiljadu puta ne bi bilo dovoljno. Postati mladi starac, pa makar i oronuo, delovalo vam je najednom mnogo uzbudiji- vije od otrcane uloge stare osobe, pa makar i dobro očuvane. Vi ste prva generacija koja je došla do strašnog otkrića: sve ono dragoceno i važno što ste imali da prenesete mladima, vaše naslednike više ne interesuje. Vaše iskustvo ih, prosto- -naprosto, smara. Ne daju na njega ni pet para u svetu u kome žive, ispunjeni uverenjem da nikad neće biti nalik vama. Taman posla, ne prizivajte zlo! Da bi izbegli svaki rizik, od presudne je važnosti da vas ignorišu, da vas što pre proglašavaju za vanzemaljce, za uljeze na neprijateljskoj teritoriji.

Još su vaši očevi mogli da uživaju poštovanje svojih naslednika jer bi se prurušili u starce, povukli se u prostor predviđen za njih, i vrlo brzo oslobodili mesto.

Novi se starci, zato, u sve zbijenijim bataljonima, upuštaju u opasne poduhvate na teritoriji koju potresaju naučni i medicinski zemljotresi, gde otkrivaju da je ponekad čudesno preživeti, pod uslovom da izmenite pravila i zametnete tragove, ne biste li pokušali da uspostavite novi poredak.

Danas, preći šezdesetu znači, u suštini, da treba da smatrate sebe živahnijim od ostalih šezdesetogodišnjaka. To znači da primećujete kako se belezi godina pojavljuju na vašim kolegama a da ništa ne primećujete na sebi. Da biste se osećali čilo i veselo, dovoljno je da ujutro pročitate u čitulji kako je Taj-i-Taj upravo umro. U šezdesetoj, budala! Pa ako ste još i te sreće da u istom momentu začujete sirenu hitne pomoći, utoliko bolje. Nisam ja taj koji je u kolima, u-ta-ta!

Najvažnije je da, kad se probudite, vaši organi ćute - kao u ratu, kad nema ničeg novog na zapadnom frontu, to jenajlepši izveštaj o pobedi nad smrću. Kad se organi oglase, nikad ne kažu ništa dobro. Ali kada se pobune organi drugih ljudi, e to je veselo! Nije da ste postali zlobni, već je nesreća bližnjeg melem za strah koji počinje da vas obuzima. A da niste ipak i vi ostarili? Ma ne - zgražate se vi! Još

niste. Ne izistinski. Ne tako brzo. Dugo će vam trebati da odgovorite „da“, i mnogi će umreti mladi u poodmaklim godinama.

Svi veruju da treba zavideti besmrtnima. U kakvoj su samo zabludi!

Upravo u želji da ne mislim na to, ja se ponekad umešam da poremetim mehanizam.

Žan-Lu će biti spasen u poslednji čas, između pretposled- njeg i poslednjeg daha. Dodatnih pet godina! On misli da za to treba da zahvali svojoj ženi, koja ga je pronašla pored kreveta...

Alis, sa svojih dobrih sedamdeset pet godina, neće sasvim ispustiti dušu na operacionom stolu gde će joj nameštati slomljenu cevnicu, za koju je živahna bakica sama kriva, pošto već pet godina „ide na skijanje po poslednji put“! Ljudska nedoslednost me uvek razneži... Alis će preći na nordijsko skijanje, što je dosadno, ali ona će se pretvarati da to obožava, jer ne ume da živi bez ljubavi...

Lea će otkriti orgazam u šezdeset trećoj godini, u neočekivanom zagrljaju svog plastičnog hirurga, kod koga je otišla da bi ponovo probudila strast svog supruga, strast koju joj ovaj, uostalom, nikad nije ni pokazao... Ja ću joj pokloniti pet godina telesnog zadovoljstva, ali u drugom krevetu!

Leon će se okliznuti na koru banane, zbog čega će propustiti autobus za hodočašće u Santjago de Kompostelu, koji će se prevrnuti u nekoj jaruzi u Španiji dva dana kasnije.

Ja, eto, mogu da budem i kora banane kad mi dojadi da me smatraju okorelom zloćom.

Vi biste voleli da mi date neki lik. Ja, međutim, nisam antropomorfno božanstvo, nisam ni Erinija niti jedna od zastrašujućih Parki. U grčkoj mitologiji, Mojra naprosto znači „sudbina“. Žao mi je što nisam ni bog ni demon, već samo „nepoznat i nerazumljiv zakon“, kako kažu vaše enciklopedije. „U početku, svaki čovek je imao svoju ličnu Mojru, koja je bila njegov udeo sudbine.“ Usud, kako bi neki rekli. Sumorni izgledi za nekog poput mene, ko voli nepredvidljivost i pukotine u životu, kroz koje se provlače čuda. Zbog toga uživam da zbunim. Da izazovem sjaj u nečijim očima kako bi se rodila ljubav tamo gde to niko ne očekuje; da dovedem na svet unuka čije će čudesno rođenje ženu na samrti pomiriti sa životom. Da otelotvorim ono božansko što postoji u svakom biću - u ovome strast za muzikom, a u onome avanturistički duh; a takođe i onaj

užitak koji se može naći u svemu, u bašta- ma kasno uveče, u morskoj soli na koži, u ukusu škotskog viskija sa ostrva Ajlej, u pečurki u podnožju hrasta, pa čak i u miomirisu korova u cvatu dok pada mrak.

Verovatno prelazim granice, ali ko mi može zameriti? Ja sam na takvom položaju da znam da Bog ne postoji izistin- ski. Postoje samo suprotstavljene sile koje se bore za prevlast u vasioni i povinuju se zakonima fizike koje nijedan ljudski duh nije u stanju da pojmi.

U tom haosu, najneverovatnija mogućnost jeste - živeti. Zbog toga ja na zemlji imam svoje štice. Kao da me ne muči dovoljno to što kroz njih pokušavam da shvatim šta to čini ljudski život tako poželjnim. Mada, moram priznati da mi mladi ljudi nisu baš zabavni. Uvek su in the mood for love! Pošto moja priroda nije ni ljudska ni božanska, naravno da ih ne mogu razumeti. Naprotiv, mladi starci koji midanas stižu, čak i u delovima, umeju tako čvrsto da se drže za to jedinstveno čudo - svoj život, nastao na tom unikatnom čudu - njihovoj planeti, među milijardama ostalih, zaleđenih ili vrelih, koje lutaju po galaksijama kao pijani brodovi.

„Šta li se to desilo? Život - i ja sam star", napisao je jedan od mojih omiljenih pesnika.

Svakako, može se tako reći, ali bez obzira na to: ljudska bića nikad neće znati koliko im zavidim, ja, koja nemam ni života ni godina.

Alis i Nečastivi

Godine su dobro čuvana tajna. Pričati šta je to starost isto je kao i opisivati sneg ljudima koji žive u tropskim krajevima. Zašto da im zagorčavate život a da vama pri tom ne postane lakše? Ja više volim da u potpunosti poričem istinu i da se borim držeći busiju dok još mogu da dobijem poneku bitku. Jer starost, samo da znate, ne samo što otvara vrata popriličnom broju bolesti već je i sama po sebi bolest. Zato je važno da se ne zarazite.

Problem je u tome što, da biste od nje pobjegli, treba da balansirate na žici između dva ponora: s jedne strane su vaši ispisnici, od kojih su mnogi već izgubili ravnotežu. S druge strane je masa živih ljudi, koji se tucaju, zabavljaju se, izlažu svoj život riziku, pate zbog ljubavi, nadaju se ovome ili onome, postižu uspehe ili neuspehe, bave se podvodnim ribolovom ili planinarenjem po Nepal, lome noge na skijanju a ne u kadi, stiču nove prijatelje, uče hebrejski, vole žene ili muškarce ili i jedno i drugo, surfuju po internetu, prave decu, razvode se, opet se tucaju, opet se venčavaju i usput se pribojavaju pedesete zamišljajući kako će ostariti... kakvi tikvani!

Starenje čeka svakoga, to znamo. Otprilike. Svako smatra da mu je to poznato, ali sam pojam i dalje ostaje apstraktan, i ta svest o kolektivnoj sudbini vrste nimalo nas ne priprema za samotno proživljavanje svoje starosti i bolnu svest o svojoj smrti. Čovek može dugo živeti konstatujući mirno ovo opšte pravilo. Neki čak uspevaju da ubede sebe da će biti izuzeci... tikvani!

Kad bi čovek mogao da shvati jednom za svagda da je „matora drtina“, verovatno bi se navikao. Drama je u tome što u početku na to zaboravljate. Uz malo sreće, godinama gurate napred. A onda ćete jednog dana ipak morati to da priznate, postaćete svesni da ste sve vreme stari. U tom se trenutku gubi ravnoteža, i morate sve da učite ispočetka. Ne samo što vam je koža ostarila, nju bar možete malo da potegnute gore; sastavljeni ste takode i od starih kostiju koje postaju porozne, od starog želuca koji teško podnosi slatko peckanje

alkohola, od starog mozga koji se zbunjuje pred vlastitim imenima, a potom i pred zajedničkim imenicama, od starih vena koje se šire, dok se arterije, naprotiv, sužavaju, i živite sa starom ljubavlju na kojoj primećujete iste simptome, ili pak bez ljubavi, samo uz nepomičnu fotografiju u srebrnom ramu na noćnom stočiću.

Ostaje vam, naravno, porodica. Ali i u očima svojih, postepeno prestajete da budete osobe i postajete „roditelji“, dok ne počnu da vas nazivaju „moja sirota mama“ ili „moj stari tata“... Više od vas ne očekuju nikakva iznenađenja, sem infarkta, loma butne kosti ili polaganog užasa Alchajmero- ve bolesti.

Donekle iz želje da ih iznenadim, prihvatila sam se pisanja knjige, koju sastavljam krišom, kao da mi je petnaest godina! A takode i da iznenadim svoje kolegice iz časopisa

Nu, le fam u kome sam radila dvadeset godina, ali osećam da malo-pomalo postajem tuđinka. Sećam se kako se Meni Gregoar, koja je bila slavna sedamdesetih, žalila na favorizo- vanje mladih na RTL-u: „Imala sam utisak da imati šezdeset pet godina predstavlja krivično delo. Uostalom, i bila sam osuđena.“

Ja sam takođe kriva što imam sedamdeset godina, jedina sam sedamdesetogodišnjakinja u redakciji. Podnose me pod uslovom da ne otkrivam istinu o svojim godinama i da ne pokazujem nikakve nezgodne znake starosti. Ja poslušno igram u komediji zvanoj „svi smo mladi, svi smo fini“, utoliko lakše što u ženskom časopisu sve, počevši od mode i reklama, doprinosi tome da se održi iluzija. Ne samo što nemam nijednu saveznicu u svom taboru nego i svake godine nova četa živahnih pripravnica nahrupi u časopis, potiskujući me sve više prema dnu rezervisanom za penzionere. Kad se, na primer, nametne tema starosti, preporučljivo je intervjuisati samo parove koji pristaju na maskaradu: „Rešili smo da ostarimo u dobroj formi, da kupimo najke za osamdeseti rođendan i proslavimo stotu četvoroonoške, uveseljavajući svoje praunuke.“ Zabranjeno je napomenuti da ćete, ako u osamdesetoj nekim čudom i uspete da se spustite na sve četiri, u tom položaju i ostati! Preostaje vam samo da zovete hitnu pomoć.

Oronulost i smrt se do te mere poriču da, kad javim nekom od svojih bližnjih: „Znaš li da je moja prijateljica Sizan, ili Rašel, ili Žinet,

umrla?", prva reakcija s druge strane žice uvek je: „Neee! Nije moguće!" ili: „Neee, ma nije istina?"

Smrt je najpre laž. U mom detinjstvu, još je bila prisutna. Zatim sam videla kako malo-pomalo nestaje iz mog okruženja.

Ne tako davno, u gradovima, ulazi zgrada gde je neko umro ukrašavali bi se crnim draperijama s njegovim inicijalima, a unutra bi oni koji to žele mogli da se upišu u knjigu saučešća. Na selu se bdelo nad umrlim. Danas se to mora zabašuriti, izbegava se čak da ga deca vide. U čitavom detinjstvu ona će videti samo smrt hrčka ili možda starog psa, ako ga veterinar, na molbu vlasnika, ne „uspava" daleko od njihovih očiju.

Oduzete su nam i reči. Niko više nije na samrti, to zvuči nepristojno! U naše doba se ne umire, već se upokoji u miru božjem ili se premine. Izdahnuti, to suviše podseća na poslednji dah. To nikako. Ispustiti dušu danas više nije u modi, pošto više nismo sigurni da imamo dušu... Otići na onaj svet zvuči suviše knjiški, ali se zato sasvim ravnodušno može reći „preminuti", toliko je reč ispražnjena od svakog emotivnog naboja usled stalne upotrebe u jeziku administracije. Reći: „Moja majkaje juče preminula" svakako manje boli nego: „Mama je umrla".

Slika staraca koja nam se nudi takode je svedena na veseljake snežnobeke kose koji voze bicikl po obroncima Himalaja ili se ukrcavaju na luksuzne prekookeanske brodove. On nikad nije ni ćelav ni gojazan, i kezi se kao Gari Kuper, dok ga supruga zaljubljeno gleda, kratke sukneje i dugih nogu poput srne. U reklamama, u prospektima Francuske železnice, u turističkim brošurama za treće doba i časopisima za penzionere, svi starci koje nam prikazuju smeju se kao lude, samo što nikad nisu grbavi kao dvorske lude!... A otkako se Adrijen približava... osmoj deceniji, bombardovanje našeg poštanskog sandučeta reklamama još se pojačalo. Nema dana a da nas ne podsete da što pre počnemo da koristimo čudotvorne meleme iz Sijama, iz Kambodže, sa Tigra ili iz Perua, prikazuju nam lift-stolice u kojima stalno sede neke Lolite, a od pre nekog vremena obećavaju „čak i posle osamdesete, ogroman ud i veličanstvene erekcije koje će i najsmerniju suprugu pretvoriti u raspomamljenu furiju, nezasitu i željnu vašeg penis..." Adrijen me gleda prestravljeno...

Popustio je, međutim, pred upornim ponudama aranžmana za sahranu sa plaćanjem unapred, u koje je sve uračunato, i prijavio se kod pogrebnog zavoda Šilperik: „Vi nam dostavite pokojnika, a mi vam ga fino zapakujemo.“ Ja sam odbila ponudu. Kao prvo, ne daju popust za grupe. Zatim, osam godina sam mlađa od svog muža, i nemam nameru da umrem u skorije vreme: imam projekat.

Želela bih da shvatim kako su ljubav i poštovanje prema starima, tako snažni u antici, u afričkim i indijanskim kulturama, pa čak i u Evropi do prošlog veka, mogli potpuno da nestanu u našem modernom društvu, i šta će se desiti kad starci budu živeli do sto dvadesete, što nas uskoro čeka?

Problem je u tome što je, da biste uverljivo pisali o starosti, potrebno da ste u nju već zakoračili. Ali, u tom slučaju, i ona je već zakoračila u vas, i zbog toga ste sve manje sposobni da je pojmite. Ta tema se ne može obrađivati dok ne dođete u određene godine... o njoj možete govoriti jedino ako je sva mladost u vama umrla.

Ja sam, kako mi se čini, na raskrsnici između ta dva stanja, smatrajući sebe, naravno, izuzetkom o kome sam maločas govorila. Kad sedim, imam šezdeset godina. Kad ustanem, malo se pogrblim, istina, ali i dalje sam čilog držanja. Na ravnom terenu sam besprekorna. Međutim, kad silazim niz stepenice, postajem sedamdesetogodišnjakinja. U silaženju koristim glavu, jer više nemam poverenja u sopstvene noge. Tih nekoliko desetinki sekunde oklevanja pre svake etape instinktivnog pokreta koji je sad potrebno raščlaniti, otkrivaju da ste već nepovratno načeti.

Kod mene su amortizeri ti koji su prvi otkazali. Sad u nogama imam samo komadiće drveta, nepodmazane i bez federa. Drvo je još dobro, kao što pokazuje nalaz o gustini kostiju. Nevolja je u tome što zglobovi više nisu uzglobljeni. Pošto noge nemaju gume, vozim se po obruču točka. Na nagnutoj stazi ličim na one drvene igračke sastavljene iz delova koje silaze niz kosu ravan sa isprekidanim pokretima. O, bože! Gipkost! Nikad nisam smatrala gipkost za neprocenji- vo dobro. Svi prioriteti se menjaju. To je jedno od otkrića do kojih dolazite, jer, suprotno raširenom verovanju, starost je doba otkrivanja.

Kad se pojavim na vrhu nekog stepeništa - u metrou, na stanici Varen, recimo, ima četrdeset šest stepenika - moja kolena mi se

obrate:

- Ne misliš valjda da nas teraš da silazimo niz ovo?

- Ne gnjavite. Ko ovde komanduje?

Ona se cerekaju. Ko se poslednji smeje, najslade se smeje.

Spuštam se na prvi stepenik, oprezno, malo iskosa, desnom nogom, jer to koleno je u boljem stanju.

- Ja mogu svakog časa da otkážem - upozorava ono drugo, levo, koje je član Sindikata kolena, jednog od najnepokole- bljivijih.

Sve češće pristajem na nagodbu. Silazim postrance, s jednom rukom na rukohvatu. Ponekad sasvim popustim, ali još nikad u javnosti, nagodim se da silazim stepenik po stepenik, gledajući da se dodvorim svom osoblju i poštedim trupe. Jer na horizontu pred svima nama pomalja se bauk generalnog štrajka, uz nasilnu smenu Direkcije, odnosno mozga, i parali- sanje svih sektora delatnosti. U mnogim knjigama čitali smo tu zastrašujuću priču.

Da bih izbegla uzimanje talaca i uništavanje sredstava za rad, morala sam da pregovaram, ponižavam se, pristajem na kompromise, spremna da se postepeno pretvorim u Gospu od Proteze. Protetičar mi je ugradio dva sekutića, ortoped mi je dizajnirao đonove koji treba da poprave ravnotežu mojekičme. (Od trideset četiri pršljena, svaki samo gleda kako će da iskoči iz reda, povukavši sve ostale za sobom. I taj je sindikat veoma opasan, uvek treba prvo leći pre bilo kakvih pregovora.) Najzad, otolog mi je nabavio, po ceni suvog zlata, digitalni slušni aparat, a oftalmolog kontaktna sočiva.

Da bih to nadoknadila, kad idem u redakciju, više ne nosim fine sakoe u stilu žena ministara, već džins, u nadi da ću se uklopiti u stado.

Jer ja i dalje u sebi negujem cvet svoje mladosti, još živ, drzak, a ponekad i bolan. Treba ga zaštititi od prvih mraze- va i svakodnevnih gluposti. Kad vam se omakne da čitate časopise za pravu omladinu i gledate krpice u pomodnim izlozima, to vas ubrzo vrati na vaše mesto u ovom potrošačkom društvu - na začelje.

Časopisi za tinejdžere nisu postojali kad sam ja bila mlada, početkom tridesetih godina. Mi smo prelazili sa Benžamena ili Smen de Siset na „normalne“ novine. Bili smo u „nezgodnim godinama“, puni pubertetskih bubuljica, i svi su čekali da nas to prode. Nije

postojala ni posebna moda za taj uzrast, te smo, u robnim kućama, prelazile pravo sa odeljenja „Devoj- čice“ na odeljenje „Dame“.

Danas su naše godine postale „nezgodne“! Čim pređete šezdeset petu ili sedamdesetu (da i ne pominjem kasnije godine) oblačenje više ne predstavlja zadovoljstvo. Sama imena robnih marki obeshrabre vas čim pridete: kako da pomolite nos u butike kao što su Chipie, Les Copains, Petite Nana ili Zazie? Prodavačice imaju osamnaest godina, a prodavci su u uzrastu u kome preziru ceo svet. Biti star isto je toliko teško kao i biti predebeo. S tom razlikom... u redu veličina... što starosti nema leka.

Izbor donjeg veša baca vas u još veće očajanje kada vam više nije bitno da ispod sakoa od tvida pokažete gole grudi niti da pupak izlažete pogledima. Ništa vam nije ponuđeno između zavodljivih mini-gačica i bezobličnih gaćerona marke Gran Bato, bez štrasa i čipke. Budi ružna i ćuti: vreme je da obučeš crninu za samom sobom. Pa ipak, zamislite tu rupu na tržištu - sve te „domaćice od preko pedeset godina“ i sve te luckaste bakice od sedamdeset koje se bave sportom i vode ljubav, i konačno imaju vremena da se posvete sebi. Dizajneri ženskog rublja su potpuni nesposobnjakovići.

Sve do sada sam uspela da se zadržim u prelaznom periodu (koji može trajati kraće ili duže, u zavisnosti od osobe i njene sposobnosti poricanja stvarnosti) između dva stanja: kad verujete da ste još mladi i kad se definitivno osetite starim. U svakom slučaju, treba prihvatiti sledeću neprijatnu istinu: u očima drugih, ostarićete mnogo pre nego u svojim.

- Dobar dan, bakice. Da vam operem šoferšajbnu?

Tog dana, na naplatnoj rampi na putu za Nant, ljubazni momci nudili su svoje usluge vozačima. Nije moguće: pa ne izgledam valjda kao baka? Neko ko me je pogledao na jedva nekoliko sekundi kroz mutno staklo, može da zaključi da sam baka? Ja sam takođe mogla da zaključim da je taj mladić kreten, i odlučila sam se za tu opciju.

Zatim, naravno, tu je i gledište vaših bližnjih. Vašeg bračnog druga, između ostalih, mada njegovo gledište i nema neku objektivnu vrednost. Adrijen me voli, to svakako, ali kao neko ostarelo dete koje se plaši da će izgubiti svoju ljubljenu. Ja za njega nisam ništa drugo do prelazni objekat, kako kažu psiholozi. To je od vitalnog značaja, znam. Za njega.

Šta bi se dogodilo kad bih opet vodila ljubav sa Adrije- nom? On bi skinuo zubne proteze i ne bi više mogao da me ugrize. Ja bih skinula slušni aparat i ne bih više mogla da čujem ljubavne reči (ako ga ne skinete, čuje se zujanje kad vam neko dodiruje glavu rukama, a bez njega, moraćete da vičete: „Volim te!“ kao Iv Montan kada diktira ljubavni telegram poštanskoj službenici u čuvenom skeču), ispuštali bismo grcave zvuke koje bi onaj drugi protumačio kao krike ekstaze, a u stvari bi bili prouzrokovani išijasom, grčem ili teškoćom zastarele alatke dok prodire u kanal koji više ne funkcioniše. Ja bih mu dovikivala: „Jao, Adrijene, stavio si u mene nešto zardalo! Vadi to, molim te!“

Ne, radije ću i dalje da ga posmatram kao zadovoljna žena. Uvek je bio pun ljubavi i divljenja prema meni uprkos svom ironičnom držanju. Nikad nije bio vešt u milovanju, ali problem je u datumu rođenja. Pošto je rođen 1910, za klitoris je čuo tek trideset godina kasnije: do tada je već poprimio loše navike. Samo su izuzetni talenti, nezavisno od epohe, otkrivali puteve do užitka. Mi smo se venčali '39, te ni meni niko dotad nije ukazao pažnju na moj klitoris - ni na ostale stvari. Adrijen je naučio nekoliko osnovnih zahvata, ali ih je odrađivao kao da recituje naučenu lekciju. Milovanja treba izmišljati udvoje, inače će ostati nespretna, kao kad strani jezik prekasno progovorite. Nikad nećete umeti da pogodite ispravan akcenat.

Na njegovu nesreću, ali srećom po moj klitoris, Adrijen je '40. bio zarobljen, te su mi ratne godine i oslobođenje omogućili da živim životom slobodne devojke, što se pre rata nisam usuđivala. Po njegovom povratku, smogla sam dovoljno ljubavi i nade da veoma ubrzo dobijem s njim dvoje dece: Ksavijea, koji je kao svoj poziv odabrao more, te sad nažalost živi i radi na drugom kraju sveta. A ja više ne mogu da muse pridružim u ronjenju, kao što ni on, najverovatnije, neće biti kraj mene prilikom mog poslednjeg skoka.

Bila sam takođe te sreće da dobijem i kćerku, koja uspe- va da mi pomogne da zaboravim jaz koji nas deli: dva rata i mnogo godina. Marion je žena kakva bih volela da sam bila, kakva bih verovatno i mogla da budem da nisam rođena 1915. Ona nije trošila i rasipala snagu da bi stekla prava i slobode koje sam ja morala da izvučem u znoju lica svog, jedno po jedno, kao rudar u dubinskom kopu, iz

dubina gde su bile sakrivene. Od toga mi je ostao oštar jezik, kako kažu, ogorčenost prema muškarcima i provokativnost na sopstvenu štetu. Moja kćerka je, zato, žena u svakom smislu te reči. Ja sam uvek bila samo dama iz dobre porodice, ali drska i nevaspitana.

Marion je mogla da razvije svoju duhovitost, životnu radost i dar za ljubav i ljubavi. Povrh toga je i dovoljno taktična da ne moram da se stidim svoje starosti. Voli me onakvu kakva postajem, ili se barem tako ponaša. Podarila mi je nadu da sam joj potrebna u svakodnevnom životu, i to ne samo kao mati. To mi je utoliko važnije što, za razliku od moje „male seke“ Elen, koja je deset godina mlađa od mene te se prema njoj odnosim donekle kao prema drugoj kćeri, nisam uspela da uspostavam sa unucima onaj odnos koji su mi mnoge drugarice najavile kao nešto najdivnije u životu. Istina je da nikad nisam napuštala posao da bih se „posvetila“ porodici. Sama ta reč me je užasavala: posvetiti se - biti svetica - žrtvovati se. Idiotski! Uz to, odbijam da me zovu „baka“. Kad sam već udajom izgubila devojačko prezime, ne pristajem na to da izgubim i ime postavši baba. Ionako nisam odigrala nikakvu ulogu u rađanju svoje unučadi, dok je moja uloga u rođenju dece najvažnija. U trenu kad ih prvi put ugledate, ružne, ulepljene i bespomoćne, na svom stomaku, u trenu kad izgovore „ma-ma“ prvi put, jasno vam je da stezarobljeni za ceo život. Reč „mama“ postaje lozinka, poznata svima, i samo vama. I uvek će otvarati sva vrata.

Iako s Adrijenom nisam bila ludo srećna kao žena, bila sam srećna kao supruga. Ima, srećom, i drugih muškaraca na zemlji, ali samo je jedan muž. Ili barem, samo jedan muž u isti mah.

Pa ipak, kada bacim pogled na svoj život, samo za ovim žalim: što nisam našla svoj poziv. To je takođe problem u datumu rođenja. Sanjala sam o tome da budem veliki reporter, svetski putnik, političarka, pa i ministarka, što da ne? A pravo glasa sam dobila tek sa četrdeset godina!

Izgubili smo iz vida koliki nedostatak predstavlja za ljudsko biće da dođe na svet bez ikakvog građanskog i zakonskog prava i da odraste bez značajnog ženskog uzora u istoriji, pošto su ovi svedeni na četiri-pet figura koje, priznaćete, baš i ne motivišu - Bogorodicu, Jovanku Orleanu ili Uspavanu Lepoticu.

Prve tri žene koje su postale ministri - mada su i one bile samo državni podsekretari, čak i Iren Žolio-Kiri, koja je pre toga dobila Nobelovu nagradu! - pojavile su se tek 1936. u vladi Leona Bluma! Hvala ti, Leone, ali one su predstavljale demokratsku nastranost, pošto još uvek nisu imale pravo glasa!

To držanje žena po strani je razlog zašto sam pristupila feminizmu, kao što se pristupa nekom monaškom redu, ubeđena da je to plemeniti cilj koji će uskoro pobediti. Još uvek nisam znala da žene ne predstavljaju ništa. Da biti feministkinja ne donosi ni uvažavanje, ni priznanje, ni trajnu slavu. Naprotiv: borba za ženska prava branila vam je pristup u sve ostale domene - među ozbiljne, slavne, one koji nešto vrede.

A tako? Borite se za kontracepciju i pravo na abortus? Jako interesantno - kažu vam sumornim tonom. I ubrzo vam okrenu leđa ili pređu na neku uzbudljiviju temu razgovora.

A tako? Uređujete rubriku „Draga Saveta“ u ženskom časopisu? To je baš cakano...

Sledi vragolast osmejak. Ženski jadi - to nikad nije tragično, niti dirljivo, to je cakano.

Da uređujete rubriku o fudbalu, da ste aktivista Grinpisa, i spasavate delfine, kornjače, korale, kako bi to bilo zanimljivo! Da se borite protiv nagaznih mina, dehidracije odojčadi u Africi, ili malarije, kako bi to bilo uzbudljivo!

Divim vam se, draga gospođo.

Ali zato... žene? Na šta one uopšte imaju da se žale ovde kod nas? Svaki Francuz smatra da je učinio maksimum za žene. „Sem toga, one imaju nas“, misle oni, „najbolje ljubavnike na svetu.“ Ta ideja je neuništiva. „Suviše ste lepi, draga gospođo, da bi iko tvrdio suprotno...“ Malo francuske galantnosti da glupoj ćurki zapužite usta.

Borba sa takvim protivnicima - a pre '68. bila ih je čitava legija - očeličiće vam karakter. Ja sam se radije ograničila na rubriku „Pisma čitateljki“ u kojoj sam stekla, na svoje veliko iznenađenje, ugled i uticaj, doživela retke momente slave, sklopila brojna prijateljstva i, najzad, dobro zarađivala za život. To mi je omogućilo da kupim sinu brod iz njegovih snova da bi me brže napustio... ali barem je ostvario svoj poziv moreplovca, ronioca i snimatelja u Kustoovoj ekipi. I da

priuštim sebi komadić zemlje u Bretanji, tik uz „kućerak“ koji smo Adrijen i ja kupili za Marion, kako bismo mogli da provodimo godišnji odmor blizu nje a da joj ne smetamo.

Postoji ipak nešto za čim žalim: napisala sam nebrojene članke, reportaže i razne tekstove, ali ta vrsta pisane reči kratko se zadrži u sećanju čitalaca, a onda odleprša poput leptirova ili opalog lišća. Nemam u biblioteci nijednu knjigu sa sopstvenim imenom, i ta praznina me žalosti. Pokušaću zato da je popunim. Međutim, svi me uveravaju da za tu novu vrstu posla treba da ovladam novom alatkom: kompjuterom. Ja sam na oprezu: pre bi se moglo reći da će on ovladati mnome.

Ma ne, Alis, stvarno moraš. Videćeš, nije to ništa strašno, nećeš moći više bez njega - kažu mi svi prijatelji... mlađi od šezdeset godina.

Mama, ako sad ne sedneš za kompjuter, posle će biti kasno. To ti je poslednja prilika pre penzije. Sjajno će ti poslužiti za posao, videćeš.

Zaboga, Alis, nećeš valjda pisati knjigu pomoću selotej- pa i makaza kao u srednjem veku! Svi pisci ga imaju, bar za obradu teksta - rekao mi je moj prijatelj Žilijen, jedini pored mog muža kome sam se poverila.

Ja sam protiv - rekao mi je Adrijen. - Pustićeš Nečastivog u kuću. Nismo mi za to programirani, ni ti ni ja. Poludećeš, Alis.

Bilo kako bilo, Adrijen je uvek protiv, te mi je to dodatni motiv da se zainatim. Sa više od sedamdeset godina, izgubila sam neke od svojih sposobnosti, to je očigledno, ali mnoge su mi još ostale, i nemam vremena za gubljenje. Raspitujem se, dakle, o najboljim dobavljačima u Parizu, o preporučenim markama, o najsposobnijim prodavcima, i vadim bicikl iz šupe u dvorištu, pošto do tog mesta mogu doći biciklističkom stazom - tako su mi drage te zaštićene staze koje su mi omogućile da ne moram da se penzionišem i kao biciklista. I pojavljujem se jednog lepog jutra u imponantnoj prodavnici kompjuterske robe na Bulevaru Sen-Žermen.

- Želela bih laptop, molim vas. Potreban mi je pretežno za obradu teksta. Zato tražim jednostavan model, lak za korišćenje. Ja sam spisateljica... ali sam početnica kad je reč o kompjuterima...

Skrušeno se osmehujem. Već sam pogrešila što sam rekla „spisateljica“. Zaključak je sledeći: „Jedna od onih džangri- zavih

feministkinja! Uz to i matora!" - misle četiri momkakoja se prave da su vrlo zauzeti iza pulta. Pažnja: ja sam ovde u Hramu, a ne u nekakvoj priprosto radnjici. Jedan od četvorice „posvećenih" najzad mi prilazi.

- Koji model želite?

Taman posla da mi se obrati sa „gospođo", to je staromodno. Čak ni čuveni trgovački osmeh nije poželjan u Hramu.

- Ja sam baš i došla da me posavetujete. Pokažite mi šta imate a da je... najprostije moguće - kažem ja, ne bih li ga odobrovoljila.

Promašaj! Pogoršala sam svoj položaj. Biti matora, to se već loše prihvata, ali matora budala, e to je previše. Ništa nije prosto među ovim biserima tehnike koji me prezrivo gledaju sa visokih polica. Momak mi nehajno pokazuje dve-tri mašine; čak se i ne trudi da ih stavi na pult kako bih mogla da ih razgledam.

- Želite li integrisani ekran? Ili na postolju?

Šta bi bilo najpraktičnije za jednu matoru budalu?

Postavljam nekoliko pitanja - glupavih, sudeći po reakcijama prodavca. Šta sve čovek neće čuti, sačuvaj bože - misli on. Dođe mi da mu odgovorim da sam položila maturu sa visokom ocenom pre više od pedeset godina (ne, nije mi u interesu da mu nagovestim koliko bih godina mogla imati), da sam bila profesorka latinskog i grčkog, da umem da upravljam jedrilicom, da veslam unatrag u prepunom pristaništu, da spremim flambiranog jastoga u kalvadosu, da vozim slalom po pršiću, i šta sve ne! Postoji samo jedna vrsta izjave koja bi pobudila poštovanje - kad bih rekla nehajnim tonom:

- Sigurno vam je dobro poznat najnoviji Sonijev kompjuter? Videla sam ga prošle nedelje u Tokiju, super je! Daleko nadmašuje vrhunsku američku proizvodnju!

Ali ja ne umem da govorim takve stvari. Umesto da se pravim snob, ja se raspitujem za težinu svakog modela, jer želim da ga nosim sa sobom svakog leta u Bretanju, tako da prodavac verovatno smatra, pored toga što misli da sam matora i glupa i da sam matora bretonska glupača, i to gotovo invalid... Bekasina se ne kotira baš visoko na tržištu kompjuterske opreme.

Prema tome, zašto onda traćiti male sive ćelije (koje on poseduje u ograničenoj količini, obrnuto proporcionalnoj njegovom prostakluku, ali toga još nije svestan). S prete- ranom snishodljivošću, savetuje mi

da radije uložim svoj novac u pisaću mašinu Hermes-Bejbi. Mogu se još naći po radnjama polovne robe. Potom me odlučno vodi do izlaza, nevoljno mi dozvolivši, na moje insistiranje, da ponesem hrpu brošura o glavnim tipovima „kompova“.

S olakšanjem ponovo udišem zagađeni vazduh bulevara među ravnodušnim prolaznicima i skupljam sa zemlje svoje pogaženo samopoštovanje. Zaboraviću na one žutokljun- ce, zadubiću se u brošure i sama rešiti koji mi tip računara odgovara.

A to će biti baš zabavno, sudeći po oduševljenim licima mladih ljudi koji reklamiraju različite modele. Svi imaju manje od dvadeset pet godina, nijedan nije sed, trebalo bi da budem oprezna! Ali navikli smo, mi koji smo prešli šezdeset leta, da gledamo nezrele curice kako hvale kreme protiv bora ili nam daju savete u slučaju proširenih vena i osećaja težine u nogama.

Odmah sam zapazila model koji bi mi odgovarao: Acer Power FIB: najbolji u svojoj jednostavnosti. To je ono što tražim. 256 MbDDR, može se povećati do 2 GB. Brzina mrežne transmisije 10/100, ugrađen ethernet. Plus kombinacija DVD/CDRW. Sušta jednostavnost, zaista! U čitavom tekstu od deset strana, razumela sam samo veznike i predloge...

Hajde bolje da pređemo na sledeću brošuru i pogledamo Altos G510, izbor koji se nameće. Cena je takođe vrlo nametljiva. Da, ali Hotplay bez tastature! Što je manje delova, to je skuplje, ali lakše je za rukovanje, zar ne? A u istoj seriji, pogledajte Acer Ferrari. Sjajnocrvene boje, prava Formula 1, oboriće vas s nogu. Karoserija je zaista predivna, a pošto je crven, još je skuplji. Dobro. Tako je i sa aparatima za domaćinstvo. Ali ono što ja tražim nije baš ferari, pre bi bio neki Acer Twingo! Nemoguće da to ne postoji. Hajde da nastavimo.

Na svakoj stranici svake od ovih brošura, veoma zgodni mladi ljudi rukuju tim mašinama i smeju se kao blesavi. Očigledno je pravo veselje služiti se kompjuterom. Mnoge od tih mladih osoba su lutkice koje se osmehuju ko zna zbog čega, skroz opuštene, da bi što bolje pokazale kako i najveća glupača može bez imalo napora ovladati tom tehnikom. Za mene, koja imam diplomu Filološkog fakulteta, to će, dakle, biti dečja igra.

Eto, na primer, modela Acer Aspire Travel Mate 1520. Dobar početak, sve sam razumela: „travel mate“ znači „saput-nik“. Zaboravite svoj računar od 64 bita, preporučuju oni. Ovaj ovde je NEW! To je ključna reč. Treba, dakle, baciti stari; pa onda i staricu s njim, kad smo već kod toga...

Kvalitetniji model već od petnaest hiljada franaka, pazi ti to! Moja diploma sve više gubi na značaju, sve me ovo nikuda ne vodi. Jesu li onda stečene sposobnosti prepreka za sticanje novih?

Kad samo pomislim da postoji biljka Acer palmatum pur-pureum, koja se lako može nabaviti u svakom rasadniku, i da bih za trista franaka mogla da kupim metar visoku mladicu, koju bih zasadila u Kerdriku ili negde drugde, a da pri tom ne mučim svoje vijuge!

Hajde, glavu gore, Alis: otvorimo ovaj simpatični priručnik koji se zove Modem. Čudna neka reč! Bilo kako bilo, nema je ni u Litreovom rečniku, ni u četvorotomnom Roberu, čak ni u englesko-francuskom Harapsu. Lepo smo počeli!

„Ovaj faks-modem je najbrži na tržištu (meni bi se više dopao najsporiji, ali hajdemo dalje). Brzina daunloudovanja kreće se do 56 Kbita, i kompatibilan je sa modemima V34.“

Ah, V34! To u meni budi jednu lepu uspomenu: na automobile Ford V8. Imala sam i ja jedan takav u svoje vreme. Jeste da nije bio „new“ - Adrijen i ja smo kupili polovna kola 1947, to nam je bio prvi auto. Osam cilindara u nizu, govorio je ponosno Adrijen, baš tako, Madam! Pardon: baš tako, Modem!

Umela sam da odredim nivo benzina i ulja, da dodam ulje, da otkačim spojnice akumulatora, da zamenim gumu, pa čak i da rukujem ručnom dizalicom, namestim rezervnu gumu i odvezem se do najbližeg servisa da zakrpe onu koja se probušila. Jer u to vreme stvari su se popravljale, baš tako, Modem! Nisu se bacale na otpad čim odsluže svoje, kao ni osobe.

Ukratko rečeno, nisam bila potpuna neznanica. Pa ipak, dozvolu sam dobila tek sa trideset godina, zbog rata i okupacije. Pre našeg prvog auta, vozila sam samo bicikl, a potom i moped. Ali nikad nisam bila jedna od onih uličarki koje su, kad im pukne guma - a u ono vreme to se često dešavalo - primorane da se nameste pokraj puta u nekoj izazovnoj pozi, ne bi li zaustavile nekog vozača muškarca da dođe i pokaže im gde je rezervna guma, koju one dotad nisu ni

uočile, i da se pobrinu za sve ostalo. Ja sam, sve u svemu, umela da živim bez pozivanja muškaraca u pomoć. To nije uvek vrlina, ali bilo mi je nezamislivo da jednog dana, čak i po cenu ogromnog napora, ostanem sama kraj puta. Da će doći dankad ću biti izbačena iz društva živih. Kao bezvredna. Glupava. Nesposobna. Sa isteklim rokom trajanja, kao jogurt.

Uprkos svemu, neću klonuti duhom. Jesam li bivša profesorka i novinarka ili nisam, do vraga? Više ne govorim „do vraga“ u javnosti - ljupka je to reč, ali suviše je u stilu devotika odgojenih u manastiru.

Zato se vraćam na stranu 18. priručnika zvanog User's Guide, gde me odmah upozoravaju: Budući da je softver za komunikaciju osmišljen tako da zaštiti korisnika od izuzetnih teškoća povezanih sa AT komandama, najpreporučljivije je da rad modema podesite pomoću softvera. Aha! Priznaju da postoje „izuzetne teškoće“! Ali ti ljudi obožavaju izuzetne teškoće. Nesposobni su za jednostavnost, ubeđeni da je komplikovanje stvari najbolji dokaz sposobnosti, dok je daleko više inteligencije potrebno da bi se stvari pojednostavile. Ali kako bi pokazali svoju nadmoć kad bismo mogli da ih razumemo? Sem toga, ja ne znam ni šta znači ta reč „softver“.

Sledi rubrika Otklanjanje kvarova, mnogo opširnija od rubrike Korišćenje. Baš i ne uliva poverenje. A kao zaključak Modema, tri stranice sa brojkama - brzina od 2.400 ili 4.800 bita u sekundi, do 921.600 bita uz konekciju od 931.600 ili 56.000 bita... biti, biti, biti... Milost!!! Ali ako ne možete da rešite svoje teškoće ni posle čitanja priručnika Modem, obratite se svom prodavcu za pomoć. Zatim pogledajte podatke V42 b, klasa 5, svi biti sa kontrolom fluksa. Ovo me je dokrajčilo! Adrijen je bio u pravu: Nečastivi nam je ušao u kuću, i bez bita, nema nam spasa! Preostaje mi samo jedno: da se obratim svom prodavcu da mi pokaže koliko bita ima njegova kita.

Drugim rečima, okrenula sam broj jednog mladog tehnostrate, prijatelja jedne prijateljice, pritiskajući tastere na telefonu, obeležene glupavo i krajnje jednostavno ciframa od 0 do 9, i dobila jednog od tih kurajlija, koga sam zadužila da mi kupi laptop, naglašavajući da treba da bude sa što manjim performansama, i štampač, koji će mi omogućiti obradu teksta, kad se već od mene zahteva da se odreknem svoje sjajne stare Remingtonke i male putne mašine

Hermes- -Bejbi, koja je s godinama postala Hermes-Baka. Te dve verne druge su, ipak, bile uz mene ceo život, pristajući da štampaju moje spise u pet primeraka zahvaljujući pelir papiru i indigu marke Armor, koji me, sa svoje strane, nikad nisu ponižavali! Nažalost, više se nigde ne mogu naći trake za pisaće mašine. Nažalost, neke dirke na mojoj Remingtonki su se zaglavile i kucanje je postalo teško kao oranje plugom. Nažalost, retki majstori za popravke koji su preostali u Parizu, pogledali bi je razneženim pogledom paleontologa koji je pronašao krezubu vilicu mamuta... ali nijedan nije imao rezervne zube za nju. Kao što ljudi čine sa antikvarnim šivaćim mašinama, Singe-ricama s pedalama, izložila sam svoju crno-zlatnu Remingtonku na stočiću pored ulaznih vrata kao kakav umetnički predmet. Mnogi moji prijatelji koji su godinama kucali na mašinama Remington ili Andervud pomiluju je u prolazu. A ona uživa u dobro zasluženju penziji.

A ja sam hrabro otvorila vrata Nečastivom: nabavila sam ga! Stoji na stolu rezervisanom samo za njega, sa svojim lepim ekranom tirkiznoplave boje, a ja držim u rukama uputstvo za upotrebu „just forstarters“. Zasad je sve u redu.

ONE: Begin unpacking. Ah, begin! Hvatam sebe kako pevušim onu predivnu pesmu Begin the Biguine, u izvođenju Artija Šoa, predivnu jer se pojavila baš '39, uoči rata, i jer sam se svingujući uz nju zaljubila u Adrijena. Venčali smo se 2. septembra 1939. U dobru i u zlu - pošto je rat počeo trećeg! Dakle, Begin unpacking. Počnite sa raspakivanjem. To bih i sama shvatila. Je 1' oni to nas smatraju za debile?

TWO: Installez la batterie. Namestite bateriju. Baterije se na francuskom kažu „piles“, ali hajde, neka im bude. Može se još reći i Plaatz de battery ili, ako vam se tako više sviđa, Soet batteriet.

THREE: Uključite računar u struju. Encienda la computa- dora. Kako je lep jezik taj španski!

FOUR: Begin use. Počnite s korišćenjem.

I moja beleška na četrnaest jezika se zaustavlja tu, na rubu provalije. Pa, jebiga, snađite se, kako bi rekli momci iz pro- davnice da su se usudili. Prelistavam čitavo uputstvo, uzalud tražeći neku šemu, sliku tastature, savete kako da nešto podvučete, obrišete, postavite marginu... NIŠŠTA! NIŠŠTA na četrnaest jezika.

Devet je sati ujutro, ja sam pri potpuno čistoj svesti. Nije mi otkriven rak, ni holesterol, nemam ni migrenu, ni ekstra- sistole. Sve je u redu. Dakle, nastavljam:

Da biste proverili da li modem dobrofunkcioniše, utvrdite da li vrednosti na portu COM i na IRQ-u odgovaraju istima u vašem softveru.

A moj IQ, je l' znaš šta na to kaže moj IQ? Upozoravam vas, omladino, moj koeficijent inteligencije iznosi sto dvadeset jedan - na ravnoj sam nozi sa novinarkom i političarkom Fransoaz Žiru. Karikaturista Kavana je imao najveći IQ, prema istraživanju Ekspresa od pre nekoliko godina. Kao najško- lovanija u redakciji, ja sam časno predstavljala svoj časopis. Prema tome, niste me impresionirali. Ali zato osećam kako u meni raste mržnja prema proizvođačima softvera, dizajnerima kompjutera i ostalim tehnoubicama. Očigledno je da se oni, kao i svi koji koriste kodirani jezik, ingeniozno domišljaju (budući da i jesu inženjeri) kako da ga učine potpuno nerazumljivim za obične smrtnike. Međutim, mržnja loše utiče na nivo holesterola. U mojim godinama, najrazličitiji simptomi vrebaju iz zasede. Mudro bi bilo da se povučem ipriznam poraz... zasad. Recimo da je Nečastivi dobio prvu rundu tehničkim nokautom.

Preostaje mi samo da ućutkam tu gnusnu zverku. Tražim dugme ON/OFF. Mora da se šalite! Nije ovo toster. Nalazite se u magičnom svetu tehnike. U vražju mater! Bežim, ostavljajući sve uključeno u struju, i odlazim da cmizdrim u slušalicu dobrog starog telefona, zovući svog prodavca. On je „veoma zauzet i navratice ovih dana“.

Zovem Marion, a ona je neumoljiva. Ne smem se nikako vratiti svojoj dragoj Hermes mašini. „Ako počneš opet da je koristiš, nikad više nećeš sesti za kompjuter. To ti je poslednja prilika, mama. Drži se.“

A Ksavije, koji po internetu surfuje isto tako umešno kao i po talasima, nalazi se na drugom kraju sveta, kukavica jedna.

Adrijen je bio sjajan. Njemu prija da me vidi potučenu. Ukazao mi je takvu nežnost i saosećanje kao retko kada. „O, starosti jedna! o, stida! o, besa! Zar mi takvu bedu spremiše nebesa!“ izrecitovao je, predloživši mi da razbucam računar čekićem. Potom me je odveo u jedan od najboljih pariskih restorana, znajući da moj stid i bes ne

mogu odoleti omletu sa tartufima i filetima od ribe list prelivehim burguncem.

Dva dana kasnije, kod pedikira, sasvim slučajno saznajem da se u samoposluzi može kupiti PCfor Dummies, razborito preveden kao Priručnik za nezalice. Srce mi se topi već kod prvih redova: „Dobro došli u svet demistifikovanog PC-ja, u knjigu u kojoj elektronika nije uzdignuta na nivo svetinje, već najzad objašnjena normalnoj osobi kao što ste vi.“

Zašto prodavci kompjutera drže u tajnosti postojanje te spasonosne knjige? Pa iz očiglednih razloga, Alis! Uvek je isto: moć se ne sme deliti s drugima. A osim toga, pravo je zadovoljstvo odstranjivati najslabije karike, sve one debilke koje su krive što su se rodile pre ere elektronike a želele bi da dosegnu nešto što prevazilazi njihove moći, umesto da se posvete onome za šta su programirane i što najbolje rade: kućnim poslovima. Da li prodavci kompjutera pokušavaju da se bave domaćinstvom i prave konkurenciju ženama? To bi za njih bilo bolno iskustvo.

Brajan i Marion

Na pristaništu trajekta Britani Feriz u Korku, jednog letnjeg dana 1983, jedan zgodni muškarac, ne više tako mlad, čeka ženu koju ne uspeva da zaboravi. On je jedan od onih Iraca koji kao da na svom licu nose tragičnu istoriju svoje zemlje. Dve duboke uspravne bore usecaju se u njegove obraze boje cigle, izuzetno svetle oči ispod gustih obrva kao da, gotovo nerado, odražavaju samu dubinu njegove duše, a tamnoriđa boja guste kovrdžave kose ublažena je srebrnastim vlasima na slepoočnicama, tako da poprima onu neodređenu nijansu koja, kod ponekih plavokosih ili riđih ljudi, prethodi sedoj bez prelaznog sivkastog preliva. Trepavice su mu kratke i kovrdžave, baš kao i kosa, a šake i podlaktice prekrivene pegama. Prilično je visok, te mu rukavi jakne nikad ne dosežu do ručnog zgloba.

Stojeći na keju, Brajan čeka ženu koja mu život znači, i već čeka nesreću što će je izgubiti kroz dve nedelje; ali u ovom trenutku nije u stanju da misli ni na šta drugo do na momenat kada će je stegnuti u naručje, poništavajući njenu odsutnost, koliko god da je dugo trajala.

Jer Brajan je Tristan, on je Lancelot, on je Artur ili Gavejn, on je Perseval koji nikad neće doći do Grala, on je čovek koji čeka ženu koju nikad neće prestati da voli.

Jesam li ljubavnik, O naša Gospo noći? - recituje on tiho, za sebe.

...Jesam li ljubavnik, O Kraljice svetlosti Ti, čije neizrecivo ime zaglušuje odjeke u planinama Ti, nepregledna i lepa u daljini vekova Ti, čije je ime tek moja senka O Mojra, moja gospo svetlosti...

Svi ljudi mi se mole u nekom momentu svog života, ali samo malobrojni umeju ili se usuđuju da me oslove! Iz tog sam se razloga uvek osećala živom, ako smem tako da se izrazim, u društvu pesnika iz keltskih zemalja, koji su umeli da nađu mesta za nevidljivo, a najmahnitiji među njima potiču iz Irske, sa tog ostrva koje je veoma dugo bilo izolovano od ostatka sveta, i koje „živi na tlu

iz kojeg izbija poezija kroz sve pore njegovih izvora, jezera, dolina i bregova..."

Kiberon je isplovio iz luke u Roskofu pre petnaest sati pod kišicom koja je rominjala. Sada plovi uz reku Kork pod tako gustim pljuskom da se obale jedva naziru. Na irskom postoji jedanaest reči za različite vrste kiše, kao što u Kvebeku postoji četrnaest reči koje opisuju sneg u svim njegovim oblicima. Od bretonske obale, temperatura je pala za deset stepeni, te ovog jutra, na ovom mestu, leto kao da se već završilo. Ali, kad stignete na Smaragdno ostrvo, morate odbaciti svoja uobičajena merila, navike i sistem vrednosti. Vreme u Irskoj nije ružnije nego u Francuskoj, već je na drugačiji način ružno. Isto kao što Marion ne voli Brajana više nego Morisa, svog muža, već ga voli drugačije. To je ono što joj olakšava iskrcavanje u neki drugi život, kod drugog čoveka, kome će pričati o ljubavi na drugom jeziku, a ne na svom.

Kao Mojra, osećam slabost prema pričama koje umnogome zavise od sudbine. Divim se onom malom broju ljudskih bića, isprva naizgled posvećenih konvencionalnom životu, koji je crkva blagoslovila i koji ima podršku njihovog društvenog okruženja, životu punom dece, poslova, briga, uobičajenog sledovanja zadovoljstava i tuge, divim se toj nekolicini koji najednom počinju da veruju u čuda i kriomice se ponašaju poput bogova (mislim, naravno, na bogove sa Olimpa, one koji su me izmislili, veseljake koji umeju da uživaju i obožavaju Stvaranje u svim njegovim oblicima; ili pak na paganska božanstva. A oni jednobošci, ovejani mačo- egocentriци i tirani, nikad ništa nisu shvatali o sreći).

Onim ljudskim bićima o kojima govorim, sudbina je dala znak. Oni su ga prihvatili ne znajući da su nebesa umešana, i poneki, uz moju pomoć, uspevaju da ga usvoje.

Onaj što verova u nebesa I onaj koji verovo nije Zar je važno ime tog bleska Što u hodu njenom se lije

Baš tako - zar je važno - jer Alisina i Adrijenova kći ni po čemu nije bila predodređena za ljubav na prvi pogled, dok je za to po svemu bio predodređen Brajan O'Konel, nosilac gena za fatalnu ljubav kod Iraca, naroda arhetipova i zabranjenih strasti. Ali biće potreban popriličan broj slučajnosti i nesreć- nih okolnosti da bi se odigrao

susret ovo dvoje ljudi. Ja sam u to umešala svoje prste, od početka pa sve do kraja.

Brajan je imao trideset godina i bio je pilot jedne privatne kompanije u Dublinu. Marion je imala devetnaest i pripremala se u Parizu za državni ispit za profesora istorije. Bila je smeđokosa, plavosivih očiju, ozbiljna, nesvesna sopstvene lepote i stidljiva; sumnjala je u svoju zavodljivost i u svoje šanse za uspeh u životu. Ali među njima dvoma nije ni bilo potrebno nikakvo zavođenje niti taktika, tako da su uštedeli trud na uobičajenim postupcima zbližavanja. Na prvi pogled, zapljusnuo ih je talas o kome nisu ni stigli da razgovaraju. Kad se Brajan vratio u Dublin nekoliko dana kasnije, između njih je već bila istkana neraskidiva veza. Kao da su, još od prvog susreta, jedno u drugome našli dom za ceo život.

Osetili su to odmah, ali su odbili da u to poveruju, premladi ili nedovoljno iskusni da bi znali da se tako nešto događa samo jednom u ljudskom veku, a najčešće nikad. Brajan je jedva govorio francuski, i provodio je život u mlaznjaku između Evrope i Sjedinjenih Država. Marion će položiti ispit za profesora, i spremaće se da predaje u Africi, u okviru državne službe, sa svojim verenikom Gijomom, slavnim reporterom, stručnjakom za subsaharsku Afriku, i velikim ljubiteljem, poput nje, planinarenja i pustinje.

Neko vreme su pisali jedno drugome pisma puna strasti, a potom sve ređe. Život se onda pobrinuo da ih oboje usmeri ka njihovim putanjama. Još nisu znali da će sećanje na zajedno provedene dane i noći ostati u njima kao iskra koja čeka da se razgori. Nisu znali ni to da nikad više, celog svog veka, neće biti istovremeno slobodni da žive zajedno.

Sudba nimalo ne haje za moralnost. Zašto bih se imalo ustezala da intervenišem na zemlji kad život teži da u pogledu nesreće i nepravde prevaziđe i najokrutnija predviđanja? Zapažam, međutim, premalo odabranih, premalo muškaraca i žena kadrih da prepoznaju, a potom i zgrabe sreću, da ponekad dolazim u iskušenje da prekršim svoju diskreciju ne bi li se dogodilo nemoguće. U tome, uostalom, retko uspevam, jer su oprečne sile oko svakog ljudskog bića tako brojne, a sudbine svakog čoveka tako mnogostruke... kad bi samo znali! Sve što im se dešava nadohvat ruke, sve što bi moglo biti, sve što je bilo zapisano a nikad se nije odigralo...

Marion se neko vreme zaista nosila mišlju da skrene svoj put prema Irskoj, ali težina svakodnevice ugušila je vrlo brzo skoro nestvarnu strastvenu epizodu koju je doživela sa Brajom, toliko da gotovo da više nije ni verovala u nju. Položila je ispit, a Gijom ju je čekao. Tako se udala za njega i živela s njim srećno sve do nesreće: do njegovog kobnog pada sa motora u pesku Mauritanije, tokom jednog od prvih relija Pariz-Dakar, manje od dve godine posle njihovog venčanja.

U mladalačkoj zanesenosti, kad žene još uvek misle da je život nepredvidiv a muškarci mnogobrojni, a takođe i iz urođenog poštenja, Marion je posle udaje prestala da piše Braju. Nije znala da je on, nešto pre nego što će navršiti četrdesetu, ostao bez majke, kod koje je još uvek živio, i da se osećao vrlo usamljeno.

Verovatno je i on negde u sebi želeo da između svoje gotovo nestvarne ljubavi prema Marion, i svakodnevnog života s druge strane, postavi realnost u svoj njenoj težini. Njegova majka je oduvek priželjkivala da se on oženi jednom daljom rođakom, prijateljicom iz detinjstva, Pegi Ahern. Na kraju se na to i odlučio. Kada nekoliko meseci kasnije bude primio pismo od Marion u kome mu saopštava za muževljevu smrt, Pegi će već biti trudna.

Iz svog takođe urođenog poštenja, i uprkos očajanju, on će sebi dozvoliti tek po nekoliko pisama godišnje upućenih onoj koju želi ponovo da vidi, pribojavajući se tog susreta i izgarajući od želje za njim. U prvom pismu javlja joj o rođenju dečaka nazvanog Emon, u znak sećanja na Emona de Valeru, utemeljivača slobodne Irske. Pod okriljem vesti o detetu, ponovo će početi redovno da se dopisuju, prikrivajući iza priče o svojim životima varnice jedne strasti koju nijedno od njih dvoje ne uspeva da ugasi.

Ali u Irskoj je razvod zabranjen, a Braja potiče iz zemlje gde je svest o moralu svemoćna, i gde roditeljske i bračne obaveze gase svaku nadu za bekstvom. A on je čovek koji ne beži od svojih dužnosti. Barem u to veruje, sve do dana kad će ga strast dovesti u sukob sa sopstvenim principima.

Marion, vrativši se iz Senegala posle Gijomove smrti, sada predaje u Vensenu i, na podsticaj svoje majke Alis, kojoj su u porodici dali nadimak „bombašica“, specijalizuje se za ženske studije, tada u Francuskoj još u povoju. Njen brat Ksavije završio je IDHEC i

počinje da snima dokumentarce o podvodnom svetu. Preko njega upoznaje Morisa, koji je takođe završio IDHEC, i čijom će nepostojanošću, dinamičnošću i ležernošću biti očarana. On piše pesme, scenarije, pozorišne komade i emisije za televiziju ORTF, i poseduje sposobnost da učini život raznolikim i uzbudljivim. Voli darovite devojke, ali i zrele žene, ambiciozne i uzdržane, beskrupulozne, neobuzdane, nežne i surove, direktorke i sekretarice... Marion nije ništa od toga, a ipak će se zaljubiti jedno u drugo, i to s razlogom, jer do kraja života neće prestati da iznenađuju jedno drugo, što je jedan od najsigurnijih alibija za ljubav. Godinu dana posle njihovog venčanja rodiće se Ameli, a nešto kasnije i Severin-Konstans.

Kao Mojra, ja ne mogu uticati na to da se ljubav rodi ili nestane između dva bića. Mogu samo da upriličim njihov susret u pravom momentu i pustim da se događaji razvijaju. Povodom 180. godišnjice pohoda generala Oša na Irsku, Tri- niti koledž je organizovao, baš u Dublinu, simpozijum na temu francusko-irskih odnosa tokom Francuske revolucije. Uzgred budi rečeno, taj je pohod bio prava katastrofa, kao i sve što se u Irskoj desilo tokom pet vekova: trebalo je biti lud pa ukrcati u Brestu nekoliko hiljada ljudi s namerom da donesu ništa manje nego Slobodu pobunjenicima na tom ostrvu, potlačenom već tri stoleća pod engleskim jarmom, opustošenom od bede i gladi, čija Tajna armija nije bila ništa drugo do gomila seljaka, katolika poput Vandejaca, naoružanih kopljima i vilama baš kao i oni. Ali u Francuskoj nije manjkalo ludaka tokom Revolucije 1789., značajnog razdoblja za nas, Suđaje, s neverovatnom pobedom Valmija i njegove odrpane vojske nad Prusima, ili hapšenjem Luja XVI u Varenu, posle dojave gazde postaje na kojoj je uzeo odmornog konja - običnog čoveka koji je izmenio tok Istorije. Tako je isto trebalo biti lud pa započeti operaciju na Irsku usred meseca nivoza, i uputiti se ka jednoj od najnegostoljubivijih i najslabije kartografisa- nih obala Evrope, ka Konemari i Keriju. Napomenimo još da general Oš nije imao još ni trideset godina!

Pre nego što su uopšte stigli, oluja je raštrkala dve trećine njegovih lađa po jugu Engleske, te je svega petnaest brodova stiglo do zaliva Benti, gde je besneo uragan. Podigli su sidra već sledeće noći,

primorani da pobegnu, prepustivši Irsku surovoj odmazdi pripadnika Oranskog reda.

Marion se oduvek živo interesovala za burnu prošlost ove zemlje, koja je često bila povezana i sa francuskom istorijom. Proučavala ju je nekoliko meseci dok je pisala rad posvećen upravo irskom revolucionaru Vulfu Tonu, koji je prebegao u Pariz 1792. i podstakao Oša na pomenutu ekspediciju, a 1798. je u Dablinu bio osuđen na smrt. Zbog tog je rada i pozvana na simpozijum.

Brajan je još uvek živeo u Dablinu, i bilo je nezamislivo da ga ne obavesti o svom dolasku. Od njega nije dobila nikakav odgovor, tako da je pomislila da se neće usuditi da je ponovo vidi.

Došao je da je sačeka na aerodromu. Godinama se nisu videli, ali već od prvog pogleda, imali su utisak kao da se nisu ni rastajali, i njihova priča je nastavila svoj tok, poništivši epizode koje su se odigrale u međuvremenu.

Te nedelje nisu uspeli da posvete jedno drugom mnogo vremena, oboje zauzeti poslovnim obavezama. Ali dve noći koje su proveli zajedno bile su dovoljne da im pokažu kako su odista žrtve nekakvog prokletstva... ili čarolije, zavisno od gledišta. Brajan je, zbog svog misticizma, progonjen katoličkim poimanjem Greha, bio sklon da sebe smatra omađijanim, Marionin materijalizam naginjao je ka istom zaključku, ali ispunjavao ju je radošću. Celog dana koji su priuštili sebi po završetku simpozijuma, činilo im se da ih ljubav neprekidno i svuda okružuje: u restoranu Rasel, na pristaništima reke Lifi, u suvenirnici Donegal Šop, u Nacionalnom muzeju, to strujanje, ti drhtaji, taj zanos srca, to spuštanje pogleda iz straha da je suviše bestidan (da li on/ona to vidi? Naravno, pošto ima isti pogled u očima!), usne sa kojih je nemoguće skrenuti pogled, to uzbuđenje pri svakom ovlašnom dodiru, a potom i panika koja ih obuzme na pomisao da će sutra sve biti gotovo...

Ali sutra sledi početak druge priče. Brajan je kao gromom pogođen, i zna da mu oporavka nema. U njemu se već nastanjuje nekakva čudnovata i sramotna sreća. Marion, koja voli da pogura slučajnosti, čvrsto je odlučila da više ne propusti nijednu priliku da ga opet vidi. Na kraju krajeva, pilot je... i često dolazi u Francusku. Njihovi životi su povezani od sada pa nadalje, mada oboje znaju da ništa ne mogu promeniti. Ne pitaju se kuda su se uputili. Naprosto idu dalje... To je

ono što me uvek dirne kod ljudskih bića, ta neobazrivost! To što su tako nerazumna!

I tako se, jednog letnjeg dana 1983, Marion našla na pristaništu Britani Feriza u Korcu, tražeći pogledom u gomili čoveka koji vidi samo nju. Njen muž, Moris, nalazi se u Sidneju, gde treba da dočeka učesnike takmičenja u plovidbi oko sveta. Pegi, Brajanova supruga, otišla je sa sinom u London kod svoje majke, da bi negovala oca, koji se oporavlja od moždanog udara usled kog je ostao napola oduzet.

Imaju pred sobom deset dana, koje su odlučili da provedu u Snimu, u Keriju, u kućici gde je Brajan proveo detinjstvo.

Snim ili crveni pokrivač

Pomisao na tih deset dana, za nas dvoje, koji nikad nismo proveli zajedno više od nekoliko sati u nizu, bila je dovoljna da izmeni naše ponašanje. Ljubavna bulimija više nije prikladna. Najzad ćemo proći kroz sve normalne etape zbližavanja, i za početak smo se pretvorili u stidljive verenike, što je faza koju smo bili preskočili.

Između Korka, gde sam se upravo iskrcala, i Snima, gde se nalazi Brajanova stara porodična kuća, ima dva sata vožnje; kućica je „pomalo oronula“, priznaje mi on. Ta me rečenica brine: ako jedan Irac nešto naziva oronulim, mora da se radi o pravoj pravcatoj ruševini! Imam na raspolaganju dva sata da ga ponovo upoznam, da otkrijem Brajana u njegovom zavičaju, dakle prirodnijeg, da spustim ruku na njegovu pegavu nadlanicu, zatim i na njegovu butinu, ali zasad sasvim pristojno, dok prolazimo kroz krivine u lepom gradu Kor- ku, potom kroz Makrum, skrećemo prema luci Bentri, koju on hoće da mi pokaže u znak sećanja na Ošovu ekspediciju, zatim dolazimo do Kenmera, i najzad do živopisnog gradića Snima, pa još nekoliko kilometara do Blekvoter Pira, napuštenog sela, takoreći uspomene na selo, kakve se na zapadu često viđaju. Preostalo je tek nekoliko ruševnih zidova usred kojih zjape prozorski otvori pod probijenim krovovima, gde se još poneka greda uzdiže prema nebu, poput ruku koje traže osvetu, a na samom kraju krivudavog puteljka koji zamire među grmljem čička na plaži, Brajanov „Old Kotidž“, koji je bio old još pre pedeset godina, kad su meštani morali da odaberu da li će umreti od bede na licu mesta ili će emigrirati u Severnu, odnosno Južnu Ameriku. U roku od pet godina, milion i po Iraca je pomrlo od gladi, a milion ih je bilo primorano da napusti zemlju.

Kako god da se uzme, posledice su po Irsku bile katastrofalne: katoličke crkve koje su spalili engleski protestanti, zamkovi i dvorci srušeni sa zemljom, svi do poslednjeg, opustela sela, napuštena polja, zapadne pokrajine osuđene na smrt.

„Or hell, or Connaught" čuvene su reči Olivera Kromvela iz 1654, kada je prisvojio tri četvrtine irske teritorije, potisnuvši prema neplodnim pustarama Kerija i nepristupačnim obalama Konemare dva miliona Iraca koje je pokorio.

Dobio je i Konaht, i još povrh toga pakao.

Brajan me je, istina, pripremio na prizor koji nas čeka, ali kako izraziti osećaj napuštenosti koji obuzima posetioca, čak i posle četiri veka, pri pogledu na te kuće poput skeleta, takoreći ruševine ruševina? Jedino je njegov „Kotidž" još stajao uspravno naspram mora, bedniji nego najbednija straćara kod nas - jedva bi se mogao nazvati kolibicom - pa još uz to nagrđen krovom od ploča pokrivenih katranom, i okružen zapuštenim vrtom punim korova i poljskog cveća kakvo se moglo videti u Francuskoj pokraj seoskih staza, u vreme mog detinjstva, pre nastanka mašina za uređenje puteva.

- Zašto na svoju kuću nisi postavio krov od slame, nalik na one starinske?

- Zbog cisterne - odgovara Brajan ponosno. - Kiša ne otiče niz slamu. Osim toga, to je veoma skupo. Nekada je svaki seljak sam sebi pravio krov, a ovde više nema seljaka. Danas je slama samo za turiste.

Ukazuje mi čast da mi pokaže svoje imanje, sveže zakrpljenu šupu gde se kočoperi čamac, takođe na brzinu pokrpljen, koji je pozajmio da bismo mogli da idemo u ribolov; i zamku za jastoge koju je, po svemu sudeći, pokupio na nekom otpadu, i u koju nijedan bretonski rak ne bi bio toliko naivan da se uhvati! Iza kuće je, pored cisterne, namestio tuš, zaklonjen vratima punim pukotina, kroz koje ulazi kiša i vlaga. Ali na kraju krajeva, pod tušem je ionako mokro...

S obzirom na raspored prostorija, nije isključeno da se do njega dolazi spolja, a ne kroz kuću... kao i do primitivnog klozeta, koji se sastoji od septičke jame i probušene stolice.

Nad morem koje tiho šumori duž nepregledne peščane plaže, razliva se neka neodređena svetlost, ni večernja ni jutarnja: to mora da je svetlost koja je obavijala planete pre razdvajanja vode i zemlje, gotovo tečna. Ali nije odistinski padala kiša, ipak ne; u svakom slučaju, ne sasvim. Tek toliko da bi nam pružila opravdanje da se smesta sklonimo u kuću. Kao i u bretonskim kućicama, s vrata se ulazi u središnji hodnik, a s obe strane je po jedna prostorija: desno

je soba a levo kuhinja, a u svakoj se nalazi kamin od cigle u kome je već pripremljena za potpalu lepa oveća gomila treseta iz koje vire vlati slame. Izuzev u hodniku, gde je postavljeno nekoliko pljosnatih kamenova, pod je od nabijene zemlje. Umesto nameštaja, tu su sanduci i klupe od jelovine, grubo otesani; na stolovima su starinske petrolejke, a u jednom uglu rešo na butan i sudopera sa slavinom - zaprepašćujući detalj u ovom okruženju.

Gledamo se, pomalo smeteni. Brajan najednom počinje da gleda svoju kuću mojim očima i pita se je li dobro postupio što me je pozvao ovamo. Ne zna ni šta da kaže ni šta da predloži. Iznenada shvatamo da ne umemo ništa da radimo zajedno osim da vodimo ljubav! Nikad nismo imali vremena da ćaskamo o svemu i svačemu... u međuvremenu... Nikad nismo zajedno majstorisali po kući, išli u kupovinu, kuvali. Banalna pitanja kao što su „Hoćeš li piće?" ili „Pa, šta ima novo kod tebe?" deluju potpuno neumesno, pošto je to „kod mene" i „kod njega" izgubilo svaku realnost. Ovde smo na ničijoj zemlji gde jedinu istinu predstavlja želja za živim telom onog drugog, i požudni pogled koji razmenjujemo, u kome se pomalja sva silina naših osećanja. Bez ijedne reči, prepuštamo se jedno drugom, i odgovor je u nama, i centar svemira je tu gde smo mi.

U jednom uglu sobe nalazi se stari seoski krevet, veoma visok, sa slamaricom koja škripi i pucketa na svaki naš pokret, prekrivena navlakom od sasvim novog platna s mirisom sirovog lana, kao nekad kod naših baka. Da bi nam bilo toplo, tu je crveni perjani pokrivač koji je Brajan doneo iz Dablina.

- Nisam imao vremena da priprelim za tebe pravi dom - šapuće mi on - jer vreme koje bih tu proveo oduzeo bih od vremena koje bih posvetio tebi, shvataš.

- Dobro si učinio, my love, tu bi ionako bilo previše posla: ovde kao da niko nije živio više od sto godina.

- Ali nije tako! Moji roditelji su tu živeli pre tridesetak godina. Oni su napravili cisternu i namestili sudoperu. Imali su kravu u šupi, ovce na obližnjem brdu, a i magarca, sećam se, da bi do Snima išli kolima. Ali nisu mogli da ostanu: osećali su se kao jedini živi ljudi usred groblja! Otišli su kad sam imao osam ili devet godina, da bih mogao da idem u školu. Bio sam očajan. Ja se nisam plašio mrtvih u ovom selu. Oni su razgovarali sa mnom... bili su mi prijatelji!

Zamišljam svog ridokosog Brajana kao dečkića od devet godina, sa školskom torbom na leđima, pegicama svud po licu, i nostalgijom za šumskim duhovima i leprikonima koji su nastanjivali močvare njegovog detinjstva! I koji ga, sigurna sam, još uvek pohode u snovima.

Sutra ćemo imati vremena da pričamo o svom detinjstvu; razgovor, trenutno, nije naš način komunikacije. Razumemo samo jedan jezik: onaj koji se šapuće pod perinom, u oduševljenju što se tako dobro razumemo.

Izjavljujemo i vodimo ljubav gotovo bez svog svesnog učešća, ne razaznajući gde je početak a gde kraj. Kraja, uostalom, i nema, pošto pred sobom imamo čitavu večnost: deset dana! Pre no što sam utonula u san, Brajan je podigao pokrivač na moja ramena pokretom koji postoji od pamtiveka i od koga mi naviru suze na oči. Usnula sam kao žena iz pećinskog doba nad kojom će bdeti njen muškarac, pokrivena životinjskom kožom kao zaštitom od divljih zveri i zlih duhova.

Više i ne znam jesmo li te noći uopšte spavali. Brajan je s vremena na vreme ustajao kako bi dodao cepanicu od treseta u kamin, gde su tiho pucketali plavičasti plamenovi poput lutajućih svetlosti iz močvare.

U zoru, ustala sam da bih kroz majušni prozor pogledala koje je boje kiša - koje nijanse sive boje. Nešto niže, na plaži, smotuljci morske pene jurili su jedan za drugim. Izgledalo je kao da se sprema udar vetra, a potom se nebo iznenada predomisli i osunčani krajolik postade prozračan i živopisan. Ptice zvane ugare šetale su se duž ivice mora, ostavljajući na vlažnom pesku zvezdaste otiske nogu.

U kuhinji, Brajan je već sve pripremio! Zemičke ispečene na žaru, penušavo mleko u okrnjenoj činijici od engleskog porcelana sa naslikanim zečićima koji razdragano skakuću po bašti punoj ružinih pupoljaka. Englezi ne mogu da odole ružinim pupoljcima niti zečićima, i ne opraštaju Francuzima što su u stanju da pojedu nekog slatkog zekana u paprikašu!

- Ne miči se i gledaj - kaže mi iznenada Brajan, pokazujući mi pokretom glave prema stazi: krupni zlatni fazan, ukrašen raskošnim repom, šeta se dostojanstveno, kao po svojoj teritoriji, praćen

svojom fazankom. - A u zoru, vide- ćeš, divlji zečevi dolaze da se igraju u travi. Oni su ovde kao kod kuće, kao i vizoni, kune i lisice. Mi smo naprosto dva primerka izumrle vrste: uljezi smo ovde mi!

- Ali imamo i druga posla - uzviknuh - vidi koliko je sati! Oseka je u deset! Ako hoćemo račiće i školjke za ručak...

- Imamo i druga posla? It's not all that? Šta to znači? Nikad to nisam video u svom udžbeniku iz francuskog!

- Izraz koji je neprevodiv na engleski, a teško objašnjiv na francuskom! Pusti to, Brajane: let fall, kao što ti ne bi rekao. Hajde, obujmo čizme, pa da požurimo. Ja sam ovamo došla da pecam, a ovo mesto mi izgleda čudesno!

- Da pecaš -pecher - s kojim akcentom, akutom ili cir- kumfleksom?

- Vidi, vidi, ala si napredovao u francuskom... Hajdemo sad u ribolov, to će biti, pretpostavljam, sasvim drugi par rukava...

- Yes: another pair of sleeves - kaže Brajan, pomiren sa nedokučivošću stranih jezika.

Počinjemo s ribolovom bez čamca. Njega ćemo porinuti u vodu uveče, kad nadođe plima, vukući ga po ostacima keja koji je verovatno nekad služio kao pristanište za ponosite karahe. Danas je pun rupa i prekriven raznoraznim kršem, raspletenim konopcima, polomljenim veslima, alatkama koje tu leže zaboravljene već pedeset godina, starim gumama i olupinama peći. Za Irce, more je pre svega ostava za starudiju. Oni su šampioni u snalaženju usred rusvaja, u improvizovanju, u majstorisanju. Ništa im ne pričinjava toliko zadovoljstva kao zamenjivanje šrafova na spoljnom motoru zihernadlama, vesala trulim daskama, i preciznih spojnica starim dobrim kuhinjskim čvorom. Međutim, iako su im obale dubrišta, more im ipak nije ostava za hranu! Nikome ne pada na pamet da pokupi dagnje od kojih se plave morske stene, da iščeprka račiće ispod algi, niti da sakuplja mušule, čijih sam dvostrukih rupa u pesku sinoć primetila na stotine. Radije bi umrli nego da potraže hranu u moru!

- A to nije samo stilska figura - potvrđuje mi Brajan. - Kad su u prošlom veku krompirove zlatice uništile prinos krom- pira, umirale su na ovim obalama, baš tu gde smo sada, na stotine hiljada ljudi, radije nego da se hrane plodovima mora! To je jedna od stvari u vezi sa ovom zemljom koje niko ne ume da objasni. Pitao sam istoričare, sociologe, naučnike... Je li u pitanju neka verska zabrana? Nekakav

tabu? Zakon okupatora koji je Ircima zabranjivao da poseduju čamce?

- Ali makar su deca mogla da pecaju u plićaku, tek toliko da ne poumiru od gladi! Cela ta priča ipak zvuči besmisleno.

- Sve je u ovoj zemlji besmisleno - kaže Brajan. - „Irska je u stvari neuroza“, napisao je jedan od naših pesnika, ne sećam se koji, toliko ih ima...

- Svaki je to mogao da napiše! Niko kao irski pisci nije tako u stanju da ocrni Irsku.

- A ipak, nikad ne mogu da je prebole.

- Ako hoćeš moje mišljenje, Brajane, objašnjenje treba tražiti od nekog vrača. Kako inače razumeti vašeg svetog Patrika, koji se ukrcao u kameno korito da bi otišao da pokrsti Evropu? Vikinzi su već imali drakare, a taj irski monah našao da plovi u koritu od granita... Kakva ludačka ideja!

- Naprotiv - odvrća Brajan - vi iz Dekartove postojbine, vi nikada nećete razumeti Irsku. A sveti Patrik je znao da je vera ta koja održava korito na površini! Nisu imali drveta za gradnju brodova, ali vere su imali napretek. Iskoristili su materijal koji su našli na licu mesta! A rezultat ti je poznat... opatije osnovane u Žimježu u Francuskoj, u Sen-Galu u Švaj- carskoj, i mnoge druge!

- A što se nas tiče, da bismo došli samo do uvale, imam utisak da će nam trebati nepokolebljiva vera kako bismo održali na površini čamac koji si mi maločas pokazao... A zbog mene, nevernice, bićemo u opasnosti da potonemo! Bolje ćemo proći ako budemo pecali u plićaku, pogotovo sa spravom koju sam donela iz Roskofa, vidi!

Otpakovala sam svoju novu novcijatu igračku, mrežu sa drškama koje po potrebi mogu da se skinu, i spojnicom sa aluminijumskom zapinjačom, od tirkiznoplavog konca. „Jaguar“ među mrežama za račiće! Inače, jedva sam se odlučila da je privežem uz svoj kofer s točkićima, plašeći se da ću izgledati kao da sam izašla iz stripa Bekasina na putovanju! Onda sam otkrila da je trajekt za Irsku prepun pecaroša iz Bretanje i Normandije naoružanih sofisticiranom opremom za lov na losose i ajkule, sa čekrcima koji predstavljaju posled- nju reč tehnike, pa čak i sa troslojnim najlonskim mrežama u

rancu! Ja svakako nisam bila najkomičnija među svim tim simpatičnim manijacima...

- Simpatičnim? - pobuni se Brajan. - Ama, vi ste grabljiv- ci! Ubice! Kao lovci na tigrove u Aziji. Isti ste! Jeste da ribe ne ispuštaju nikakve krike, ali...

- Samo se ti buni, dragi moj - doviknuh mu ulazeći u vodu koja mi se činila ledenom uprkos Golfskoj struji. Pa ipak, opremljena sam kao ribar sa Farskih ostrva: visoke čizme, nepromočiva jakna, mornarska kapa, korpa preko ramena, vrećica za račiće privezana o pojas, čaklja pričvršćena na leđima i moja mreža.

Upuštam se u prvu invaziju ispod nasumično odabrane gomile mrkih algi, u podnožju grebena koji na prvi pogled nije obećavao, i oduševljavam se kao nikad u životu! Tridesetak ili pedesetak račićapalaemon serrata, koje kod nas u pro- davnica nazivaju „kraljevski buket", komešaju se unezve- reno u dnu mreže. Jesam li to naletela na leglo? Međutim ne, ispod svake alge, u svakom udubljenju, usred svakog bokora morske trave, vrvi na milione tih prozirnih životinjica koje već stolecima i stolecima niko nije uznemiravao! Okrećem se kako bih doviknula Brajanu koliko sam oduševljena:

- Ovde je sve puno tigrova. Gozba za grabljivicu! Ovde kod tebe je fantastično!

On stoji nasred uvale, u vodi do pojasa, držeći u jednoj ruci dršku prelomljenu nadvoje, a u drugoj poderane ostatke svoje stare mreže, koju je pronašao u šupi, i koja se slomila o prvi kamenčić na koji je naišao. Nemam vremena za sažaljenje: nema te ljubavi koje će doleteti pred nadošlom osekom u ovakvom eldoradu. Moja korpa je, nažalost, ubrzo puna, mada sam bacila natrag u more na hiljade račića srednje veličine koje bih u Bretanji smatrala velikim. Zapada mi za oko, međutim, jedna od onih malobrojnih barica bez algi gde je voda savršeno prozirna - dakle, povoljna za morske ježeve. Treba samo da se sagnem: za nekoliko minuta sakupila sam ih dvadeset, priklještenih u jednoj pukotini u steni, toliko naraslih u nedostatku prirodnih neprijatelja da ne mogu više da se oslobode; ja ću ih izvući odatle, sirotane... Imam kod sebe džepni nožić, te na licu mesta halapljivo gutam one koje sam smrskala pokušavajući da ih iščeprkam. Neće dugo patiti...

- Je 1' voliš „morške“ ježeve?- dovikujem Brajanu, koji neodlučno baza po uvali. Zgrožena grimasa ocrtava se na njegovom licu, primoravajući me da prekinem sakupljanje za danas.

Preostale su mušule pod mahovinastim kamenjem i nekoliko jakobovih kapica koje je oseka zatekla nespremne, a one su bile dovoljno neoprezne da to svima stave na znanje glasnim klepetanjem!

Preostaje, pre svega, zadivljenost otkrićem, usred opojnog mirisa kakav samo okean ima, hiljada novih vrsta, u okruženju u kome se životinje postepeno stapaju sa vegetacijom tako da se ne može razaznati kom carstvu pripadaju ti čudni organizmi - korali, crvene ili mrke alge, mahovine sa čipkastim porubom, stvorenjca svakakvih oblika koja se jedva primetno kreću, plodovi neobuzdane mašte, od kojih je većina nestala sa obala stare Evrope i postoji tek na nekoliko ostrva na krajnjem zapadu Bretanje, i smatraju se za ugrožene vrste, kao što su razne podvrste morskih konjica iz mog detinjstva u Konkarnou.

Tu je takode i zadivljenost čudnim primerkom koji mi dolazi u susret, isto toliko redak kao i morski konjic - da nije možda kentaur?... Zasad mu vidim samo grivu i gornji deo tela... Ne, evo ima i dve noge, dakle nije kentaur, već muškarac koji je dovoljno lud od ljubavi da mu se od jedne ribarke sa Farskih ostrva, s mokrom vunenom kapom, blatnjavom K-way jaknom i ribarskim čizmama s kaišićima, učini da je Venera koja izlazi iz mora.

Spuštam na zemlju sva ta blaga koja sam jedva u stanju da nosim, i vraćamo se, premoreni, u ruševinu koju ipak treba da zovemo kućom.

Brajan je ugrejao kofu vode koju koristimo za tuširanje - genijalan izum, čije je dno probušeno štrcaljkom kante za zalivanje, a aktivira se povlačenjem kanapčića. Sancta simpli- citas! I otvorio je širom vrata sobe i dodao nekoliko grume- nova uglja na treset kako bi zagrejao budžak koji on tvrdoglavo naziva kupatilom. Kad povučem konopčić, pomeri se klipčić, i topla voda poteče ko potočić. Od sada mi nikakav dakuzi neće izgledati luksuznije od ovog tuša.

U kuhinji, čujem Brajana kako ječi dok baca žive račiće u kotao pun kipuće morske vode. Čekati da uginu bilo bi isto toliko svirepo, a bili bi i manje ukusni - ubedila sam ga. Potom mi preostaje da očistim

morske ježeve, ispržim u tiganju jakobove kapice, nadenem mušule, otvorim flašu votke, pa ćemo u slast jesti, smejući se od zadovoljstva, plodove ovog mora koje je i danas darežljivo kao od praiskona, a koje sad opet nadolazi, naježeno od kiše, skrivajući od mene sve one naivne račiće uverene da su bezbedni pod svojim širokim algama („Šta li se desilo drugarima?" - pitaju se oni...), ne znajući da sutra imaju sastanak s jednom nemilosrdnom Francuskinjom koja prema njima neće imati obzira.

Pre nego što je uopšte oljuštio svog poslednjeg račića, s lukavim osmehom putujućeg trgovca, Brajan mi pokazuje nebo koje se sručilo na nas na način koji Kerimen, lokalni dnevni list, naziva „heavy rain" Pošto je otkrio moju strast za ribolovom u vreme velikih smena plime i oseke, obećao mi je da ćemo danju voditi ljubav samo tokom heavy rain. Poznajući svoju zemlju, nije mnogo rizikovao: malo je nedostajalo da svih deset dana provedemo u krevetu!

Gledamo se kao dva narkomana u krizi, znajući da je lek tu, ispod crvenog pokrivača. Prsnuli smo u smeh kao dve srećne budale. Jer ništa drugo nam nije potrebno osim nassamih. Jer ovde nema ni telefona, ni komšija, ni struje, ni drugog morala sem zakonitosti života, jer ništa drugo ne postoji izuzev te saučesničke kiše i tog crvenog pokrivača; smejemo se što toliko želimo jedno drugo, kao što ćemo kroz deset dana plakati što ništa od te želje nije iščilelo i što se sve urotilo da nas razdvoji.

Ali svaka ljubav ima svoju večnost, a ovo je tek prvi dan naše večnosti.

Ovde, na krajnjem zapadu Evrope, napolju je svetlo sve do jedanaest uveče. Imam još vremena da u vršku postavim mamac, jednu ribu koju sam jutros ulovila među rakovima, i da sve to pričvrstim komadićima kanapa i čelične žice koju sam našla na keju.

- Postaješ Irkinja - primećuje Brajan.

- Kako i ne bih - kažem ja - uz sav onaj Paddy koji si mi dao da pijem!

Uz nekoliko zamaha veslom, odlazimo da postavimo vršku u uvali, u podnožju jedne strme stene, na ulazu u pećinu u kojoj bih ja, kako mi se čini, volela da se nastanim kad bih bila jastog.

Na povratku u selo, gde je priroda malo-pomalo ponovo preuzimala prevlast nad civilizacijom, nabrali smo ogromnu rukovet trava i

divljeg cveća sa starinskim imenima, zlatića, kaćunaka, vlasulja, ljubičastih ustuka, bulki i jarko crvenih naprstaka, da ih poklonimo Brajanovoj kući, kojoj niko ništa nije darivao već trideset godina.

Smeštamo cveće u pocinkovan sud za iskuvavanje rublja, položen na голу zemlju, i old cottage najednom počinje da liči na pravi dom.

Ostaje još samo da skuvam sitnije školjke uz svetlost petrolejke, dok Brajan prostire ispred oba kamina našu ribarsku odeću da se suši, i iz nje ubrzo izbija gusta para, pomešana sa oštrim i slatkastim mirisom treseta. Napolju pada noć, u kojoj se nazire nekoliko stabala opstalih među ruševinama, iskrivljenih u istom smeru od snažnih vetrova, nalik na razbarušene starce koji ne žele da umru. Kroz prozore izbrazdane kišom i paučinom, razaznajem senke koje žurno promiču. Oni koji su ovde nekada živeli pokušavaju da saznaju ko je došao da pohodi ovo mesto. Pojavljuju se svetla u svakoj kući, pale se sveće. Jesu li naša vrata dobro zamandaljena? Naleti vetra ih tresu, a kiša prodire i razliva se između razmaknutih dasaka, dok kapak na šupi sablasno klepeće. To je sigurno samo vetar.

- Reci mi da sanjam, Brajane...

S one strane stakla, sasvim blizu, upravo su se pojavila dva zlatasta oka koja nas gledaju. Dva žuta oka, bezizražajna i bez lica, koja nas posmatraju netremice.

- To je lisica. Ne brini, nikad ne napadaju ljude.

- Reci joj da ode, ti umeš da pripitomiš mrtve duše. Taj pogled me ispunjava nelagodnom.

Brajan se nagao prema prozoru i žute oči su nestale. Ili se ugasile.

- Moja mala racionalna Francuskinja kao žrtva irskih zlih čini, dopada mi se to...

Stežem njegovo čvrsto telo u naručju i uvlačim ruku pod njegovu košulju kako bih bila sigurna da je živ. Kao i svi riđi ljudi, koža mu je izuzetno bela na skrivenim mestima, i veoma mekana.

- Šta želiš da radiš tokom ovakve večeri, ako ne da napraviš dvanaestoro dece, kao tvoji preci?

- Sutra uveče, ići ćemo u Blind Fiddler, videćeš, ovde ljudi često idu u pab. To je potpuno drugačije od svega što ti je poznato. Baš ove nedelje gostuje jedan sjajan muzičar, nešto poput starog lutajućeg barda... Video sam plakate kad sam prolazio kroz Kenmer. Zove se Peker Dan. Ovde je vrlo poznat.

Kroz nalete kiše i huk talasa sasvim blizu nas, uzbunio nas je još jedan pljuskavi zvuk: soba prokišnjava kroz poderotinu na impregniranom platnu, koje je počelo da lupa po krovu. Brajan se ne uzbuđuje zbog takve sitnice i namešta neku staru šerpu da prikuplja kapi. Ali ona je, naravno, bušna, i mlaz vode curi po zemljanom podu.

Ne brini, neće daleko. Nabijena zemlja upija vlagu. U tome je njena prednost nad parketom.

Govori tako ozbiljno da nemam srca da se nasmejem. I prilazi mi tako ozbiljno da zaboravljam zašto bih se uopšte smejala. Ovaj čovek vodi ljubav kao da služi misu, i ja padam na kolena. Kiša i vetar kao da traju čitavu večnost. I nema druge realnosti sem ovog sela punog duhova i ovog muškarca koji me uzima u naručje, među svoja kolena, i preplavljuje me.

Ujutro, nebo poprima tako nevinu plavu boju kao da se ništa nije dogodilo, i mi odlazimo da izvučemo vršku, čiju ispumpanu žutu bovu nazirem kako hrabro pluta. Svako sa svojim veslom, plovimo duž južne strane uvale, gde se ostrigari crvenih kljunova razleću čim se približimo. Jedan par čaplji gleda nas sa zaprepašćenjem: nisu videle tako čudne dvonožne sisare od čapljinog pamtiveka! Ja čak nisam ni ponela mrežu za račiče da ne bih podlegla iskušenju. Ostao nam je kilogram juče ulovljenih „buketa“, koje smo okačili, po seoskom običaju od pre ere frižidera, u jednoj vreći, pod krovom šupe, van domašaja životinja.

Bacam se napred kako bih dohvatila konopac kojim je vezana vrška, koju sam otežala velikim kamenom pošto mi nije poznata snaga ovdašnjih struja. Isti je slučaj, naravno, i sa Brajanom; on svaku formaciju oblaka ume da nazove pravim imenom, ali su mu nepoznata imena grebena koji ovoj obali, čak i po lepom vremenu, daju zastrašujući izgled.

Podižem vršku u čamac... dva zabezeknuta jastoga izranjaju na sunce: jedan poveći, težak dobar kilogram, i jedan mali „jastog-porcija“, kako se to nemilosrdno kaže. To mi se činilo toliko neverovatnim da nisam ni ponela korpu u koju bih ih stavila, te moram da ih dovezem na obalu u samoj vrški, razmišljajući o hiljadama Iraca koji su ovde mogli da prežive imajući svaki dan jastoga za ručak!

Nemamo nikakvu posudu u kojoj bismo ih skuvali, pa ih zasad stavljamo u hlad, ispod naslaga algi. Tiganj za ribu ćemo nešto kasnije kupiti u varošici. Sudeći po razvoju situacije kad je ribolov u pitanju, neizostavno nam je potrebno još pribora oštremakaze za otvaranje morskih ježeva, krckalica za orahe za račja klešta, nožići za školjke. Ovde sam pronašla samo otvarač za konzerve za odvratni pasulj s paradajzom koji Brajan obožava, i vadičep za Ginisovo pivo. Pravi muški stan i, što je još gore, stan Irca, naviklog na oskudicu.

Automobil, stari ford, zapravo je šklopocija na izdisaju, ali uklapa se u pejzaž: ovce su te koje su ovde kod kuće, a retka motorna vozila čekaju gde se zateknu, dok ih stada gurkaju u prolazu, ne udostojavajući ih ni pogleda i nikad ne ubrzavajući korak.

Prolazimo kroz krajolik sastavljen od pustara, prekrivenih ružičastim, žutim i ljubičastim runom od vresa i patuljaste žukovine, koje zastire tlo poput prostranog pokrivača od trobojnog mohera, sličnog onima koji se ovde mogu naći u svim „kraft-šopovima“. S obe strane puta nižu se tresetišta, nalik na kriške crnog pudinga, koja isto tako crmpurasti seljaci komadaju ašovima i ostavljaju treset da se suši pod kišom po ivicama puta. Ovde niko ne haje za nevreme.

Srećemo malene dvokolice koje vuku sićušni magarci, čiji vlasnici otkupljuju mleko po farmama, nekolicinu hrabrihturista na biciklima, pod najlonskim pelerinama, te one tipične irske štrkljaste prilike, visoke stare seljake sa kačketima s klapnama za uši, koji ponosno ignorišu mantile i kabanice, obučeni u odela od tvida izbledela od upotrebe i irske nastranosti, i hodaju, daleko od naseljenih mesta, po putevima koji se neprekidno presijavaju od kiše i naizgled nikud ne vode, ili pak sede na kamenom nagibu čekajući Godoa, ili koga već, koliko god da je potrebno.

Kenmer, udaljen sat vremena vožnje, zapravo je „veće mesto, više selo nego varošica, poznato po sajmu stoke“, kaže moj vodič. Zaista, blato i balega prekrivaju trg i Main Street, po kojima gacaju omalene ratoborne krave, vragolasti bikovi i prgave koze...

Ovde su i životinje Kelti, i ponašaju se nenormalno.

Malobrojni turisti provlače se između kaveza s kokoškama i svežanja slame da bi došli do kraft-šopova, koji nude otprilike istu

robu, naslaganu bez reda u izlozima: plišane ovčice s runom koje su izjeli moljci, dozlaboga grubi beli džemperi sa Aranskih ostrva, privesci za ključeve ukrašeni keltskim harfama ili šamrocima, i čaše raznih veličina za irsku kafu. Na trgu je spomenik mrtvima, neprekidno ukrašen cvećem, kako mi kaže Brajan, „jer ovde Irci smatraju da rat za nezavisnost još nije završen. I dalje se umire svakog dana gore na severu, u Belfastu, u Londonderiju, u Alsteru, koji još uvek ulazi u sastav Ujedinjenog Kraljevstva. U Dublinu se ljudi pretvaraju da su to zaboravili, ali u Geltahtu nisu potpisali mir. Pokazaću ti sutra u Kaersivinu tamošnji čuveni spomenik mrtvima: menhir nad kojim se nalazi keltski krst, sa spiskom imena koji je i dalje nezavršen. I jednim datumom: 1917, početak građanskog rata, iza koga je prazno mesto. Svedotle dok čitavo ostrvo ne postane nezavisno, taj će datum ostati neupisan... Inače, imam jednog rođaka koji je član IRA... uostalom, svi tamo imaju nekog.

- Imam utisak da ste vi na ovom ostrvu već vekovima u ratu. „O, Bože, smiluj se ubijenim Keltima..." Znaš li bretonskog pesnika Ksavijea Grala, jednom smo u Pont-Avenu popili piće s njim, sećaš se?

- Povrh svega, još se i preziva Gral, kakvo ime za Kelta! To bi bio lep epitaf na ovom spomeniku... pojedinim mrtvima koji su još u životu i ne znaju da će jednog dana i njihovo ime biti ovde.

- „Već kamen sluti gde vaše ime biće", tačno tako glasi i stih iz Aragonove pesme. To pomalo podseća na Pokret otpora tokom okupacije.

- Da, ali kod nas to traje već pedeset godina, shvataš? Ništa se ovde ne odvija normalno, kao što vidiš, ni mir, ni rat.

- Ni ljubav dodaje Marion, ne znajući ni sama zašto ali to je već očigledno.

Čekajući početak koncerta, odlazimo na večeru u „najbolji restoran u Kenmeru", prema rečima mog vodiča. Grozan je, kao što sam i očekivala. Teleći odrezak kao da je od bivola ili nedovoljno odmrznutog mamuta, punjene ostrige su stvrdnute, jedino je divlji losos odličan. A kao predjelo, imaju toliko cinizma da nam predlože ledeni koktel od britanskih shrimps, udavljenih u američkom kečapu. Niko kao da i ne sluti da duž čitave zapadne obale sve vrvu od istih tih račića koji vapse da budu ulovljeni, i koji u Parizu koštaju pedeset

franaka kilogram. Saopštavam to gazdarici i ukazujem joj na cenu morskih ježeva u našim velikim restoranima kao što su Kupol i Dom. Ona je užasnuto razrogačila oči, smatrajući me za ludaka. Mi jedemo žabe i puževe, pa ko bi normalan nama verovao?

U deset sati, stižemo do paba Blind Fiddler. Peker Dan će se pojaviti tek u jedanaest. Ali pab je već pun tipičnih irskih porodica: deca svih uzrasta, nekoliko opatica u tradicionalnim odorama, dve-tri trudnice koje još u naručju drže tek rođeno odojče, babe, nepokretni starci u kolicima, devojke, zanosne i zastrašujuće ružne; muškarci su za šankom i pijuckaju Ginis pušeci lulu, dok vatra od treseta, verna saputnica, tiho plamti. Na bini, jedna devojka peva, prateći samu sebe na harmonici, poznate pesme koje opevaju irsku nesreću, englesku svirepost, rat, smrt ili izgnanstvo mladih ljudi. Seljaci u blatnjavim cokulama, s kačketima od tvida, ustaju, te u pesmama proklinju Margaret Tačer, veličaju podvige irskih heroja, kralja Brajana Borua, Dejvida O'Konela, i rastužuju se nad Moli Maloun.

U uglu plesnog podijuma, četiri preslatke malene devojčice igraju irski ples, ruku nepomično opruženih pored tela, ritmično pokrećući samo svoje mršave nožice.

Nismo još ni naručili svoju irish coffee, a konobarica spušta dve kafe na naš sto: „To je od ona četiri gospodina tamo“, kaže ona. „U znak sećanja na generala De Gola, koji je ovde boravio '70. Čuli su da ste Francuskinja i žele vam dobrodošlicu, kao i gospodinu.“

Uzvracam pozdrav, kroz dim, prema suprotnom kraju paba, gde su sad već svi počeli da plešu. Ne znam da li Brajan voli da igra, ali ipak ustajemo, povedeni harmonikom, kojoj su se pridružili i gitara i gajde. Svi su na podijumu, bez obzira na godine, na eleganciju, na lepotu. Plešu svi od petnaest do sedamdeset pet godina swing, narodne igre ako ne umeju ništa drugo, rok, a najčešće nešto nedefinisano. Jedna smešna klinka, utegnuta u farmerke, punačkih obraza prekrivenih pegicama, uči nekog trapavka da igra kao reper, a on se tako ozbiljno trudi da je to dirljivo. Kako bi mu bolje pokazala, onaskida cipele, i iznenada, kao da su joj izrasla krila na nogama i rukama, pretvara se u suštu gracioznost.

Brajan pleše kao kakav meda, ali ja volim medvede. Drži me čvrsto uza se, i meni ništa drugo nije potrebno, mada sa zavišću gledam krila onog devojčurka. Ona mi upućuje prijateljski znak i pruža mi

ruku... Bez razmišljanja, ja takođe skidam sandale i gle, rastu mi krila na nogama, na rukama, počinjem i ja da lepršam, napuštam zaštitu Brajanovog naručja, igram potpuno sama iz čiste radosti plesa, i osećam se slobodno, prvi put u životu... Smejem se od zadovoljstva, dođe mi da uzviknem: „Vidi, mama, gledaj kako sam graciozna! Konačno se desilo, mama: gledaj! To je kao čudo iz Lurda, nisam više paralizovana..." Kao da sam najednom oslobođena zlih čini, oslobođena mučnog žaljenja što se nikad nisam usudila. Nikad nisam umela? Nikad nisam mogla? Nikad nisam shvatala šta me je to blokiralo još od moje mladosti. Bolesna stidljivost? Stid što imam telo žene? Otpor prema zavodjenju, nametnut u hrišćanskim školama u kojima sam stekla celokupno svoje obrazovanje, koje sam toliko volela, upravo previše volela? Da, sve to. Ali zbog čega su ta shvatanja koja sam odavno odbacivala i osuđivala ostajala utisnuta u moje ponašanje?

Eksplozija iz maja 1968. mogla me je spasti. Ali stigla je prekasno za mene, imala sam već dvadeset sedam godina. Cement se već bio stvrdnuo. Pa ipak, ja se bavim sportom, skijam, plivam bez kompleksa, zašto sam onda nesposobna da plešem? Do te mere da me je Alis, zastrašujući perfekcionista, naterala da idem na časove. Učila sam, kod „Žorža i Rozi" u Ulici Varen, valcer, rumbu, sving, nedeljama i nedeljama, bez ikakvog napretka. Znala sam šta treba da radim, ali impuls iz mog mozga bi se izgubio usput, te sam bila nesposobna da prenesem naredbu svojim nogama. Volela sam samo stiskavac i tango, pošto tu mogu da ostanem pripijena uz partnera.

Ako me pusti, ja se ukočim u položaju u kom sam se našla... A večeras, najednom, u ovom buđavom starom pabu, kroz moje telo kao da je prošla električna struja. „Vidi, mama, ja igram! Mama, kako sam graciozna!" I nema nikog ko bi mi rekao: „Ama šta te je spopalo, Marion? Jesi li pijana?"

Je li u pitanju sumanuta i bezuslovna Brajanova ljubav? Ili irish coffee? Ili mešovita publika oko mene, pretežno seoska, umesto sveprisutnih arogantnih momaka i seksi devojaka, sigurnih u sebe, koji se viđaju po pariskim diskotekama? Ili sam ih barem ja, jedna glupača, tako doživljavala! A toliko si se dugo plašila momaka, jedna, jedna glupačo! Šezdesetih, posmatrala sam ih kao gospodare

moje sudbine. Koliko god da sam ja lično vredela, oni su bili ti koji će odrediti moj status, status svih nas.

Gledala sam kako jedna po jedna od mojih prijateljica iz škole Svete Klotide postaju supruge mornaričkih oficira iz Tulona, inženjera u Sen-Kentenu, atašea za kulturu u Diseldorfu ili Vladivostoku, nezaposlenih glumaca, sreskih načelnika u Isenžou, ili u mojim očima, još gore supruge Hrista u nekom manastiru. Šezdesetih nije postojala profesionalna kriza identiteta, ni u braku ni u veri. Čak sam videla i kako se Elen, Alisina sestra, kao sasvim mlada, puna umetničkog dara i ambicija, prepušta braku sa Viktorom, duhovnim i životnim uzorom, dvanaest godina starijim od nje, čuvenim lekarom, koji je od nje napravio statu u savršene supruge, i niko nikad nije ponovo video onu vilu i pesnikinju kakva je dotad bila.

U mojoj generaciji, jednoj od poslednjih u Francuskoj koja se pokazala toliko poslušnom, budućnost devojaka svodila se na privremeno kampovanje, i svaka se spremala na to da izgubi sve, uključujući i prezime, a ponekad i domovinu.

Sada tek shvatam da je razlog zašto sam zavolela Morisa njegovo duboko poštovanje prema slobodi. Svojoj na prvom mestu, naravno. Ali, bez obzira na posledice, i prema slobodi drugih. Pa ipak, nije uspeo da me oslobodi mog straha, tog neizlečivog straha koji je osećao toliki broj devojaka, a koji je izgledao kao da je deo specifičnog karaktera. Sada kad ponekad možemo, u izvesnim zemljama i u izvesnim okolnostima, da postanemo ljudi kao i muškarci, taj karakter za koji smo verovali da je urođen, pokazuje se u pravom svetlu: kao nametnuti uslovni refleks.

Presudna okolnost za mene je svakako bila Brajanova ljubav. I susret sa ovom zemljom, Irskom, gde je čudo uobičajeno. Eto zašto je večeras tvoja kći počela da pleše, Alis, kao što je oduvek umela. Nije ni morala da ide kod Žorža i Rozi... jer, na kraju krajeva, sve dolazi iz glave, pa čak i noge!

U pola dvanaest, najzad stiže Peker Dan. Pripit je, prljav, čupav, odrpan, star, ali peva kao nadahnuti klošar, kao Visocki, kao Filip Leotar, glasom napuklim od alkohola, koji vam slama srce. Taj ostareli faun sedih uvojaka, svirajući na svim instrumentima, na gajdama, harfi, bendžu, čitajući pesme, držeći vatrene govore, držao

je dva sata pažnju publike, omađijane njegovom veličanstvenom ružnoćom.

Mi, Irci iz Geltahta istakao je na početku nikad ništa nismo umeli da radimo, neka je i tako! Ali mi smo najzanosniji govornici koji su ikad postojali još od Grka. To je rekao Oskar Vajld.

Posle četvrte irske kafe, pevala sam o junaštvu IRA i mržnji prema Englezima, o Bobiju Sendsu, koji je umro štrajkujući glađu u tamnicama Belfasta, o Bernadet Devlin, o surovoj Margaret i o podmuklom Albionu.

Brajan nas je odvezao nazad do Blekvotera, dok je njegova krtija poskakivala kao „jaguar“, onim zapetljanim puteljcima koji su vazda pusti pošto niko ne stanuje ni u jednom od ovih obalskih sela već više od sto godina, i pošto mrtvi možda mogu da upale sveće u svojim kućama, ali ne voze automobile.

Sve ima kraj, pa čak i večnost. Dani se nižu, jastozi se komešaju u vršci, da ne pominjem krabe i krupne rakovice, ili jednog iverka kog sam, na jednom peščanom sprudu iste boje, pokupila starom mrežom za račiće, popravljenom na irski način. Da ne govorim o dve oluje, sa nešto sunca između, i o jatru bluna sa ostrva Skelig, koje su doneli naleti vetra, i koje su se bućnule u uvalu kao... kao blebetave blentave blune, podarivši nam najlepší cirkuski spektakl na svetu samo za nas dvoje. To što Irska ne liči ni na šta drugo što postoji, to je, po Brajanovom mišljenju, zbog toga što nikada nije bila „okaljana“ rimskom invazijom. Ali ničeg drugog nije bila pošteđena u poslednjih deset vekova. Pa šta onda čovek da postane ovde, ako ne alkoholičar, poeta ili ludak?

- Pa sve te tri stvari istovremeno odgovara Brajan. Vidiš! Mi ovde živimo od lude ljubavi, poezije i alkohola, koji zagreva bolje nego treset „čija je toplotna moć slaba“, kako kaže tvoj čuveni Plavi vodič!

- Pa šta ste radili uveče u Blekvoteru, bez novina, bez televizije, bez prijatelja, bez telefona, bez struje? pitaće me Alis po mom povratku.

- Bili smo zajedno, mama, to je sve. To nas je zaokupljalo sve vreme.

- Ali ne može se voditi ljubav bez prestanka!

- E pa, može. I dok smo radili sve ostalo, opet smo vodili ljubav.

Ne usuđujem se da je pitam je li ikad upoznala... Intimnost između majke i kćerke ne sme biti drugarska. Njoj je drago zbog onog što joj poveravam, ali nikad me ne pita ništa više. A smela bih da se kladim da nikad nije upoznala svog Brajana. Njih na zemlji ima veoma malo. Smela bih dase kladim i da se Adrijen nikad nije pobrinuo za njen klitoris. Umiruje me ta pomisao. Seksualni život naših roditelja je nedokučiv i misteriozan, i mora takav i ostati da bi oni mogli u potpunosti da zauzmu nezamenljivo mesto oca i majke.

Dan pre odlaska, prvi put sam se ogledala u nečemu drugom sem Brajanovih očiju. Na kraju krajeva, malo ogledalo obešeno iznad sudopere bilo je polomljeno. Kao i sve ostalo u kući. Ali bilo je dovoljno da mi pokaže kako se u ovoj zemlji brzo propada. Pre osam dana došla sam u obličju elegantne Parižanke, a sad sam neprepoznatljiva. Čupava, s tragovima soli, izgrebanih i skorelih ruku, vukući neprestano miris rakova i čorbe od kraba u odeći, pa čak i u kosi. Nisam ponela ni šampon ni četke za feniranje pošto nije bilo mogućnosti da koristim fen. Tako smo odlučili da odemo kod frizera, to jest kod jedine frizerke u krugu od dvadeset kilometara. Dotični Beauty Saloon je najobičnija kuhinja opremljena laborima, fenovima i baštenskim stolicama, gde rade tri mlade osobe, neprekidno pevušeći rok-melodije koje dopiru iz radija odvrnutog do daske. Jedna od njih me uzima pod svoje i gleda gnezdo na mojoj glavi neodobravajućim pogledom. Druga prska Brajana sve do struka pričajući, sa štrcaljkom u ruci, o nekoj ljubavnoj avanturi koja je njenoj kolegini, izgleda, veoma zanimljiva. Treća nimalo ne haje za moja uputstva i raščupava me četkom, tako da moja kosa ne liči apsolutno ni na šta! Ja je preklinjem: „Bez ukovrdžavanja, please!“ dok ona prelazi češljem za tapiranje po celoj mojoj glavi. A pre nego što sam uopšte uspela da prozborim „no učvršćivač“, oblak smrdljivog laka mi prska u oči i po perjanicama koje stoje naježene po mojoj glavi. Prekasno je da se pobunim. Jedino bi me novo šamponiranje moglo spasti.

Dok plaćam jedva nekoliko funti frizerka me zadovoljno gleda: „Much nicer“, smatra ona.

Yes indeed odgovara Brajan, s mukom se suzdržavajući da ne prasne u smeh.

U Kaersivinu, većem mestu, kupujemo lokalne novine da bismo videli gde večeras nastupa Peker Dan, koga bih volela još jednom da čujem, kako bih proverila jesam li zaista čudom ozdravila. Ali on će celog vikenda biti na čuvenom uličnom festivalu Puck Fair, „Prazniku jarca“, u Traliju, što je za nas, nažalost, predaleko.

Vraćamo se kući u Blekvoter ćuteći, kao stari par. Sve je već rečeno, razumemo se bez reči. Poslednji put ću osetiti samrtničku jezu koja me obuzme svake večeri kad uđem u selo, nalik na pozorišnu scenu koju su glumci morali da napuste navrat-nanos. Vidi se da se tu mogla odigrati jedino neka tragedija, čiji odjeci još odzvanjaju po opustošenom dekoru.

Za poslednje veče, od poslednjih mušula koje nisu naučile da zaziru od ljudi, sirota naivna stvorenja, dok smo ih lovili po pesku tokom svake oseke, spremam supu koja bi zaslužila tri zvezdice, a potom silazimo da se oprostimo od uvale. Veličanstven zalazak sunca obasjava, kroz prozračan vazduh, ogromne talase, koji su se dovaljali pravo iz Njufaundlenda ne naletevši ni na kakvu prepreku, a sada se silovito razbijaju o stenovitu barijeru koja još uvek štiti Blekvoter. Tokom vekova, oni su već izdubili mekše delove, i ostavili samo najoštrije grebene, nalik na vilice ajkula neprekidno zapenjene od besa, koje onemogućavaju bilo kakav pristup.

Vrška je vraćena u šupu, čamac je opet na gornjem delu keja, a ja sam ostavila svoju mrežu za račiče i teške ribarske čizme u kuhinji, kao obećanje da ću se vratiti.

Znam da Pegi nikad neće doći u Blekvoter Pir, od čijeg joj se samog imena steže srce, bojeći se pre svega da se njen muž ne upusti u renoviranje kuće koja „odiše smrću jednog dela Irske“, po njenim sopstvenim rečima.

Još uvek ne možeš znati da se ni ti, mala Marion, nikad nećeš vratiti u Blekvoter. Srećom, vi nikad ne znate takve stvari. Još jedan razlog da vam zavidim: poznavanje budućnosti ubija budućnost.

- Lets not talk of love and chains or lives we can't unite šapuće ti Brajan, koji večeras više nije u stanju da vodi ljubav s tobom niti da ti je izjavljuje. Da, nemojte više govoriti o svemu onome što će vas uskoro razdvojiti, čemu to? Pod crvenim pokrivačem ostanite budni, usne uz usne i telo uz telo, čekajući da prođe ta strašna noć.

- Reći ću ti nešto na irskom: Ta mo chrot istigh ionat, Marion. To znači: My heart is withinyou. Moje srce je u tebi. To znači više nego „volim te“.

Zora napokon stiže, i odlazak na trajekt gotovo da predstavlja olakšanje. Kuća, koju Brajan zaključava bednim zardalim katancem, istog časa ponovo poprima svoje ruševno lice, i samrtna tišina opet prekriva selo. Fazan prolazi stazom kao da je kod svoje kuće, dok ga fazanka prati u stopu. Niko u selu neće više paliti sveće sledeće noći. Koga bi plašili?

Četiri sata kasnije, nagnuta nad brodsku ogradu Kiberona, dok se u daljini gubi gotovo idilična obala južne Irske, Marion oseća kako sa svakim talasom sve više postaje siročić. Ne postoji ta reč u francuskom koja bi iskazala bol zbog gubitka deteta. Ona gleda kako, u penušavom tragu koji brod ostavlja za sobom, nestaje dete, devojka, žena koju je Brajanova ljubav probudila u njoj. I shvata, sa zaprepašćenjem, da već deset dana nije pomislila ni na Francusku, ni na tekst koji je obećala da će napisati za časopis Historia, ni na svoj pariski stan, ni na Morisa i Ameli... Proživela je jedan izdvojeni deo svog života, i sutrašnja stvarnost deluje joj irealno.

Ne brini, Marion: čim sutra u zoru budeš kročila na tlo u Roskofu, čitav irski deo tvog života utopiće se u maglu, i jednog dana ćeš ga posmatrati kao jednu od onih starinskih fotografija u boji sepije, od kojih naviru suze na oči, ali smo svesni da pripadaju nekom drugom svetu.

Meni je lako da o tome pričam, to je istina, pošto je za mene, kao Sudaju, stvarnost potpuna nepoznanica. Nikad nisam osetila težinu muškarca, deteta, reči „volim te“. Znam o tome samo ono što su pesnici napisali. Zahvaljujući njima, i ponekim ljudima, a pogotovo ženama, ponekad, daleko od gradske vreve, u tragu koji ostavljaju sreća ili očajanje, u ponekim naseljenim mestima usred okeana, dok gledam ljubavnike i njihovu čistu ljubav, čini mi se da kroz zvezdanu prazninu osećam, ili bolje reći naslućujem, šta znači ŽIVETI.

Povratak u atmosferu

Kao i kod raketa, najopasnija etapa je povratak u atmosferu. Treba se ponovo prilagoditi Zemljinoj teži, opet govoriti francuski, izbegavati škakljive teme, ne dopustiti da mi se nepažnjom omakne poneko „my love“, a noću, čekati da prepoznam profil muškarca koji spava kraj mene pre nego što išta kažem ili napravim neki pokret. Morisa ne dodirujem na isti način na koji sam dodirivala Brajana. Odmah bi nešto posumnjao. Sve u svemu, radi se o tome da opet treba da postanem supruga Morisa Le Beka, i da zatvorim duboko u sebe bezumnicu iz irske kućice.

Moris se pre dva dana vratio iz Australije, preplanuo, odmoran, privlačan. U praznom stanu imao je vremena da se pretvori u oličenje autoriteta i zauzme stav uzdržane blagonaklonosti osobe koja odustaje od pokretanja procesa protiv okrivljene. Ni ja njemu nikad ne sudim: izbegavamo da se suočimo licem u lice, sve dok se motivi naše ljubomore, ogorčenosti ili poniženja ne rasplinu iza motiva koje imamo za zajednički život. Prvi dani su veoma teški. Moris me podseća na bou koja je progutala preveliki plen, pa sad gledam kako prolazi kroz njegov sistem za varenje, istežući ga vidljivo, a svakako i bolno. Dugačke su te boe!

Kakav stav da zauzmem dok on vari plen? Još nisam otkrila uputstvo za upotrebu osećanja krivice. On svakako mora patiti, a kako sam ja tome uzrok, ja svakako moram platiti. Prema tome, ne znajući kako da se ponašam, preostaje mi najbanalnije rešenje: preterana revnost.

Zaista, većina žena ima nezgodnu tendenciju ka tome da prenese svoja osećanja, bilo da se radi o ljubavi ili tuzi, na kućne poslove. Bacaju se na prekovremeni rad u svim oblicima. Istina je da se ja više osećam krivom što sam odbegla sa Brajanom na deset dana nego Moris što je proveo možda i dvostruko više vremena, mada veštije raspoređenog, sa osobama koje su, povrh toga, najverovatnije moje najbolje prijateljice. Oboje volimo iste ljude, to je

normalno, pa čak i poželjno. I dalje, međutim, meni moji prestupi deluju manje prihvatljivo nego Morisovi. Iako se nikad nismo usudili da to jedno drugom priznamo, sigurna sam da i on deli to arhaično mišljenje! Pa ipak, prvih godina našeg zajedničkog života, obavezali smo se da ćemo biti moderan par, oslobođen stega buržoaskog morala, predrasuda i verskih diktata, rasterećen od lanaca i okova koji su paralisali, zapečatili i najzad uništili toliko ljubavnika tokom prošlih vekova i toliko naših savremenika i prijatelja.

Trebalo je da budemo dve individue koje uzajamno poštuju ličnu slobodu, a ipak su zaljubljene jedna u drugu. U to i dalje hrabro verujemo, ali ipak nismo uspeli da izbrišemo prošlost; ne sasvim. Povremeno isplivavaju refleksi iz davnih vremena, ili naprosto iz jučerašnjice: iznosimo mišljenja... sa kojima se ne slažemo. Tvrdimo da preziremo ljubomoru, koja nas u tajnosti izjeda; patimo kao u Rasinovo doba iako propovedamo teorije Sartra i Simon de Bovoar. Taj je napor za svaku pohvalu, a ponekad i donese plodove.

Tako sam se jednom, pronašavši nepoznate gaćice od crne čipke dok sam nameštala krevet, jednog jutra tokom druge godine našeg braka, uzdržala da ne uzviknem: „O, vidi gada!“, prisativši se da sam se udala za Morisa zbog njegove ležernosti i njegovog ideala slobode, i da ne mogu, niti želim, da ga pretvorim u rigidnog i čestitog supruga. Moj prvi muž, Gijom, pre deset godina me je veoma zabrinuo izjavljujući da je supružnička vernost osnov svakog braka. Nije da sam unapred rešila da ga varam, ali nisam htela da mu ostanem verna po dekretu.

Uostalom, dobila sam i alibi za te crne čipkane gaćice: naša mlada kućna pomoćnica, Dankinja, navodno je podlegla čarima dostavljača namirnica iz prodavnice Feliks Poten, što me je pošteđelo toga da uveče dočekam Morisa u melodramskoj ulozi uvređene supruge. Bila sam, međutim, planirala, ne bez likovanja, da na ulazna vrata zakačim dotični komad crne čipke, u nadi da ću Morisa bar jednom u životu videti zbunjenog! Ali, naposletku, mnogo više volim da igram Rasina nego Fejdoa! Tada smo se, eto, našli na Žiroduu zahvaljujući našoj skandinavskoj Ondini... osim ako za čitavu tu montažu nije zaslužna Morisova veština da se uvek bezbolno izvuce iz najvećih neprilika.

Alis i Adrijen, koji su se manje-više doselili kod nas „da bi se brinuli o Ameli“ u našem odsustvu, ostali su još nekoliko dana da bi se sad brinuli o nama. Mama zna za Brajana i svesna je toga da njeno prisustvo olakšava naš oporavak. Ali i mi smo njoj potrebni, pošto upravo proživljava dramu: glavni urednik časopisa Nu, le fam nedavno je odlučio da mu njene usluge više nisu potrebne jer „od sada pa nadalje želi da poveri pisma čitateljki nekoj novinarki koja je bliža mladima“.

Ukratko, kriva sam što sam matora smatra Alis. Pogrešila sam što sam ostala pasionarija, a više nisam dobra ženska. Dvostruki prekršaj!

U časopisu je počela da radi šezdesetih, u momentu kada se isticao na čelu borbe za prava žena, a petnaest godina kasnije smatrali su je za zaostalu šezdesetosmašicu, utoliko pre što je u svemu bila nepopustljiva. Svuda oko nje, nekadašnje aktivistkinje postepeno su nestajale sa scene, a mlade generacije zaboravile su čak i njihova imena, ubeđene da su žene oduvek uživale sve te slobode, budući da su ih one stekle još u kolevcima a da nisu morale ni prstom da mrdnu. Posle kratkog medenog meseca neposredno posle maja '68, svaka članica MLF-a koja bi se makar i malo uzjogunila pala bi u nemilost u medijima, a ubrzo i u javnom mnjenju, pošto je feministkinja po definiciji postala ružna, dosadna, seksualno nezadovoljena, neprijateljski raspoložena prema uživanju i prema pravim ženama, po mogućstvu sterilna, a po svoj prilici i homoseksualno orijentisana to je bio šlag na torti.

Od tog vremena, u ženskoj štampi više nije bilo mesta za traženje prava, i feminizam se smatrao za neurozu, zaostatak iz sedamdesetih. Ne usuđujući se da otpusti jednu od poslednjih „istorijskih feministkinja“, kako su je nazivali, uprava joj je poverila mesečni uvodnik kao zamenu za nedeljnu rubriku s kojom je stekla ugled; ali Alis je rešila da završi uz skandal, izabravši temu koja bi bila sasvim na mestu pre petnaest godina, ali više nije bila pogodna u doba kad su top-modeli opet otelotvoravali sliku idealne žene. Predložila je provokativan članak o visokim potpeticama, koje su odnedavno doživljavale trijumfalan povratak, naročito na modnim stranicama ženskih časopisa, koji nisu mogli sebi da dozvole da olako shvataju recepte iz reklama.

I ja sam takođe smatrala da su štikle likvidirane; bile su u modi pre deset godina, a u međuvremenu ih je lekarska zajednica osuđivala. Malo sam prebrzo izgubila iz vida da su se muške fantazije samo pritajile. U tom buntovničkom članku, koji je, uzgred rečeno, odbijen, Alis je tvrdila da u muškoj podsvesti visoka štikla predstavlja zapadnjački ekvivalent kineskih ženskih stopala, pretvorenih u slatka majušna dečja stopalca usled nošenja sprava za mučenje nalik na cokule, između druge i sedme godine života, sve do nepopravljive deformacije kostiju. Svako ima svoju metodu, a cilj ostaje isti: zabraniti devojkama radost trčanja, integritet vlastitog tela, jednom rečju slobodu.

Krajnji cilj nije u tome da žena hoda, kakva vulgarnost, već da podstiče maštu zaključila je Alis bespogovornim tonom. Tako da ja smatram da su proizvođači ove vrste cipela perverzni sadisti.

Moris koluta očima. To je neka vrsta igre između njih dvoje; on obožava svoju taštu, rođenu prerano u svetu u kome nije uspela da izrazi svoje sposobnosti. Adrijen za to vreme pomalo dremucka, kao i svaki put kad njegova žena „tera svoje“, kako on kaže. Što se njega tiče, on otkaz svoje lepše polovine smatra za sjajnu vest. Kao rezignirana žrtva prekomerne doze feminizma, elaborirane svih pedeset godina njihovog zajedničkog života, on naivno misli da će sa Alisinim odlaskom u penziju dobiti družbenicu koja će se brinuti o svim sitnim boljkama koje on i te kako namerava da umnoži i razvije, a da ne govorimo još i o bolestima poodmaklog doba, kojih će imati popriličan izbor. Pošto je odavno u penziji, već je prošao kroz infantilnu regresiju, ne usuđujući se da prizna kako mu je san da sopstvenu ženu zove „mama“.

Mnogi od njegovih ispisnika već su imali tu sreću da dobiju drugu mamicu ponovo se vrativši u detinjstvo i u onu zavisnost koja im je nekada toliko značila. Adrijen je upoznao Alis kao sasvim malu, u školi su pevali iste dečje pesmice, i nije nikad bio srećniji nego kad bi se sa svojom ženom prisećao reči pesme:

*Hleb, hlepčić od prosa,
naš kralj leptirića brijuć bradu posek'o se vrhom svog nožića...
Ili, recimo:
Jabuka kolačarka i jabuka petrovka,*

crveno ćilimče!
Jabuka kolačarka i jabuka petrovka,
i ćilimče sivo!

S kim bi drugim mogao da peva Jabuku kolačarku i jabuku petrovku? Ali Alis je bila surova prema njemu, ne pristajući da mu prašta ćelavost i otromboljeni stomak, niti da sa njim otplovi nazad do čarobnih obala detinjstva.

- Znaš li šta mi je juče rekla tvoja majka reče on Marion kad sam se požalio što će otići u Kerdrik sa sestrom i unucima? Rekao sam joj: „Draga, bez tebe ću se dosađivati kao crknut pacov!“ A ona meni: „Pa budi onda živ pacov!“

- To i nije baš tako loš savet, Adrijene odvrati Moris.

- Hvala, dragi zete reče Alis. Ja se neprekidno borim da sprečim Adrijena da se pretvori u matoru cepanicu! Ono što pišem više ga uopšte ne interesuje. Zbog toga osećam potrebu da o tome pričam s vama. On zatvara oči čim ja otvorim usta! A baš me zanima zašto su odbili taj moj članak! Samosam iznela istinu. Morise i Marion, prosudite vi: najpre, jeste li znali da se, prilikom nošenja štikle više od šesnaest centimetara, stopalo nalazi u vertikalnom položaju, u produžetku noge? Tako se onda površina oslonca za održavanje ravnoteže svodi na jagodice sirotih nožnih prstiju, panično zgrčenih kako bi obezbedili minimum kontakta sa tlom... Zar to nije monstruozno? E pa, žene ipak uspevaju da izgledaju lepo, i pored te anatomske grozote!

- Ja nikad nisam bila u stanju da ih nosim reče Marion. Preslabi su mi nožni zglobovi...

- Moje pitanje glasi: zašto, pobogu, žene prihvataju modne diktate? Jesu li idiotkinje?

- To si ti rekla ubacuje se Adrijen.

- Ali još ne znate najbolji deo, mislim da je baš zbog toga časopis definitivno odbio moj članak. Pokušala sam da dokažem da visoka potpetica ima i dodatnu prednost: da izbaci iz igre matore rugobe! I najslabiji oblik gonartroze ili koksartroze, pa čak i najbanalnije uganuće, osuđuje vas u stvari na to da naprosto spustite celo stopalo na tlo. Rezultat nema štikli za matorke! Tako mužjaci više nisu u opasnosti da pomešaju zverke koje su zagazile u starost sa

mladim ženama iz krda! Kao zaključak, rekla sam da se čitava muška strategija, još od udarca koji su feministkinje nanele njihovom predimenzioniranom egu, sastoji u tome da vrate žene u nesiguran položaj: pokušaj uspeo. Sledeći manevar sastojao se u tome da ograniče život matorki na etape, za koje su tvrdili da su neizbežne, počev od menopauze, koju su naši veliki diplomirani majmuni dugo odbijali da leče. „Pustite prirodu da čini svoje, draga gospođo, hormoni su opasni“, uveravao me je moj ginekolog pre dvadeset godina, sedeći za radnim stolom na kome sam videla prepunjenu pepeljaru, paketić česterfild cigareta, danhil lulu i kutiju kubanskih cigara dobijenih od neke zahvalne pacijentkinje!

pažnju, a potom promenila lekara i rešila se talasa vrućine zahvaljujući jednom ginekologu iz Centra za planiranje porodice kog si mi ti preporučila, Marion... A sećate li se onoga kad je jedna žena među milionima uspeła da prestupi preko neminovne starosne granice i donese na svet mladunče uz pomoć jednog italijanskog vešca... E, tad je štampa načisto pohisterisala. Ta majka je bila zločinka! A ja sam je jedina branila...

- Ne, mama, i Elizabet Badenter je takode branila pravo žena da rađaju kad one to odaberu... pa čak i posle menopauze, ako u tome uspeju. Ionako se neće sad sve žene pomamiti da to čine...

- Pre sto godina reče Moris osudili bi na lomaču tog doktora Antinorija!

- Dobro, dragi moji, hajde sad da pričamo o nečemu drugom, i oprostite mi za moje ispade. Upravo ste prisustvovali poslednjem javnom nastupu gospođe Alis Tražan, kojoj je njen glavni urednik upravo rekao: „Kuš, da te više ne čujem da laješ!“

Alis trepće ne bi li usmerila prema nozdrvama nekoliko suza koje prete da poteku.

- Mama, kada ćeš konačno zakopati ratnu sekiru? Možeš biti ponosna na ono što si postigla, ali danas pusti to. Moja generacija uživa u tekovinama vaše borbe, mada naizgled uveliko nazadujemo. A što se tiče ženskih časopisa, oni su sada čvrsto povezani s

modom i kozmetikom. Nikog više nije briga za feminizam. Eto zašto ja više volim da predajem i pišem; a samo da znaš, tema moje sledeće knjige biće upravo smrt feminističke štampe. U stvari, pomračenje, da tako kažem. To će biti drugi tom moje Istorije mizoginije.

Moris glumi prestravljenost... odavno mi već savetuje da radije napišem roman!

- Sledeća knjiga biće roman, Morise, obećavam. Ali bilo je potrebno da napišem dodatak prvom tomu, koji se bavio uobičajenom mizoginijom, normalnom, kako bi se reklo, koju ispoljavaju muškarci, i dobro nam je poznata. Moj drugi tom zvaće se Automizoginija, odnosno sport koji praktikuju žene protiv sebe samih. Baš dobar naslov, je l' da?

- Genijalan kaže Alis. A mogla bi sve to da rezimiraš onom formulacijom koju svuda čujemo: „Nisam ja feministkinja, ali...“ Čak i Fransoaz Žiru je izgovorila tu kukavičku rečenicu, dok je bila na čelu sekretarijata za položaj žena, što je najgore od svega!

- E, to je baš interesantna tema kaže Moris, sa uobičajenom iskrenošću. A do sada nije bila mnogo istražena, jer toliko je ugodnije svaliti sav prljav posao na druge! Opanjkavanje žena, prihvatanje tradicionalnih predstava, veličanje „prave ženstvenosti“, sve je to daleko pogubnije kad dolazi od žene nego od dežurnog mačoa!

- Ah, baš bi nam dobro došle u našim redovima žene kao što si ti, dragi!

Eto nas opet na omiljenom plodnom terenu intelektualnih nadmetanja, daleko od pogibeljnih vrtloga ljubavi i ljubomore. Pa ipak, tako bih volela da pričam Morisu o Irskoj. Oduševila bi ga ta zemlja. Pričala bih mu o crvendaću kog sam jednog jutra zatekla kako se kupa u činiji koju sam uveče ostavila napolju, o jastogu kog sam prvi put u životu iščeprkala iz njegove rupe, o pabovima, i o tome koliko mi se dopala irska kafa... ali više se nikad neću usijediti da pred Morisom naručim irsku kafu... Bacio je na kuhinjski pod komplet čaša u raznim veličinama, koji sam mu donela iz Irske. Od šest čaša, pet je otišlo u paramparčad!

- To je, dakle, poklon za matorog? dobacio mi je.

Tad sam ga prvi put videla kako, uz pogled pun mržnje, daje sebi oduška takvim nasilnim gestom. U tom trenutkusam osetila kako se iznenada, u momentu, sa takoreći bilo kojim muškarcem, može postati zlostavljana žena. Osetila sam koliko je naša sloboda krhka. I bolna za naše životne saputnike.

Naravno, za Brajana sam i dalje vezana kao nekom čarolijom. Ali ne gubim iz vida da moj ovozemaljski život predstavljaju Moris, moja Ameli, Alis, moja majka kojoj će biti potrebna podrška dok bude postajala sve starija, Elen, moja voljena tetka, a zatim i knjiga koju ću napisati. Brajan je moj drugi svet, komadić nebesa koji se sručio na mene, i koji mi možda pomaže da živim i onaj prvi život, u ravnoteži između irealnog i svakodnevnog.

Ostaje samo jedan problem: kakvo se mesto može prepustiti nebesima a da se ovozemaljski život ne dovede u opasnost, i da se ne ugasi ona iskra koja se nikad ne pali dvaput? Provešću ceo život u potrazi za odgovorom. Ali ta pitanja predstavljaju ono što životu daje poseban ukus. Odgovora se treba čuvati: oni mogu i da ubiju.

Sestrinstvo Alis i Elen

Pariz

Teško mi je da se naviknem na tvoje odsustvo, draga moja Elen. Mala Mini iz mog detinjstva je otišla, odnevši sa sobom veliki deo moje prošlosti, a u mojim godinama ožiljci sporo prolaze.

Da bih se utešila, bacila sam se na kompletno preuređivanje naše sobe, uprkos Adrijenovom kolebanju, jer on ne voli da se išta menja. Ali nastupilo je doba u kome je obavezno da se živi u svežem i mladalačkom okruženju, po mogućstvu punom iznenađenja, inače možemo odmah da se preselimo u urnu.

Nisam ti ranije pisala jer mi je praunuk došao na nedelju dana, i to je bilo vrlo naporno. Za oboje, čini mi se. Adrijen je, zato, uhvatio maglu. Otišao je s bratom od tetke u lov na tetrebe. Bekstvo kao rešenje problema! To je fino, pošteno, radikalno i muški! Takva rešenja, začudo, nama kao da nikad nisu pri ruci... Ovog puta, zavrbovala me je moja mala Ameli: otišla je na odmor u planini, a zaista joj je i bio potreban. Marion je imala simpozijum u Dablinu, te nije mogla dapritekne kćerki II pomoć. Uostalom, ne volim da vidim svoje potomstvo kako se degradira! Ove današnje devojke, pod uslovom da su iz manje-više imućnog miljea, da se bave poslom koji su same izabrale, da imaju muža koji spada u onih dvadesetpet odsto koji „učestvuju u kućnim poslovima“ (jeste da ih je samo dvadesetpet odsto, ali ja sam i dalje ganuta, pa čak i šokirana, kad vidim muškarca kako pegla!), te devojke koje su tu negde oko tridesete, vode iscrpljujući život. Kakav mi, nekadašnje uzorne devojčice, lepo vaspitane devojke i tradicionalne supruge (bar na početku braka) nismo iskusile.

One su pravi udarnici: ljubav i ljubavi, finansijska i moralna nezavisnost, kulturni život i prijateljstvo, jedan ili dva sporta, jedan ili dva ljubavnika, jedno ili dvoje dece... a sve to bez onih pogodnosti koje su nama, buržujkama od pre '68, bile na raspolaganju. Da ne

zaboravim nama su takođe bile na raspolaganju starinske bake, slobodne po potrebi četvrtkom vikendom, za letnji raspust, bake koje su umele da naprave sneg od belanca, sutlijaš i mus od čokolade umesto da ih kupe već gotove. Bake koje su skromno mirisale na ljubičicu a ne na Sen-Loranov Opium... Bake sui generis koje nisu nosile šortseve i nisu za Božić išle u Egipat sa svojim „drugaricama“.

Uz iste prihode, ti i ja smo imale i kućnu pomoćnicu, po mogućstvu Bretonku, od trenutka kad su nam se rodila deca. A i Marion se okoristila čitavom serijom mladih devojaka koje su radile kod nje kao pomoć u kući (a bogami i Moris, I presume).

Zato je sirota Ameli morala da upiše svoj embrion u jaslice već u trećem mesecu trudnoće, i da žonglira s radnim vremenom dnevnih boravaka, školskih štrajkova, bebisiterki koje su češće odlazile nego što su dolazile, da ne pominjem i sve veće prohteve naših malih dama i gospode s kraja veka.

Uz svog praunuka otkrila sam, zapravo, da sam već praistorija! Uz unuke drugi stepen svog potomstva nisam se osećala napušteno. Bila sam, svakako, starija dama, ali nisam bila izopštena.

Što se tiče moje dece prvog stepena bila sam srećna što vidim kako u njihov svakodnevni život ulaze sve one blistave slobode za koje smo se borile, još od Francuske revolucije ako uopšteno gledamo, odnosno od revolucije '68. kad sam ja lično u pitanju. Svaka od mojih kćeri došla je na svet uz pomoć forcepsa, u svadljivoj atmosferi na koju smo danas zaboravile, jer smo postale nepopravljive dobnice. Jesi li uopšte ijednom ozbiljno pročitala Marioninu sjajnu knjigu Istorija mizoginije, mada mi je vrlo dobro poznato Viktorovo mišljenje o njoj, ne zamaraš se...

Mnogo je poučnija nego sve istorije feminizma, koje se, uostalom, veoma malo žena uopšte trudi da čita. To je potpuno druga strana medalje. A naše kćerke danas misle da je mizoginija izašla iz mode, sirote naivke! Kao i verski ratovi, zar ne? „To nikad više!“ Naposletku, nikad nisam čula ništa praznije niti toliko obeshrabrujuće kao što je ta fraza. Čemu borba ako se „to“ nikad više neće desiti? Nema više genocida, nema više grupnih silovanja po noćnim klubovima u predgrađu, nema više ubožnica za starce, nema više beskućnika koji lipsavaju po ulicama bogataških kvartova, nema više gladi u Africi dok se u Evropi spaljuju viškovi hrane, nema više...

Evo, prestajem, Elen, časna reč. Ali ti si mi jedina sestra, jedna moja malena, a Adrijena više ne mogu da gnjavim svojim govorima; slaže se on s tim ali, kao i svima, feminizma mu je preko glave! A kadje sestra u pitanju, najdivnije je to što se neplašiš da ćeš je izgubiti! Prepuštena si meni na milost i nemilost za ceo život, još od prve sekunde tvog života, mali uljezu koji je došao da se posle devet godina bespravno useli u moj zaštićeni domen kćeri jedinice za koji sam htela da takav i ostane! Zbog toga imaš obaveze prema meni, šta ćeš...

Dobro, vratimo se sad na Valantena, još malo pa sedmogodišnjaka, kog sam danas vodila u Rodenov muzej. Nisam se, međutim, usudila da mu kažem da sam baš u tom parku u njegovom uzrastu terala obruč pre sedamdeset godina! Drveni obruč bez ikakvog motora, koji se gura štapom? Bedno! Osećala sam se sasvim diskreditovano! Kupila sam mu tenk na daljinsko upravljanje. Već ima mobilni telefon i jednokratni fotoaparat. Šta će imati sa dvanaest godina? Svemirski brod?

Upet sati imao je trening iz džudoa, koji nije hteo da propusti. A u šest sati, svoju TV seriju. Sve vreme sam jurcala. Sećaš li se kako smo se dosađivale kad smo bile deca? Po čitave sate! To mi je ostalo u lepom sećanju. Učili smo kako da razmišljamo, pretpostavljam, sanjarili smo u tim trenucima, posmatrali guštore. Iščitali smo po ko zna koji put slikovnice Miket i Polo, strip Bekasina, ili časopis Smen de Siset, u kojima nikad nije bilo nikakvih ubistava! U naše vreme to se nije smelo naturati deci!

- Šta radimo danas, bako?

- Danas se, zlato rnoje, dosađujemo. Od četiri do šest.

- Opet? Već smo se dosađivali juče...

- To je dobro za zdravlje i za maštu. Čovek otupavi ako ne ume da se dosađuje!

Možeš li da zamisliš kako ga je to bacilo u frku? (Obožavam tu reč, čija mi je etimologija nepoznata. Ti imaš rečnik žargona, možeš li me prosvetliti?)

Nekada davno, sećaš se, mrzele smo svoju babu sa očeve strane. Bilo je to pozitivno osećanje, okrepljujuće, obogaćujuće. Ali nije isključivalo poslušnost i strahopoštovanje. Ah, kakobih volela da ulivam takvu vrstu poštovanja! Pritiskala nasje njena impozantna

pojava, i zvali smo je STARAMajka, na isti način kao što se kaže „časna STARINA". Nije dolazila u obzir nijedna od onih „baka" ili „nana" sa slatkastim prizvukom koje već u startu miniraju naš autoritet.

Nemaš kod kuće DVD plejer? pitao me je Valanten izvršivši inspekciju dnevne sobe, pre no što će dograbiti daljinac i uključiti moj televizor, veoma veliki i veoma star, drugim rečima prezira dostojan.

Jesi li primetila da je daljinac u stvari produžetak penisa? Kao što u našoj mladosti damama nije bilo mesto za volanom automobila, tako ni u našoj starosti nemaju kontrolu nad daljinskim upravljačem. Radio-aparat nije bio seksistički instrument: trebalo je ustati da biste odvrnuli dugme. Svako može da okrene obično dugme! Zato, međutim, televizorpotpuno izmiče našoj vlasti! Programi se menjaju pred našim zabezegnutim očima bez upozorenja. Valanten se dočepao vlasti pošto mu ona pripada po naslednom pravu, priključivši dečjoj svemoćnosti, karakterističnoj za kraj ovog veka, neosporivo prvenstvo mužjaka, što on već jeste. Da je Adrijen bio tu, klinac bi ga svakako najpre upitno pogledao. Prećutni dogovor među penisima, zar ne...

Istini za volju, ja ne učestvujem u kolektivnom poduhvatu porodičnog obožavanja koje je Valantena postavilo u ulogu domaćeg tiranina. On mi pokatkad dobaci poneki iznenađen pogled, ali mislim da je naprosto zauzeo stav da me više ne voli! Ja sam zla i to je to! A mene je, zamisli, baš briga. Njegovi roditelji, koji su ga jedva dobili (veštačka oplodnja je učinila čudo), i njegove babe i dede su omađijane žrtve detetovih emotivnih ucena. On i njima daljinski upravlja po svojoj volji, a oni ne shvataju da će to već koliko sutra dostići dramatične razmere.

Ja, koja sam odgojila, kako god sam znala i umela, dve generacije, svojski se izborivši da nametnem svoj autoritet, poklekla sam pred trećom. Možda je u pitanju genealoška udaljenost? Kraj ovog potomka koji ne nosi ni moje devojačko ni udato prezime, ni prezime svoje majke, već nekog dotad nepoznatog momka koji je upao u Amelin život pre jedva nekih sedamosam godina (i koji, po mom mišljenju, upravo pokušava da se iz istog izmigolji), ali je zakonski uspeo da ubaci svoje prezime u „moju" porodicu, imam utisak da sam ugasla zvezda čija svetlost do njega više i ne dopire. Uostalom,

i svoje babe poštuje jedva nešto više... jer deca nemaju nikakvu predstavu o godinama. Jedino su bitne njihove godine, i kraj priče. Bez obzira na to imaš li šezdeset ili osamdeset, za njih si isti matori bezveznjak. A tek mu je sedam godina. Sa osam će me nazivati matorom kretenkom!

Šta bih uopšte mogla da iznađem ne bih li ga zadivila? Više ne jedrim niti se skijam, a ionako ni skijanje više nije isto: štapovi više ne postoje, pa čak ni skije, već samo jedna jedina daska, snoubord, koja baca u vodu sve što sam naučila od oca, s toliko ponosa prenela deci i pokazala unucima... Sve je netragom nestalo, a ni sneg više nije isti. Više ne pada obavezno s neba, nego iz topa!

A da bih ga uveče zabavila, čemu da ga naučim? Društvenoj igri Žuti patuljak sa poljima i žetonima, okruglim ili duguljastim, koja je razgaljivala naše porodične večeri? Koliko smo se godina igrale Žutog patuljka? Jesmo li bile naročito retardirane?

Ili, možda, igra dame? Ili, još bolje, triktrak?

Ne usudujem se da mu predložim da nauči štrikanje i napravi Ameli za Materice šal ispleten osnovnim bodom! Mada bi to bilo pravo iznenađenje. A nas dve smo tako volele da štrikamo, isplele smo svu bebi-opremu za svoju decu, uključujući i papučice sa četiri igle, sa sve rupicama za satensku traku. Više ne bihumela da ih napravim. Uostalom, upravo sam bacila sve svoje igle, koje sam našla na dnu neke fioke, tokom velikog spremanja sobe. Zamisli sad ovu čudnu stvar, Elen: sve te raznobojne igle, vezane komadićem izbledele vunice, nisu me podsetile na rižin bod niti na komplikovani klot-frket. Već... na abortus. Na naše abortuse. Onaj tvoj, čini mi se jedini, i sve moje.

Ostala mi je jedna od onih koje su mogle da posluže za to, od obojenog metala bebi roze boje, sa posrebrenim, dobro zaobljenim vrhom. One od bakelita bile su suviše zaoštrene. Iznenada sam te ponovo videla na tvom bračnom krevetu, kako se prepuštaš mojim nesigurnim sposobnostima; a ja klečim na tepihu, pokušavajući da ubacim gumenu sondu (čija je prodaja u ono vreme bila zabranjena u apotekama, kao da su hteli da nas za kaznu dovedu u situaciju da preuzmemo na sebe još jedan rizik opasan po život), micpo mic, da bi kliznula duž igle namazane vazelinom i prodrila polagano, pre svega polagano, u grlić te proklete šupljine zvane materica, koja je

svakog meseca mogla da nam potpuno preokrene život. Više se ne može zamisliti, ne može se zamisliti nesreća koja bi nas snašla kad bismo „zaglavile“ u drugom stanju. Bile smo spremne na bilo šta. Bilo šta! Sve, i bogate i siromašne, i šiparice i žene koje su verovala da su u menopauzi, i kurve i poslušne devojke koje su samo jednom spavale s nekim i odmah „zaglavile“, i ostavljene majke s već petoro dece, sve, bile smo spremne da se prepustimo bilo kome, bilo kako, po bilo kojoj ceni.

A naši muževi, Adrijen i Viktor, pomireni s tom ženskom fatalnošću, čekali su nas u susednoj prostoriji, u tvojoj lepoj dnevnoj sobi, tako časnoj i otmenoj, u isti mah puni krivice, posramljeni, besni, prestravljeni, ali isto toliko rešeni kao i mi.

Još uvek sam potresena, mala moja Mini, time što si se usudila da staviš sopstveni život u ruke svoje velike sestre, koja je to isprobala samo dva-tri puta na samoj sebi, i čije se znanje svodilo na bubanje iz udžbenika anatomije.

Sačuvala sam dve od tih igala za svaki slučaj... i zaista, posle tebe, poslužila sam se njima samo jedan jedini put, na sebi. A kada je Marion trebalo da abortira (dvadesetgodina kasnije, a mi nismo nimalo odmakle, shvataš li to?), e tad nisam mogla. Ne diže se ruka na svoje dete. Radije smo se odlučile na dug i nesiguran zaobilazni put! Prešle smo četiri stotine kilometara kako bismo otišle u Brest kod doktora za koga se pričalo da je saosećajan i spreman da rizikuje karijeru, u zamenu za veliku sumu novca, naravno. Prihvatile smo njegovo gledište posle izvrđavanja, što sladunjavih, što nemilosrdnih, svih ginekologa koje smo posetile u Parizu. Marionin „verenik“ je hrabro bio uz nas, ali gaje ona izbacila... zajedno sa embrionom! Suviše su bolni bili trenuci kojima je bio svedok.

Sve je dobro prošlo, ali nikad ti to nisam ispričala: mislila bi da si mi bila manje dragocena od moje kćeri. Uopšte nije tako, malena moja. Ali sa svojom sestrom postupila sam kao sa samom sobom. A moje dete još uvekje bilo krhko malo ljudsko biće koje sam videla kako izlazi iz mene. S tobom nisam bila uznemirena. Pa ipak, bio je to prvi put da gledam ženu spreda i odozdo, iz ugla iz kog mogu da je vide samo muževi, ljubavnici i ginekolozi, ili možda neka druga žena, ali nikako sestra. A videla sam te utoliko bolje, draga moja Elen, što sam prvi put imala na raspolaganju spekulum koji mi je nabavio tvoj

muž, tada mlad lekar. To mi nikad nije trebalo za samu sebe: pošto nisam mogla da se vidim sopstvenim očima, bila sam prinuđena da napipavam prstima. Kakvi grčevi! To je bilo mnogo teže! Tako da sam, eto, posle tebe mogla i profesionalno time da se bavim, i zaradim popriličan novac... ukoliko ne završim na giljotini kao 1943. godine Mari-Luiz Žiro, pralja a onaj gad Peten je odbio da je pomiluje. Njena smrt je imala za posledicu samo to da su se cene povećale, nikoga to nije odvratilo od abortusa. Sirotica!

Nikada neću zaboraviti naše bučno olakšanje POSLE, kad smo sve četvoro pili šampanjac i glasno se smejali da bismo sakrili nelagodnost, i svoje olakšanje što te nisam „perforirala“, kako se tada pisalo u crnoj hronici o „tragičnim ishodima kriminalnih pobačaja“. Kao što je uobičajeno, čim je krvarenje postalo normalno, četrdeset osam sati kasnije, otišla si na Polikliniku Blee, gde je ta vrsta intervencije kod „spontanog pobačaja“ (sic) već bila rutinska. Sve je dobro prošlo, ali kasnije smo izbegavali da o tome govorimo, zajedničkim dogovorom.

Juče sam posmatrala tu iglu sa osećanjem naknadnog užasa, i opet izgovorila: „Hvala ti, Simon, što si nas oslobodila. Blagoslovena budi među ženama i od svih žena. Amin.“

Mila moja Mini, moram da te napustim: moj mali ludak urla, kao i svake noći. Ameli me je upozorila: ima košmare. Verovatno sanja da mora da bude poslušan? Ja zato nemam više slobode, ni noću ni danju. Prijaće mi kad ga budem vratila roditeljima!

Čini mi se da ću mu od boravka u mojoj kući ostaviti u nasleđe samo pesmicu od četiri stiha koju obožavam, a koju je

Pekmez mi sa hleba curi,
Prolazi kroz rupice,
Svuda beži, ja ga jurim,
Pune mi ga ručice!

Stalno mislimo kako ćemo deci preneti neke velike stvari, a ponekad u njihovom sećanju ostajemo po uspomenu na male, beznačajne sitnice.

Vidiš i sama po dužini mog pisma koliko mi nedostaješ. Piši što pre da mi javiš kako se navikavaš na svoje novo prebivalište.

Adrijen i ja smo se nedavno prijavili za krstarenje po Vijetnamu na brodu Mermoz, kome je to jedno od poslednjih putovanja. Možda i

nama, ko zna? Tako bismo voleli da možete i vi s nama!

Tvoja Alis

Sestrinstvo Elen i Viktor

Elen je posmatrala muškarca koji je ležao pokraj nje. Zora je polako osvajala nebo prosipajući ružičaste zrake po usnulom licu njenog muža. Viktor je još uvek imao lep profil. Energična brada, kljunast nos, obrve iznenadujuće crne i arogantne. Međutim, spreda se videlo kako se energija i arogancija tope duž dve duboke brazde s obe strane usta i nakupljaju u podbratku. Njegov vrat se malo-pomalo punio viškovima s lica.

Elen mahinalno opipa vilice i vrat. Gde će njeno lice popustiti? U njenom telu sve je otkazivalo tako polagano da je mogla da se pretvara kao da je sve i dalje na svom mestu! Nezgoda sa ovim domovima uz obezbeđenu lekarsku negu jeste u tome što su sistematski pregledi uistinu sistematični. Verovala je da je nepobediva, kad eto, karton je optužuje za osteoporozu povezanu s koštanom distrofijom. Nikada nije uzimala estrogene: Viktor je bio protiv toga. Još joj je pri tom i jedan od mostova popustio, i zub će morati da se vadi.

To što se stari, još i hajde nekako, ali da popravke za koje ste tokom života dali čitavo bogatstvo nisu u stanju da vam potraju do kraja putovanja, potpuno je nedopustivo. A osim

bolesti, treba još računati i na nezgode! Otkako je pre dve godine bokser njenog sina pokušao da joj odgrize nogu, Elen je patila od priklještene tetive i vukla je nogu. Prepisali su joj dvadeset seansi kineziterapije, a u slučaju da to ne uspe, trebalo je da ode na operaciju kako ne bi došlo do skupljanja mišića.

Ako ništa drugo, u Sen-Džon Persu su imali na raspolaganju brojne usluge na licu mesta, uključujući i frizera koji je davao sve od sebe da njen lepi plavi konjski rep, koji je s godinama sve više vukao na sivkasto-zelenkasto, spreči da se pretvori u mišji repić. Uključujući i oftalmologa koji je brzo priskočio u pomoć i uspeo da izvuče kontaktno sočivo koje joj se zaglavilo pod gornjim kapkom.

Starenje je posao s punim radnim vremenom. Ne samo što svakog dana pomalo propadate već to i mnogo košta! Ali zahvaljujući sistemu osiguranja za lekare koji su radili u bolnicama, i Viktor i ona su se našli u Kanu, primljeni kao u nekakvom svemirskom brodu i, pogotovo imajući u vidu Viktora i njegovu Parkinsonovu bolest, nije joj bilo mnogo žao što su napustili Pariz.

„Proveo sam pedeset godina svog života imajući dvadeset!“ govorio je pisac Marsel Žuando, koga je Elen često viđala u salonu svojih roditelja, i za koga je smatrala da bi se pre moglo reći da je već sa dvadeset godina izgledao kao da mu je pedeset! Elen je mogla da prisvoji tu izjavu. Toliko je živela za Viktora i sa njim, prateći ga kao asistentkinja i sekretarica, i odlazeći s njim u Uagadugu, gde je svake godine provodio po mesec dana operišući trahome deci iz Gornje Volte koja je u međuvremenu postala Burkina Faso da nije ni primetila kako joj više nije dvadeset. Odjednom je ostarila u trenutku kad je Viktor bio primoran da ode u prevremenu penziju, pošto je otkrio da mu desna ruka podrhtava. „Dasam bio pedijatar ili kardiolog, mogao bih da radim još dve godine“ govorio je s gorčinom.

Pošto joj je muž bio istovremeno i poslodavac, Elen je takođe bila osuđena na prevremenu penziju, s jedinom perspektivom da bude deda-siter bolesniku osvetoljubivog i nabusitog karaktera.

Nađi ljubavnika naložila joj je Alis dok još izgledaš koliko-toliko dobro. I požuri. Nećeš dugo imati šezdeset četiri godine, šezdeset peta će biti još kraća, a što dalje, to gore. Jeste da lepe godine brzo prolaze, ali one manje lepe prolaze još brže! Ako ne budeš pod hitno reagovala, Mini, eto te na toboganu s tvojim Mikijem. Predviđam da ćeš kroz godinu dana imati štap da ne bi hodala brže od njega, a kroz dve, osećaj krivice prema „sirotom Viktoru“, koji će sve učiniti da ga pothranjuje, znam ja njega.

Alis, skoro deset godina starija od svoje sestre, oduvek je grubo postupala s njom. Viktor i ona su se međusobno smatrali za neprijateljske sile koje se sukobljavaju oko svega ne uspevajući da potisnu jedno drugo sa teritorije na koju oboje polažu pravo. Viktor je zamerao Alis na njenim „šezdesetosmaškim“ stavovima i „preteranom“ feminizmu, kao da je moguće suviše se boriti za ravnopravnost polova. Alis je, sa svoje strane, bila kivna na njega što

je progutao Elen zarad sopstvene koristi, uništivši u zametku umetnički dar koji je pokazivala u mladosti.

Polaskana u dubini duše time što je predmet suparništva između dva ljudska bića koja voli najviše na svetu, Elen nije imala ništa protiv da raspiruje njihovu ljubomoru, pošto ju je svako od njih dvoje štitilo od apsolutne vlasti onog drugog. To što njen muž suviše isključivo pokazuje svoju moć nad njom delovalo joj je, naposletku, kao prirodno stanje stvari, ali Alisin autoritet ponekad joj je teško padao, utoliko pre što se ona pozivala na izvestan neophodni egoizam koji je Elen uspela da uguši u svom životu, po cenu depresivnih perioda koje nikad nikome nije htela da prizna, pa čak ni samoj sebi.

Sada ju je Alisina strogost prema dečkiću kog je nazivala „malim ludakom“ skandalizovala, utoliko više što se, uz svoja dva sina, veoma rano navikla na agresivnost dečaka, koja je, po njenim rečima, kompenzovana njihovom dirljivom nežnošću.

„Ti Valantenovom 'nevaljalošću' objašnjavaš košmare koji bude i njega i tebe svake noći“, pisala je sestri. „Ja sam oduvek bila ubeđena da su mala deca prestravljena mislima o smrti. Zbog toga što su tek nedavno došla na svet, još uvek se nalaze blizu ništavila, i sigurna sam da već u majčinom stomaku proživljavaju nezamislive užase. Uostalom, i rađaju se uz krik. Nijedno se ne osmehuje. A taj osećaj strave prati ih kroz celo detinjstvo. Nijedan odrastao čovek ne oseća strah od smrti tako snažno kao dete. To što se noću bude plaćuci, roditelji pripisuju stomačnim grčevima, zubićima ili bolesnoj potrebi za privlačenjem pažnje. Deca su, u stvari, nasmrt preplašena. Tek su odnedavno živa, i nisu još imala vremena da zaborave svoje prethodno stanje. Ona znaju nešto što smo mi od sebe sakrili, te treba dočekati približavanje starosti da bi ponovo isplivala ta zebnja pred ništavilom. Deca su jučerašnji pokojnici, a starci sutrašnji, koji uostalom i ponovo podetinje, zatvarajući tako ciklus života.“

„Ah! Pa ti si nepopravljivi spiritualista“, odgovorila je Alis. „Ti imaš divnu ulogu osobe koja ima razumevanja za ta mala prekrasna bića ('obavezno prekrasna', što reče Margerit Diras), tj.

naše grozne klince. Ja sam i dalje ubeđena da nam većina njih ne želi ništa dobro. Povrh svega, nemaju nikakvu predstavu o nesreći ili

patnji drugih. Ništa nije toliko svirepo kao dete prema detetu čim se nađe u položaju da ga nipodaštava ili potčini. Cenim da su najmanje deset odsto njih rođeni gnjavatori i da se, ako naletimo na jednog od takvih, možemo izvući jedino nametanjem onog strahopoštovanja o kome sam ti govorila u prošlom pismu, praćenog gvozdenom disciplinom. Inače će ubrzo čupati krilca movama, a to su isti koji će kasnije tući svoju majku a potom silovati kćerke i mlatiti ženu. Odakle bi inače dolazili ti gadovi?

Mislićeš da sam pravo čudovište. To je privilegija starosti, mala moja. Ne bih se nikad usudila da kažem, verovatno ni da pomislim išta slično kad sam bila majka, pa čak ni kao baka. Ali isto tako kao što ti smatraš da su deca nasmrt preplašena, ja smatram da nemilosrdne godine koje prethode smrti dozvoljavaju nekadašnjoj deci, što mi i jesmo, da ponekad dignu halabuku bez povoda. I mi se rasplačemo čim padne noć, ali nažalost nemamo nikoga ko bi nas ljuljuškao niti išta što bi nas utešilo. Jer mi znamo zašto plačemo. A naši muževi ili su već umrli, ili su postali nezainteresovani i imaju sopstvene košmare. Naša deca, s druge strane, već su na pragu pedesete, barem moja; to je nezgodan životni period, i ne bih sebi oprostila da ih dodatno opterećujem. Šta nam preostaje? Kome da podnesemo žalbu? Pogodi, draga!

A ne samo što si mi sestra već si i divna osoba: to je za mene dvostruka sreća. S vremenom se sve češće pitam nije li možda sestrinstvo najiskrenije osećanje, najneiskvarenije, najotpornije, najmanje podložno okolnostima, najbezbržižnije... s ljubavlju uvek treba biti na oprezu. Sa sestrom je moguće usuditi se na sve, čak i biti ono što jesi, sve do granica surovosti ako je to neophodno za mentalno zdravlje!

Hvala ti, Mini, što mi dopuštaš da budem grozna a da dalje znam da neću izgubiti tvoju naklonost. To je tako divno! Tako retko možemo da budemo svoji, na kraju krajeva... pred tako malo ljudi... "

Tvoja Alis

Brajan i Pegi

„Podsvest je, samo da znate, jedna pokvarena gadura.“

Ubrzo posle Marioninog boravka u Blekvoteru, kod Pegi se pojaviše prvi simptomi bolesti. Teškoće u govoru, smetnje s vidom, bolovi u šakama i stopalima, gubljenje ravnoteže, zabrinjavajući klinički nalazi lekari su, posle čitavog niza ispitivanja, lumbalnih punkcija i skenera, dijagnostikovali jednu vrstu multiple skleroze.

„Evolutivno neurološko oboljenje kod mlađih osoba, koje se razvija putem naglih inflamatornih napada, i javlja se između dvadesete i četrdesete godine, pri čemu su 70% obolelih žene. Gubitak autonomije, ponekad veoma brz, može dovesti do smrtnog ishoda. Ne postoji terapija, već je od najvećeg značaja rehabilitacija pacijenta.“

To što je Marion pronašla u medicinskom leksikonu zvučalo je kao posmrtno zvono. Za Pegi, naravno. Ali takođe i za Brajana, koji je dolazio u iskušenje da u tome vidi božju kaznu za svoj prestup. Najzad, i za Marion, kojoj je perspektiva supruge osuđene na invalidska kolica i dečkića koji ćeostati jedinac gubila smisao u Peginoj ulozi Zavodnice koju šalje sam Đavo.

I pored toga što sam Mojra, osetila sam se obeshrabreno pred tolikom nesrećom, i gotovo da sam došla u iskušenje da napustim dvoje junaka te priče koju sam s toliko zadovoljstva i s toliko teškoća uspela da osovim na noge.

Pa ipak, baš ti životi, kojima je gotovo nemoguće svesno upravljati, baš te ljubavi, koje je gotovo nemoguće ostvariti, omogućuju čoveku da napusti ovaj svet mirne savesti: ispunio je svoj ugovor sa životom i prihvatio rizik da istraži sve ono što je u ljubavi bezumno, uzvišeno, neverovatno i opasno. Te divne priče ne volim da ostavim nedovršene. Prihvatam svaku mogućnost koja može da im pruži šansu.

Ostajala mi je možda još izvesna nada da spasem situaciju, pod uslovom da mi pođe za rukom da izvedem neku majstoriju u svom

stilu.

Nimalo laku majstoriju, podložnu nepredvidljivim okolnostima kao što su kaprici ljudske prirode, koja je često tako protivrečna, ili morala, koji je retko povezan sa srećom. Ali čemu bi služilo to što sam Mojra kad ne bih činila čuda?

U Dublinu, Pegino stanje se veoma brzo pogoršavalo, do te mere da više nije smela da ostane sama tokom čestih službenih putovanja svog muža. On je bio prinuden da zatraži prevremenu penziju na mesto pilota i počeo da radi „na tlu“, u kancelariji. Te dve reči, „na tlu“, za Brajana gotovo da su označavale smrt; a osećao se još sputanijim otkako je njegova tašta odlučila da se doseli u njihovu kućicu u okolini Dablina kako bi se brinula o Pegi i o malom Emonu. Morao je da prizna Marion da se osećao nesposobnim da i dalje laže svoju ženu, i da je rešio da uloži sve svoje napore kako bi pokušao da s njom prebrodi nesreću koja ih je zadesila.

„I would be devastated“, pisao joj je, „to live in this world without knowing you are somewhere for me to love.“

Međutim, to što je pisao Marion pisma na engleskom delovalo mu je kao da izdaje Pegi. Zato je stavio sebi u zadatak da usavrši znanje francuskog kako bi dopisivanje nastavio na njenom jeziku, koristeći reči koje ne pripadaju njegovoj svakodnevnici. Očajanje nas ponekad podstiče na dirljivo naivna rešenja, pomislila je Marion, ali dobro je pazila da mu to ne saopšti, znajući da opstanak često visi o tankoj niti i da je svaki kompromis dobar ako nesreću čini podnošljivom. Smrt se bila nastanila u njegovom životnom okruženju, i trebalo je vremena da Brajan realno sagleda svoje zatočeništvo te da se želja za srećom ponovo pojavi u njemu poput reke ponornice koja izvire na površinu. Ali Marion nije bila žena koja će se pomiriti sa sudbinom a da ništa nije pokušala.

Već izvesno vreme, gajila je u sebi želju da dobije sina, a i Moris se osećao spremnim za drugo dete, u neizrečenoj nadi da će svoju ženu vezati za sebe tom novom sponom. Duboko je bio dirnut Marioninom željom. Ona je, sa svoje strane, smatrala da bi bilo pošteno da mu ispriča o nesreći koja je snašla Pegi i o posledicama po Brajanovu slobodu, imajući u vidu njegovu sklonost da sebe smatra odgovornim i krivim za sve što se porodici dešava.

- Ako dete bude dečak, i ako se ti slažeš, voleo bih da ga nazovem Emil rekao joj je Moris. Moj otac je toliko želeo da mi da to ime, koje je u porodici tradicionalno za najstarijeg sina. Ali mama nije htela ni da čuje!

- Razumem tvoju majku! Nevolja je u tome što ni Moris ne zvuči bolje... Baš je čudno dodade ona kroz smeh kako neka imena, kao Moris ili Alber, nikako da se vrata u modu, dok su Toma, Matje, pa čak i Koranten, poslednji krik! Istoje i sa Emilom vidiš, sad mi zvuči baš ljupko. Slažem se u potpunosti za Emila. A ako bude devojčica, ja biram, važi?

Te večeri, i sledećih, vodili su ljubav sa iskrenošću i zanosom koji su ih podsetili na prva uzbuđenja, jer je želja za detetom ozarila onu rutinu koja se, gotovo neizbežno, uvuče u ljubavni čin posle deset godina zajedničkog života. Tih nekoliko meseci, i devet koji su usledili, bili su među najnežnijima i najbezbrižnijima u njihovom životu.

Gajiti u sebi želju za detetom... reči katkad izražavaju vaše misli bolje nego vi sami. Marion je Morisu otkrila svoju nameru bez ikakvih zadnjih misli, ali kako su dani odmicali, opažala je kako se neka čudna jeza nastanjuje u njoj i proširuje se po njenoj duši ispunjavajući prazninu koju je stvarao Brajan. Kako dopustiti da umre ta strast koja je obasjavala njen život toliko godina, mnogo više od stvarnog vremena provedenog zajedno? Ideje se često pojavljuju duboko u nama pre nego što se uopšte uobliče. Osećala je kako se u njoj pomalja pomisao na jednu suludu mogućnost, koja se malo-pomalo pretvarala u nadu.

A kako bi bilo da daš šansu šansi? šaptao joj je neki glas. Kako bi bilo da odabereš da uopšte ne biraš? Da slučaj odluči o ocu deteta koje želiš, ko god to bio? Ima li boljeg spasa nego što je novi život, koji će odagnati bolest, smrt i odsustvo voljenog bića?

Na sva ta pitanja Marion nije bila u stanju da odgovori. Ona su se nametnula sama od sebe, a pojedine nedoumice ne podnose da ostanu nerešene. Trebalo je da s nekim razgovara o tome kako se ta mogućnost ne bi kasnije pretvorila u grižu savesti ili, pak, u tajnu pretešku za čuvanje. A da tajna ne bi jednog dana postala otrov ili tamnica, bilo je neophodno da pronađe reči kojima će je opravdati pred samom sobom, saopštavajući je nekome drugome. Sasvim

prirodno, Marion se obratila majci. Nije bilo, naravno, ni govora da otome razgovara sa Brajanom, koji se borio s problemima od kojih je svaki delovao nerešivo, počev od napuštanja posla, i svih onih sati nebeske plovidbe koji su mu do sada obezbeđivali zemaljsku ravnotežu. Bilo je nedopustivo da Moris nešto posumnja; kao ni dete, ako odluči da dođe na svet. Draga tetka Elen delovala joj je suviše potčinjena životnim vrednostima svog muža Viktora, a on bi, bez ikakve sumnje, osudio odluku koja bi, po njemu, bila toliko protivna moralu i instituciji braka.

Alis je, naprotiv, s godinama sve više nastojala da prozre kroz ogledalo privida i udaljavala se od konvencija u korist prava na egoizam i ličnu sreću. Uostalom, dve majke između sebe najlakše mogu da pričaju o toj skrivenoj moći žena, i o lažima i nerazrešenim tajnama koje su obeležile niz generacija, ponekad mimo znanja čak i onih kojih se to najviše i tiče, a na ogromnu radost Suđaja, jedinih u stanju da razmrse ta klupka. Nikada neće biti napisan istinski rodoslov svakog ljudskog bića, satkan od nepredvidljivih zaokreta, plodova slučajnosti, hirova ili strasti.

Alis, koja je jedina od cele porodice imala prilike da nekoliko puta u Parizu sretne Brajana, tu zanimljivu ličnost nimalo nalikna Francuze, prihvatila je Marionino poveravanje sa mladalačkim duhom u srcu, čestim kod žena koje zalaze u godine, nasuprot uvreženom mišljenju. Pre nego što je dopustila da progovore zdrav razum i razboritost, koji uglavnom nemaju šta da traže u tom području, prepustila se bezgraničnoj nežnosti prema toj priči koja je, na kraju krajeva, i bila samo ljubavna. Ispunjavalu ju je srećom saznanje da, što je više njena kći Marion punopravno ulazila u svet odraslih, udaljavajući se od životnog razdoblja u kome dete izaziva bolećivost kod svojih roditelja, to su više njih dve ulazile u sasvim nov odnos, još nedovoljno definisan u istoriji osećanja, odnos između majke u godinama koja dozvoljava sebida zaboravi da je u životnoj tabeli svrstana u polje s oznakom „mama“, i druge, još mlade majke, koja je sama zauzela nekoliko polja u igri dame. Materinska ljubav tada doživljava promenu koja je približava sestrinskoj ljubavi, ili naprosto ljubavi, otkrivajući tako teritoriju neočekivanog bogatstva, intimnu domovinu žena, koja će postati, kako za majke tako i za kćeri, utočište od podjednakog životnog značaja kao i ona druga

domovina, geografska. Saučestvovanje u toj tajni, koja je, naposljetku, mogla da završi i kao puka pretpostavka, zauvek je učvrstilo njihovu vezu između majke i kćeri, ali takođe i između dve majke, i između dve žene. Uz taj dokaz poverenja, Alis se osetila podmlađenom, i u izvesnoj meri ponovo je otkrila značaj napetog iščekivanja i neočekivanosti u životu, koje je smatrala jednim od najboljih razloga za opstanak, uprkos profesionalnim razočaranjima.

Brajan je te jeseni dva-tri puta došao u Pariz pre no što će konačno predati dužnost drugom pilotu, i ući u dugu pustinju koja će ga razdvojiti od Marion.

„My heart is within you! Ta mo chroi istigh ionat - pamti to uvek, preklinjem te, Marion.”

To bejaše poslednje što je rekao dok se odvajao od Marion na aerodromu Burže, gde ju je upoznao pre petnaest godina. Nije znao da silovitost njihovih poslednjih zagrljaja ne potiče samo od očajanja što će izgubiti jedno drugo, već i od Marionine nade da će joj zauvek ostati živi dokaz tog osećanja koje je postalo sastavni deo njenog bića.

Porodica je priželjkivala dečaka, malog brata za Ameli. Bila je to devojčica, riđa, sa sitnim kovrdžama, kao što je i bio red za dete Brajana O'Konela.

Kad je ugledala novorođenče, za Marion više nije bilo ni trunke sumnje, i odlučila je da joj da imena Severin i Konstans. Severin, u čast prve novinarku u Francuskoj posle Flore Tristan. Konstans, u znak sećanja na Konstans Markijevič, borca za irsku nezavisnost uz Emona de Valeru, prvog predsednika slobodne Republike Irske. To je takođe bila aluzija i na malog Emona O'Konela iz Dablina, njenog polubrata.

Mojra je veoma često ime u Irskoj, ali Francuzima je teško za izgovor, pa zato nisam insistirala. Dovoljno mi je bilo to što je Marion uspela da je začne i što ju je sva rodbina radosno dočekala. Njen deda Adrijen čak se, baš umesno, setio mlađeg brata koji je mlad umro od tifusa, a koga su u detinjstvu zvali Šargarepica, te mu je bilo vrlo drago što prepoznaje njegove crte lica i kosu kod male Severin.

Marion je bila uverena da će jednog dana moći da kaže Brajanu kako joj je nehotice podario neprocenjiv poklon, to dete, koje joj je

ostavio u amanet, da manje oseća njegovo odsustvo dok čeka bolje dane. Dane koji će za njih svakako stići, u to sad više nije sumnjala.

Brajan nikad neće upoznati svoju kćer. Ali nekoliko godina kasnije, dok bude posmatrao njene fotografije, plakaće razneženo otkrivši da je Konstans sve nasledila od njega, kao da je to nadoknada za njegovo odsustvo: plave oči, tako svetle a u isti mah tako prodorne, trepavice uvrnute nagore, beo ten, pegice čak i na rukama, predugačke ruke i bakarni odsjaj nemirne kose, guste i sitno ukovrdžane!

Alisa u zemlji penzionera

Adrijen i ja nikad nismo išli na krstarenje. Parovi koji se odlučuju na taj tip putovanja su oni koji su iscrpili sva ostala rešenja. Safari u Africi postali su suviše zamorni, planinarenje po Nepal u opasno, a plovidba Nilom već dvaput obavljena i neostvarljiva usled uganuća; i na kraju, naš poslednji skijaški odmor završio se u gipsu! Što se tiče božićnih praznika preko turističke agencije Klub Med, to više ne dolazi u obzir, pošto su unuci prerasli godine kad im je zabavno sa bakom i dekom. Preostade nam samo brod na kome svako nosi sa sobom svoju čauru, svoje muke i svoje tablete. Našavši se u okruženju koje nismo sami odabrali i u zemlji koju nismo poznavali, obavljali smo, sve u svemu, dva istraživačka pohoda o istom trošku!

Otuđenost od samog iskrcavanja: na mostiću broda Mermoz u Sajgonu, gde dreždi naša trupa, izmoždena od petnaest sati leta i četiri sata čekanja, prvo u Hong Kongu, a onda u Singapuru, svaki od četiri stotine putnika baca se na uopšteno procenjivanje primeraka s kojima će deliti svakodnevicu dvanaest dana. Muške oči povremeno zasvetlucaju pri pogledu na poneku vitku siluetu viđenu s leđa, a kad se dotična okrene gle, babac! Svuda masivni turevi, pogrbljena leđa, noge u iks i oks... Morali bi da odu u salon lepote ako hoće malo da se zabave.

Ni s naše strane situacija nije veselija: na ovoj plovidbi, gotovo svi muškarci su bivši oficiri i službenici iz Indokine ukočeni potiljci, kosa ošišana na keca, vojničko držanje, bež bermude na žilavim nogama... Svi drže tanak štap koji im u mislima zamenjuje pušku. Zapaža se procenat osakaćenih znatno iznad nacionalnog proseka.

Kad je reč o suprugama (na ovakvo putovanje niko neće povesti ljubavnicu), smesta se primećuju one koje ne odobravaju hirurški skalpel, silikone i botoks. Takve su daleko brojnije u ovim strogim porodicama vojnih lica i bivših kolonijalnih službenika. Ima i dosta udovica, očigledno rešenih da iskoriste porodičnu penziju, mnogo lepšu i ugodniju od njihovog matorog pukovnika.

Draga moja Elen, shvatila sam sad da je način hodanja prvo što odaje starost. Gotovo niko više ne hoda shodno zakonima prirode. Prelaze određenu razdaljinu, to svakako, ali iznutra sve škripi. Ništa više ne ide samo od sebe; treba se neprekidno prilagođavati terenu, praviti kompromise, varati, s nadom da ćeš obmanuti svet oko sebe. A onda, iznenada naiđe neka mlada žena, gipka, uočljiva, i svako postaje svestan da hoda kao mehanička igračka, koja se kreće grčevitim pokretima.

Kad čovek neprekidno razmišlja o tome šta sve treba da stavi na kocku dok hoda, to više nije hodanje, već premeštanje od tačke A do tačke B. A seti se samo da će jednog dana čak i to delovati kao pravo čudo. U međuvremenu, treba razmišljati o sledećem koraku i koordinirati napore kao što čini malo dete. Neki, oni najdeblji, ljuljaju se zdesna ulevo kao da im je čas jedna, čas druga noga kraća! Mršavi su zadržali vojničko držanje koje se svelo na ukrućenost, i pokazuju koščata kolena i iskrivljene članke između šorca i glomaznih cipela. Tek kad je izgubimo, otkrivamo koliko je neopisiva lepota najobičnijeg pokreta. Kad hodanje više ne ide samo od sebe, harmonija čitavog sveta kao da je dovedena u pitanje. Postajemo rasklimatane konstrukcije gde je dovoljno da jedan šraf ispadne pa da ugrozi čitavu građevinu.

U sledeća dva sata, četiri stotine putnika raspoređeno je po kabinama i određeni su im različiti restorani. Pošto nismo u kabini „visokog luksuza“ već samo u „luksuznoj“, nemamo pravo na restoran Renesans, već smo ćušnuti u Masiliju. Uveravaju nas da je kuhinja ista.

Mermoz, plovilo na izmaku snaga, iste je starosti kao i većina putnika. Postariji je, ali ima izvesnog šarma.

Nažalost, „luksuzne“ kabine su minijature: brodsko prozorče, dva ležaja sa svake strane i poličica pričvršćena za zid. Nema mesta ni za sto ni za fotelje, samo za stolicu bez naslona ispred uzane komode.

Da bih pobegla iz naše ćelije, prijavljujem se za sva predavanja i obilaske s vodičem... Sigurno u tome prepoznaješ moje reflekse dobrog đaka i nostalgiju za studentskim danima! Sem toga, prvo mi je krstarenje i želim sve da probam. Adrijen planira da se umeša među posadu i provede što više vremena na komandnom mostu.

Tek što sam uplatila, javiše nam da Alen Deko neće doći zbog postavljanja bajpasa, te da je Žan Lartegi juče otkazao dolazak, pošto mu se ponovo otvorila stara rana na kolenu iz rata u Indokini (baš umesno)! Zameniće ih general Preo i neki nepoznati istoričar. Svi su se namrgodili, ali šta se može? Postali smo publika lišena izbora.

Već od prvog dana, vode nas u azijsku vrevu. Tri sata obilaska u napola klimatizovanom autobusu, pa obavezna poseta kineskoj pijaci u Šolonu, na kojoj se prodaje samo kinesko povrće. Nema ničega za turiste osim nekoliko lakiranih kutijica i starih razglednica okrnjenih uglova koje deca prodaju na parkingu.

Trideset dva su stepena, i trupa, tek što se oporavila od iscrpljujućeg putovanja, doživljava prve gubitke: jedan „Mermožanin“, kako su nas već prozvali, srušio se prilikom ponovnog ukrcavanja. To je odmah zabašureno, jer je loše po moral vojske! Već sutradan, jedan penzionisani vojni lekar pao je kao sveća na ulazu u muzej. Još je disao, ali pošto više nismo imali dežurnog doktora, vodič ga je smestio ispod palme, a mi smo nastavili obilazak sumnjičavo odmeravajući svoje saputnike. Svako od nas podseća druge na njihovu smrtnost, a to je baš ono što smo na ovom putovanju planirali da zaboravimo!

Autobusi su dotrajali kao i mi, te se za mnoge dame ispostavlja kako su nesposobne da se uspnu uz rasklimatane stepenike. Potrebne su dve osobe da ih uhvate pod ruku i podignu.

Za našu oronulu trupu sve predstavlja problem, pa neki putnici ubrzo odustaju od izlaženja. Nalazim se pored jedne vremešne devojke, prepune požrtvovanosti, koja se ne udaljava od majke, veoma stare, veoma ćelave, a verovatno i slepe, i strpljivo joj opisuje svaki krajolik, ne uspevajući pri tom da probudi svetlost u njenim mutnim očima. Ne vidim nijednog mladića sa ostarelim ocem... Je li u pitanju nedostatak požrtvovanih momaka, ili ostarelih očeva? Zato je tu jedna simpatična stara dama koja se oslanja na sina, punog dirljive nežnosti, ali taj je homoseksualac. Očevi definitivno nemaju nikakve šanse!

Po povratku, posle čaja, naš general nam tronuto priča o ovoj zemlji, u kojoj imena svih mesta bude sećanja na poraze Da Nang, Na Trang i, naravno, Dijen Bijen Fu, podsećajući nas da je Vijetnam

ratovao trideset godina, sve do ponovnog ujedinjenja 1975 protiv Japana, Francuske, potom SAD sve velike zverke! Ishod: trideset miliona mrtvih. Za njega je Indokina kao žena koju je neizmerno voleo, a koja ga je ostavila. Ljubav je još tu, oseća se, pomešana s gorčinom.

U našoj kabini ne može se pisati, pošto nema stola. Nalazim utočište u jednom zakutku gde dame igraju bridž i ćeretaju, dok njihovi muževi prepričavaju doživljaje iz Indokine, ističući, ne bez zadovoljstva, siromaštvo i vidnu nerazvijenost zemlje: „Hteli su nezavisnost! E pa, eto im je sad!”

Htela sam da ti pišem u autobusu koji nas je vozio u Hue. Adrijen, besan što je zaglavio na ovom putovanju na kome mu se ništa ne sviđa, našao je rešenje prehladio se. Visoka temperatura i antibiotici pružaju mu izgovor da ostane na brodu. A ja sam se nalazila usred autobusa, truckajući se kao u zaprežnim kolima, svih sto dvadeset kilometara do glavnog grada Anama, dokle nam je trebalo tri i po sata. Probijali smo se isključivo uz pomoć sirene, između špalira bicikala, malobrojnih vespi i pretovarenih ručnih kolica koja vuku izmršaveli kepeci.

Prolazimo kroz unutrašnjost Anama: sve kuće gledaju na put, da bi se lakše trgovalo; nema nijedne udžerice bez tezge po kojoj je raspoređeno nekoliko zaprepašćujućih predmeta. Zapanjena sam malim brojem dece. Za treće se više ne dobija dečji dodatak, objašnjava nam vodič. Zbog četvrtog, zaposlena žena može da izgubi posao. Najviše vidimo dečake na ulicama i po ramovima bicikala koje voze očevi; devojčice se i ovde, očigledno, ubijaju u zametku.

Raspravljam sa saputnicima o tom „deficitu” devojčica; i u Indiji, kao i u Kini, nedostaje, po svoj prilici, milion devojaka!

To svi kažu, ali uvek ih preostaje dovoljno! ironično primećuje jedan matorac s kolonijalnim šlemom na glavi. Jedan od onih koji su pre dvadeset godina poricali postojanje obrezivanja devojčica! Ma zamislite samo, pa da je to stvarno toliko grozno, one na to ne bi ni pristajale! Uvek se potcenjuje bezgranična sposobnost za patnju kod ljudskih bića.

Pre dolaska u Hue, prelazimo preko nepreglednih plantaža, dopola poplavljenih. Uzvišeni gest sejača ovde postaje dirljivi gest seljanke

koja presađuje pirinač. Kao što je čest slučaj sa ratarskim radovima, snažan utisak harmonije prostire se sa tih plantaža, gde se jedan za drugim razaznaju svi stadijumi gajenja pirinča: sveže zelenilo polja na kojima su biljke već visoko izrasle, pa sivilo baruština gde stotine žena pod kupastim šeširima, stojeći u blatu, presađuju mladice jednu po jednu. Odmah sam pomislila na Silvanu Mangano u filmu Gorki pirinač. Iza svake od njih, na ravnomerno raspoređenim gomilicama, stručci koje treba zasaditi. Ispred njih, muljevito prostranstvo u koje brzo i pedantno zabadaju stručak po stručak, koji deluje kao da ga je dubina progutala, ali će ipak, na čudesan način, pustiti koren i porasti do neverovatne visine u tom toplom i vlažnom vazduhu koji obezbeđuje tri žetve godišnje, sprečavajući da osamdeset miliona Vijetnamaca umre od gladi. Sva ta pogrbljena leđa, brzi i graciozni pokreti kao u ptice, čine pred očima užurbanog turiste predivnu sliku, na kojoj niko nema ni vremena ni želje da razabere hronični lumbago, nožne prste istrulele od mulja, klimava kolena, gljivična oboljenja i iscrpljenost od bezbroj puta ponovljenih pokreta. Za nas, zapadne turiste, slika odiše samo mirom i lepotom uz usporeni ritam usamljenih bivola.

U Hueu smo posetili veleepnu caričinu palatu. Za Adrijena je bolje što je ostao u našoj žalosnoj kabini. Nema nijedne rikše u ogromnom carskom gradu, okruženom zidinama udužini od deset kilometara. A na povratku smo prošli kroz dva tesnaca koji se nadnose nad nepreglednim peščanim plažama kraj mora boje žada, i plovili smo duž jezera po kojima plutaju, kao na japanskim grafikama, sampani privezani za mreže, razapete na četiri kočica, u opštem spokojstvu koje bih najradije nazvala večnim. Oprosti na ovim klišeima, Elen, ali ovdašnji pejzaži ih neodoljivo izazivaju!

Za ovu pustu obalu dugu desetinama kilometara svaki građevinski preduzetnik bi dušu prodao! Zaista treba biti komunista (ili Korzikanac) pa odbiti na hiljade bungalova kraj vode koji, kao lešinari, samo čekaju da zauzmu prostor. Međutim, komunizam se na izmaku XX veka još dobro drži. To se vidi po indoktriniranosti naših vodiča, Vijetnamaca. Francuska, prisustvo Francuza, sve ono što je kolonizacija donela, bilo dobro ili loše sve su to tabu teme. Pošto sam dobro proučila svoj Plavi vodič, toliko sam uporno preslišavala našeg žutog vodiča, devojkicu od dvadeset godina, dok

najzad nije priznala da su železničku prugu između Sajgona i Hanoja, kojom smo došli u Hue, izgradili Francuzi. Kao i utvrđenje u Vobanovom stilu, koje opasuje carski grad.

- Ali restaurirala ju je naša demokratska vlada ne odustaje ona.

Čitam joj iz vodiča da se za obnovu pobrinuo Unesko. Ona u to uopšte ne veruje. Oči su joj se još više iskosile:

- To su laži koje širi kolonijalistička propaganda.

Komunističke metode i vojnička sputanost duha gotovo su opipljivi. Na pristaništu, čim se iskrčamo iz Mermoza, svakog dana izgubimo po sat vremena dok narodni komesarine popišu u registar ime i adresu svakog od trista pedeset putnika koji kreću na ekskurziju, pa ih na povratku isto tako pedantno štikliraju. Za slučaj da neko od nas ne poželi da se nastani u ovoj zemlji gde ničeg nema i sve je zabranjeno! A u isti mah sve vrvi od obećanja i bogatstava, od kojih je na prvom mestu „radni narod“, kao što je pisalo u našim udž-benicima autora Galuedeka i Moreta. Eto vidiš čemu služi sestra: ti s vremenom postaješ moj tavan sa uspomenama. I obrnuto. S kim bih inače mogla da pričam o Galuedeku i Moretu, o Maleu i Isaku, ili o Karpantje-Fjalipu, koji su, poput blagonaklonih božanstava, vladali nad generacijama školaraca?

Ne znam kakve Galuedeke i Morete ima moj mali ludak; a sigurno ne zna ni on. Bogovi te generacije ne nalaze se više po školama...

Njihovi bogovi su rok-zvezde sa veoma osobenim imenima i čudnim njuškama: Dirty Old Bastards, Bloodthirsty Babes, Herpes ili Nique ta mere koje po pravilu stradaju od overdoziranja, side, ili se ubiju. Sve ono što smo voleli i poslušno upražnjavali diktat, tablica množenja, departmani (Endr, glavni grad: Šatoru; potprefektura: Isuden, Le Blan, La Šatr. Recitovali smo to kao litanije u crkvi, sećaš se?) sve je to za njih beznačajno, ili, kako oni kažu, „totalno bez veze“. Rečnik im se sastoji samo od dva-tri prideva. Pravopis, istorija Francuske? Opsesije matorih manijaka. A „profani“ su „jadnici“ koje je sasvim opravdano zlostavljati, pa čak i izbosti nožem!

Vrativši se na Mermoz, otkrila sam da je naš animator, krupni i šarmantni debeljko, obožavalac naših starih znanaca, glumaca Iva Robera, Danijele Delorm i Danijela Želena! Uočio nas je jer, kako kaže, „odskačemo od ovog okruženja“! Svaki tip krstarenja ima svoju publiku, a Vijetnam gotovo isključivo privlači nekadašnje kolonijalce.

Priča mi kako je prošle nedelje u gradu Ho Ši Minu, pedeset godina posle „našeg rata“, jedan oficir pitao vremešnog vozača taksi-bicikla: „Je li, Žujo, koliko tražiš da me odvezeš do grada?“

Jedan drugi, od iste fele, prepričava večeras za stolom bitke u kojima je učestvovao: „Koliko god da smo ih ubijali, oni su izvirali odasvud! Da ne poveruješ kako je to žilavo, te zverčice!“ Ni esesovci u nacističkim logorima nisu postupali nimalo drugačije nazivajući ljude Stuck (komad), kako bi mogli da ih ubijaju bez griže savesti.

Pre dve godine, na istom ovakvom krstarenju po Vijetnamu, animator je jedne večeri bio prinuđen da prekine priredbu u Salonu Mermoz da bi preneo vest o Miteranovoj smrti.

A salom se prolomio aplauz! kaže nam on. Bez komentara.

Jasno mi je da Adrijen loše podnosi ovu atmosferu, koja se nije promenila već dvadeset godina, a promeniće se tek sa nestankom svih onih koji su se borili za Indokinu, i izgubili je iz političkih razloga van njihove moći, a ne zbog nedostatka hrabrosti.

Adrijen je oduvek mrzeo ekskurzije, piknike, grupna putovanja, čak i preko Kluba Med. Po volji mu je samo plovidba na prevoznim sredstvima koja su suviše skućena za više od osam osoba, računajući i posadu! Ksavijeov čarter brodić za njega je idealan. Žene su, zato, obavezno slabe na krstarenja s kompletnom uslugom. Uživam u svakoj sekundi svog ovdašnjeg života, uključujući i priliku da gundam na hranu koju nisam morala ni da kupim ni da spremam; da se žalim što

Adrijen preteruje u piću a da ne moram ja da mu dodajem led iz frižidera, i što seje pepeo sa cigare po svim posudama koje mu se nađu na putu, a koje će neko drugi čistiti. Trebalo bi štampati različite brošure za oba pola kad je u pitanju godišnji odmor, i obavezno naznačiti broj ljupkih lica koja se mogu očekivati na određenoj destinaciji. Ispod izvesnog nivoa, muški pogledi se gase, leđa se povijaju, a stomaci se otrombolje. A tek ostatak! Pretvorili su se u turobno stado u kome se svako grlo pita zašto je potrošilo toliko novca da bi se njegova supruga baškarila. Za njih, gotovo da i nema nikakve razlike u odnosu na svakodnevni život. Ni na palubi ni na kopnu nisu oni ti koji brišu sudove. A Indokinu poznaju kao da su je sami izgradili, pa ih večernje zabave, inspirisane televizijskim

kvizovima, mnogo više privlače nego naši izvrsni predavači koji nam pričaju o Ho Ši Minu i generalu Đapu.

Začuđena sam što ne vidim veći broj crvenih traka u reveru. Gotovo nijedne Legije časti, a ti ljudi su ipak rizikovali svoj život za Francusku! Ma ne, to su obični službenici, skreće mi pažnju Adrijen, sitni trgovci koji su se malo obogatili, provincijalci kojima su retko dostupne sredine u kojima se dobija ordenje. Mi se, naprotiv, krećemo u istim krugovima kao i visoki službenici, čuveni novinari, zvezde koje će, pre ili kasnije, stići do počasti. Niti se družimo sa istim ljudima niti čitamo iste stvari. Mermožanin i Mermožanka čitaju, pre svega, špijunske romane i ispovesti ljudi sa radija i televizije. Baš sam se pitala ko li to čita tu vrstu knjiga koje se prodaju mnogo bolje nego, recimo, Marionine. Pronađoh ih: ove godine, svi drže u rukama romane Kler Šazal i Pjera Belmara, knjigu An Sinkler (viđamo je svake nedelje na malim ekranima, pa prema tome, to mora biti dobro, štaviše odlično!) ili uspomene Maite i Žilbera Karpantjea. Za većinu naših saputnika, uspeh u životu ne zasniva se na nekom otkriću, obaranju rekorda, ili donošenju odluke koja će poboljšati život drugih ljudi, već znači pojaviti se na TV-u! Kao voditelj ili kao kriminalac nije ni bitno.

Ne mogu da završim reportažu a da ti ne saopštim svoj šok pri pogledu na zaliv Ha Long zvali smo ga Along u ono vreme kad je bio naš! Plovili smo, satima, kao hipnotisani, podeljeni u grupice po turističkim brodićima, kroz potpuno neverovatan pejzaž. Probaj da zamisliš, na teritoriji veličine Gvadalupe, neku vrstu sumanute Švajcarske koja izranja iz vode sa svojim nazubljenim planinskim vrhovima, divovskim menhirima prekrivenim zelenilom, zatonima, privremenim zaklonima gde se zbililo na stotine sampana na kojima plove, love ribu, spavaju i množe se, pod pocepanim platnom, čitave porodice, koje užurbano rade kao pčelice, veslajući jednim jedinim veslom, kuvajući plodove mora, dojeći bebe, podižući koševе pune neobičnih rakova i pružajući nam školjke, ljušture, predmete izrađene od školjki ili lakiranog drveta, koje, na žalost, ne smemo da kupimo.

Prosjačenje je ovde strogo zabranjeno, kao što je i nama zabranjeno da žiteljima dajemo hranu... Dato nam je na znanje da vlasti Vijet Mina jesu siromašne, ali uspevaju da nahrane

stanovništvo. Pa ipak, oni se tiskaju oko Mermoza, dok im oči željno blistaju, ispruženih ruku, i užurbano skrivaju pod rite zemičke sa čokoladom, sendviče sa šunkom i konzerve koka-kole koje uspevamo da im dobacimo krišom od obalske straže. Isto tako nemaju pravo da nam prodaju predivne račiće kojih su pune njihove pletene košare (nema ovde nijedne plastične posude! Je li siromaštvo garancija lepote?) niti ružičaste krabe sa ogromnim kleštima, nepoznate mekušce, džinovske morske puževe i superdagnje sedefastijih ljušturanego da nam prodaju naše. Malo kasnije ješćemo svoje odmrznute morske plodove, sanjareći o svom tom blagu od koga vrvi more s one strane brodskog trupa.

Hvata me akutna nostalgija kad pomislim na Marionine vrške u šupi u Kerdriku. Kad bih samo smela da se ukracam na jedan od onih sampana i odem u ribolov sa „Žujama"... Ali oni više ne govore francuski, a ionako smo kao sa različitih planeta.

Jednog dana, kad demokratija bude smenila komunizam, ovde će se na svakom ostrvcu naći slamnate kolibe s punim komforom, gumeni čamci sa Jamahinim motorom sretaće se iza svakog talasa, a svaka picerija-bazar prodavaće mreže za račiće i podvodne puške. Američki kačketi zameniće lepe kupaste šešire od vrbovine, a na motorne čamce od bele plastike u obliku bidea ukrcaće se hiljade turista koji će se polakomiti na čudesan ribolov, a sve će to trajati nekoliko narednih decenija, taman toliko da se dno potpuno opustoši, kao što to već umemo.

Jednog dana, kad nauka bude porazila starost, devedesetogodišnjakinje u bikiniju skakutaće po ovim plažama, milujući u prolazu najzgodnije stogodišnjake bujne kose rasute po ramenima, koji će ih potom odvući u kabine za presvlačenje da vode ljubav stojeći, kao u dvadesetoj. A izvečeri će, u baštama klimatizovanih hotelskih restorana, u neverici listati stare časopise iz XX veka, u kojima sirotani ćelavih glava i izobličenih gaća (ili obrnuto), opremljeni pejsmejkerima i digitalnim slušnim aparatima koje preporučuje Rober Hosein (ko li je sad pa taj? pitaće se oni), s mukom izvode neskladne pokrete koji otprilike podsećaju na hodanje, po alejama nekog provincijskog rezervata izgrađenog pomodelu Zlatnog plana Režija Debrea. Pored svakog od njih sedi supruga, ili možda majka, ili ljubavnica, ili pak sestra? Odjednom

više ne mogu da se sete... neka žena, bilo kako bilo, s jednom dojkom manjka ali s veštačkim kukom viška, koja posmatra, sa suzom u krajičku oka (ili joj možda oči suze zbog sunca?), neku bezbrižnu devojkicu jedrog tela, koja je podseća na nešto... Njene ruke, koje je preoblikovalo deset godina artroze, hvataju se za hodaljku, istovetnu kao dubak u koji je, kao bezbrižna mlada majka jedrog tela, stavljala svoju decu pola veka ranije, zatvarajući tako „kolo života“ kao što bi ti rekla, Mini, sa svojom grešnom sklonošću ka metaforama!

Na pomenutoj fotografiji iz časopisa, sviće prolećno jutro nad zalivom Along. Nalik na prvo proleće na zemlji kao, uostalom, i svako proleće. Čika sa pejsmejkerom nije zaboravio svoju mladost i muziku pesnika koja se po školama, u njegovo vreme, učila napamet: „Hajdemo, draga, videt sad...“ počinje on sasvim tiho, a onda ne, neće valjda, ne sme to da učini Ronsaru:

Hajdemo, matora, videt sad da li ta ruža čiji hm-hm sklad ugleda novog dana cik sačuva, dok se spušta mrak,

hm-hm-hm-hm, hm-hm-hm-hm i je li sveža kao tvoj lik...

Prekini ciči prigušeno bakica s veštačkim kukom, koja izgleda kao da ju je nacrtala Kler Breteše, podižući kandžu koja nekad bejaše ruka. Prekini, molim te. Kraj mi je poznat, isto koliko i tebi.

Jer, nije ni ona zaboravila svoju mladost. Ona je, avaj, ostala netaknuta u dubini njenog srca.

Marion i Moris

Kada se brodom udaljavate od obale, najednom je otkrivete u drugačijem svetlu. Zatoni, rtovi, plaže postepeno se stapaju u celinu u kojoj se više ne mogu pojedinačno razaznati.

Starenje je, takode, na neki način udaljavanje: počinjete da opažate svoj život kao celinu, koja nije tek puki sled događaja koji su ga sačinili. Svaki od njih je uticao na sledeći, a taj sledeći je, opet, izmenio onaj prethodni, tako da više ne možete razabrati jučerašnjicu od današnjice, početak mladosti od kraja, već samo opštu sliku iz koje se polako izdvaja neko značenje.

Kad sam bila u pubertetu, već sam sebe videla kao devojkicu, potom kao ženu, pa kao majku nekoliko dece, profesorku, autorku zapaženih eseja. Čak sam u krajnjem slučaju zamišljala i kako umirem u poodmakloj starosti, a na poslednji počinak me prati povorka uplakanih čitateljki. Nisam se usuđivala ni da sanjam da ću imati čitaoce, budući da sam veoma rano iskusila veselu snishodljivost u najboljem slučaju koju je kod mojih savremenika, šezdesetih, izazivala bilo kakva ženska intelektualna ambicija. Kao Sartrova sahrana u malom veoma malom. „Sartrov narod“ na njegovom

ispraćaju neverovatno me je potresao! Ja bih se zadovoljila i omanjim pučanstvom... ili plemenom...

Zar je mama njima toliko značila? govoriće kroz suze moje dve kćeri i sin, moje potomstvo iz snova, srameći se što to nisu shvatili za mog života.

Ali to drugo detinjstvo koje će me dovesti do smrti i uznesenja na nebo bez prelaženja dugog puta punog staračkih muka, i dalje je za mene bilo apstraktan pojam, zona neobeležena na karti. Želela sam da umrem u visokim godinama, a da pre toga ne ostarim.

Tako se sada, na pragu šezdesete, prvi put nalazim u neodređenom životnom dobu. Lebdim u nekoj nedovoljno definisanoj oblasti neodređenog trajanja, pet do deset godina u najboljem

slučaju, u nekakvoj predstarosti, da je tako nazovem stanju u kome čovek još može imati svakakve planove, ali takođe i sve izgubiti u samo jednom trenu.

Zamišljam kako ću za dvadeset godina pokatkad s ponosom izgovoriti: „Znate, meni je osamdeset godina“ i na tu kartu šarmirati sve oko sebe. Kad vam je šezdeset, nemate čime da se hvalite. To su godine liftinga koji ne želite da priznate, suludih dijeta u cilju sprečavanja boljki koje su još uvek umišljene. Godine u kojima neiskrenost, čak i prema sebi, postaje refleks preživljavanja. Upravo zahvaljujući tom životnom minimumu samozavaravanja, ja sam i dalje ubeđena da još uvek živim svoj život, ukratko, da sam normalna stanovnica ove planete, koja se ni po čemu ne razlikuje od ostalih. Zaboravljam da ja sebe vidim samo s lica, te da prema tome i ne znam polovinu informacija. Štaviše, meni je poznata povoljnija polovina, pošto ona uključuje i lice izlog koji mogu da uredim po sopstvenoj volji. Ali radije bih skočila kroz prozor nego priznala da se svaki put kad se pogledam u ogledalu, kriomice doteram: malkice povučem kapke prema slepoočnicama, malkice podignem uglove usana, dodammalkice zavodljivosti u svoj pogled... Sve žene prave iste grimase, i u ogledalima su sve nalik jedne drugima!

Posmatrana s visine mojih dvadeset godina, šezdeseta mi, naravno, nije izgledala nimalo privlačno. Ali delovala mi je i toliko neverovatno, u to doba, na drugom kraju života, da mi čak ni sama pomisao da ću dotle stići nije nikad ni padala na um. Godine su stizale i odlazile tihim korakom, i sve do ovog trenutka mogla sam da se pretvaram da ne primećujem ništa sumnjivo. Kad se dobro naspavam, ujutro sam ubeđena da sam se probudila u uobičajenom stanju, to jest normalna. A normalnost je mladost koja ne precizira godine. Sve dok se ne dokaže suprotno recimo, kad mi neki tip ustupi mesto u autobusu, dripac jedan! ja u to čvrsto verujem. Tako da, i pored nekoliko sitnih izdajničkih pokazatelja srednjih godina života, s obzirom na to da se prethodnica raznoraznih tegoba još nije pojavila, držim kormilo u neposrednoj blizini opasnosti a da je još nisam ni okrnula niti joj dopustila da me ugrozi, te Moris i ja plovimo zajedno sa svojim prijateljima i bližnjima, motreći na grebene koji se zlobno umnožavaju što se više približavamo vrtlogu šezdesetih. Kad je reč o nekim našim prijateljima koji su se rodili sa sklonošću ka

očajavanju, oni su s vremenom sve brojniji, i dostojanstveno puze napred u svom mrgodnom naslađivanju jadom, dok jednog dana konačno ne izvrše samoubistvo ili... dok ne dobiju Nobelovu nagradu, koja se nikad ne dodeljuje veseljacima.

Počinjem, međutim, da nazirem pukotinu u svom brižljivo razrađenom planu: Brajan uskoro puni sedamdeset godina! A ljubavnik mora zauvek ostati LJUBAVNIK. Jedino muž može sebi dozvoliti da izgubi draži (do izvesne mere). Ostaju mu brojni aduti: svakodnevnica koju svi potcenjuju, ali koja, u Morisovom slučaju, zahvaljujući njegovoj duhovitosti, služi kao vezni element u našem zajedničkom životu; TV dnevnik koji svakog dana komentarišemo, pojave kojenas oboje nerviraju, sloboda da odletimo u Marakeš ili na Antile ako nam se tako čefne, a da pri tom ne moramo da obezbedimo alibi...

U Brajanovu korist idu, naravno, romantika strasti, odsustvo prljavog veša, njegova čudesna vatrenost pri svakom susretu, i prednost što ne vidim kako se sa svakim danom pomalo pogrbljuje, gubi poneki zub ili pati od hemoroida. U njegovom krupnom telu nalik na Mikelandelovu skulpturu ništa se u suštini nije promenilo: njegova naivnost, lepota, izlivi ljubavi prema meni, četrdeset godina odanosti, njegov grešni i mladalački način vođenja ljubavi. A u njegovu štetu ide samo ta brojka: 70.

Samim tim, Moris ima „samo“ šezdeset četiri godine! Ipak, jedan starac u mom životu, još i hajde nekako, ali dva pa to se graniči sa predoziranje! Pogotovo kad se i vaši sopstveni prijatelji drznu da se pretvore u starce, pa čak i da umiru. Lek protiv toga? Da ne date vremena vremenu, tom vremenu koga smo imali napretek, toliko dugo da smo mogli da ga traćimo, ali koje je sad postalo kvarljiva roba. Ne smem više propustiti nijednu priliku da vidim Brajana, pa bilo to samo zato da ga spasem od vrtloga smrti u koji tone Pegi, i koji će na kraju i njega usisati. Razna su nas opravdanja razdvajala već gotovo godinu dana: nesreća njegovog sina, knjiga koju sam morala da završim, Morisova depresija, koja svakako nije bila bezazlena. Slutim, uostalom, da depresije nikad nisu bezazlene, iako se na njih ne može svesno uticati. Ko hoće, shvatiće...

Ne mogu sebi da oprostim što sam pustila Brajana da sam navrši sedamdesetu, pod izgovorom da ne želim da ljutim Morisa. Strah od

nanošenja bola je napola sačinjen od kukavičluka. Jesam li uopšte u stanju da procenim u kolikoj su mi meri Brajanova bezgranična ljubav, i osećaj da sa njime doživljam ljubav kao iz legende, omogućili da naučim dacenim Morisovu ležernost, njegov smisao za sve oblike uživanja u životu, koji ume da prenese i drugima, njegovu nežnost, da ne kažem slabost, pa i njegovu taličnost? Posle izvesnog broja ponavljanja, sreća više nije stvar slučajnosti, već karakterna osobina.

U izvesnoj meri, nas dvoje kao par dugujemo Brajanu svoj opstanak, i zahvalna sam mu što sam mogla da živim život dveju žena a da ne moram nijednu da žrtvujem. Njegovo tajno prisustvo preko Severin-Konstans umiruje mi grižu savesti i dopušta mi da verujem kako je veza koja me spaja s mojim Tristanom neuništiva. Zato sam donela odluku da mu se ovog proleća pridružim u njegovoj kući u Irskoj, gde sam provela verovatno najburnije trenutke svog života.

Samo želim da spavam ušuškana u njegovo naručje, i da se pretvaramo kako ćemo živeti zajedno i uživati zajedno kao nikad, kao uvek. „Let's be married one more time“, kako peva Leonard Koen, koga slušamo do besvesti. Ali može li se Koen slušati drugačije? Samo želim da stegnem u zagrljaj tog čoveka, koji je toliko godina čučao u zakutku mog života, čekajući samo na znak da dođe i podeli ga sa mnom, i da s njim iznova proživim sve one trenutke bekstva koje smo sebi priređivali svih ovih godina, a da snaga naše želje i bol prilikom svakog rastanka nikada nisu izbledeli.

Ostaje mi samo da obavestim Morisa, koji se svaki put pravi da je pao s Marsa. To je cena koju moram da platim za svoj prestup. Vidi on, naravno, svake nedelje kako stižu Brajanove duguljaste koverte, ukrašene njegovim besramno krupnim samoukim rukopisom; ali svaki put sam prinuđena da mu ponovo stavim do znanja da volim nekoga drugog isto koliko i njega, od pamtiveka i zavek, koliko god da nam je vremena preostalo. Pitaće me je li se Pegi pogoršalostanje. Kao da ne zna da je Pegi garant moje ljubavi prema njenom suprugu: sedeći u svojim invalidskim kolicima, Pegi omogućava Brajanu da veruje da je ona razlog što nikada nismo mogli živeti zajedno. Osećaj da je neophodan njenom preživljavanju ublažava grižu savesti nevernog muža, Irca katolika, za koga se

suviše zadovoljstva ukradenog od života neizostavno graniči sa grehom.

Sutra je baš Morisov rođendan, što će mi pružiti mogućnost da načnem večito mučnu temu putovanja u Irsku. Svake godine ga proslavljamo u jednom od onih restorana sa svećama na stolu, zgodnih za poveravanja koja više ne umemo da saopštimo u svakodnevnom životu.

Ljudi vole da veruju kako se tokom zajedničkog života međusobne veze produbljuju. Veze svakako da, ali ne i poznavanje drugog. Navika postepeno koči komunikaciju, a sposobnost da jedno drugo zadivite odumire. A onda se jednog dana sudarite sa staklenim zidom koji je postao neprovidan od laži i nagomilanih neizrečenosti, velikih i malih neverstava, zasićenosti koja je postala nerastvorljiva u nežnosti i, najzad, sa nesalomivim jezgrom koje svako nosi u sebi.

Zbog toga smo osećali potrebu za luksuznim i otmenim okruženjem, koristeći se time što nas je dobra hrana zbližavala otkako su nam se tela udaljila tačnije, od raskida sa Tanjom. Raskid ponekad ništa ne rešava. Moris je ostao postiđen i, prvi put u životu, zatečen time što je unesrećio dve žene, a računao je da će zadovoljiti jednu sačuvavši istovremeno i drugu. Međutim, u toj oblasti, najpažljiviji proračuni ispadnu najkatastrofalniji.

Mi smo opet bili zajedno, to svakako, ali kao dva bogalja. Vratili smo se vođenju ljubavi, ali ljubav nije htela da se vrati. A njeno odsustvo postalo je nepodnošljivije od tuge ili ljubomore. Pod mojim usnama, Morisova koža više nije imala poznati ukus letnje trave, kovrdže na njegovom potiljku sad više nisu bile ništa drugo do preduga kosa i nisu više privlačile moje prste. Noću sam živela kao školjka prilepak, priljubljena uz Morisova leđa. On se s tim pomirio i ponašao se kao stena. Vođenje ljubavi s njim počelo je da mi deluje neizvodljivo, gotovo opsceno, potpuno nezamislivo, kao da ga nikada nisam ni upoznala, ni volela, ni napravila jedno ili dvoje dece s njim sa toliko radosti...

Kako drugome saopštiti takav užas?

Moris je oduvek imao više razumevanja za želje žena nego za sopstvene. Voleo je da bude osvojen i ustezao se da započne bitku. Dopadala mi se ta njegova ženska strana. Svojevremeno sam ga uhvatila lasom, a on se rado prepustio. Sada bi trebalo da

pribegnem sili, da srušim taj zid među nama; zid koji nas je, iako nije bio sačinjen od naših neslaganja, ipak paralizovao. Čak smo se slagali i oko Tanje, i jedva sam se uzdržala da ne pozovem i nju, pa da sve troje razgovaramo o ovom dugom ratu iz koga smo svi izašli kao gubitnici. Tačno je da sam ja zadržala Morisa, što je ličilo na pobedu, ali postoje i izgubljene pobjede. Da li svi stari parovi žive na naslaganim slojevima svojih promašaja i neuspjeha, kao taoci ustaljenih navika?

Kako-tako smo ponovo uspostavili kurs, uspevajući često da budemo srećni zahvaljujući dugo sticanoj navici uživanja u životu. Naprosto, među nama više nije bilo elektriciteta. A ugastiti se sa šezdeset godina predstavlja uvredu za lepotu sveta. Povrh toga, tu se krije i smrtna opasnost: male su šanse za ponovno paljenje u sedamdesetj!

Utoliko pre što Moris puni šezdeset pet, ali, kako se to kaže, srlja pravo glavom u zid, jer mi ne deluje kao da ima dara za polagano starenje.

Njegov prirodni šarm, neusiljenost i brojni talenti omogućavali su mu da vodi više života u kojima je bio jednako srećan. Te večeri, pre je slavio svršetak svoje šezdesetčetvrte godine nego ulazak u šezdeset petu. Sedeli smo jedno naspram drugog u jednom od onih odbojnih restorana gde postoji posebni jelovnik za dame, bez ubeleženih cena; Moris je delovao spremno da konačno dopusti da isplivaju na površinu poneke mrvice istine o njegovoj skrivenoj ličnosti, koja je u mojim očima i dalje bila isto toliko nedokučiva kao i jelovnik. Znala sam samo, kao prilikom posmatranja obale koja se udaljava, da pojam MI ne predstavlja više puki zbir pojmova TI i JA, i da TI i JA više ne ličimo na osobe koje su se venčale pre trideset godina. Kao i parovi koji su se naputovali po belom svetu, i mi smo počeli radije da pričamo o prošlosti nego o neistraženim krajevima budućnosti po kojima su duvali nepoznati vetrovi.

- U ovoj fazi života, imao sam period praznog hoda kaže suprug.

A ja sam, misli se supruga, imala period pun doživljaja... Ovog leta sam sa Brajanom putovala po Donegalu...

- Ti to nisi čak ni primetila dodaje suprug usred ženinog ćutanja.

Još bi mi samo to falilo, pomišlj a supruga, da me povučesh sa sobom u provaliju.

- Odbijala sam da to primetim kaže ona pošto nisam imala nameru da podnesem žrtvu koju si od mene očekivao...

- Što znači...?

- Pa, da raskinem s Brajanom, na primer, ili da se manje-više opet zaljubim u tebe... Želja svih muževa kad se nađu između dve... internacionalne afere!

- Prvo prekini da izgovaraš njegovo ime sa tako izveštačenim engleskim akcentom: Buajen.

- A kako bi ti da ga zovem pita supruga Moris Drugi?

- Nisam ja kriv što se zovem Moris odgovara Moris.

- Predložila sam ti više puta da se prekrstiš u Rismo. Šatrovački je u modi! A Rismo baš lepo zvuči, je l' da?

- E, da sam i ja Irac, moje ime bi se pisalo Morris, a ne Maurice, pa bi lepše izgledalo! Kad smo već kod toga, koliko sad ima godina taj tvoj Irac? Izvinićeš me, ali od njegovog imena mi se zapliće jezik...

- Pa onda naprosto reci Bri-jan, bolje tako, sa francuskim akcentom, jer engleski govoriš očajno.

- Marion, probaj ovu guščju paštetu sa groždem. Ovde je izvrsna, videćeš. A ovo vino iz Von-Romanea je predivno. Jedno vreme si se klela u senekloz, sećaš se?

Pogled mu se raznežio. Oduševljavaju ga moje rupe u pamćenju.

- Inače, i dalje imam slabost prema alžirskim vinima. To su bila vina naše mladosti, koja sam kupovala kod Feliksa Potena, preko puta naše kuće. A i naša mladost je bila predivna: klela sam se u tebe, sećaš se?

- Razlika je očigledna kaže Moris uzdržano.

- Plašim se da ti je to tada, u tim godinama, možda teško padalo... Ova žena, koja se iznenada uselila kod tebe, sa svojom ljubavlju velikom kao hotel Ric...

- A ja se plašim da sam ti tada delovao nepodnošljivo ležerno...

- Ali još uvek je tako, dragi. Nas dvoje smo, u suštini, imali mnogo razloga da se ne dopadnemo jedno drugom. Pitam se da nije baš u tome tajna parova koji ostaju zajedno, taj udeo nerazumljivog, moglo bi se reći i neprobojnog, kod druge osobe; uvek postoji nada da ćete se jednog dana razumeti! Kad sam te prvi put srela, sećam se da sam pomislila: „Kako bilo da bilo, ovaj ne dolazi u obzir! On je oličenje podlog zavodnika!"

- Zašto podlog?
- Zato što mi je, u mladosti, zavodenje delovalo kao... kako bih rekla... ne baš časna rabota! Uostalom, i nisi me pridobio šarmom, već poezijom. Svi ti stihovi koje si znao napamet i glas kojim si ih šaputao, pomalo nalik na Žaka Duea... Sem toga, tvoja ogromna ljubav prema moru poklapala se s mojom. S tobom sam se na moru osećala smireno: niko nije mogao da me zameni!
- To se zove formiranje posade, draga. A na moru sam te prvi put i poljubio.
- Zauvek ću se sećati prvih stihova koje si mi toga dana recitovao: Kada ga niko ne gleda more više nije more. Ono je to što smo mi kada nas niko ne vidi. To je čudesno, jer navodi na sanjarenje. Za mene je to kriterijum za pravu poeziju. U to vreme sam veoma malo poznavala Sipervjela.
- On spada u moju ratnu opremu podlog zavodnika, uz još nekolicinu.
- Baš tako, sigurna sam da se još njime koristiš! A htela bih i da mi položiš neke račune na tu temu. Izgleda da vino iz Von-Romanea podstiče na priznanja! U vezi sa Božićnim kolačem, koji smo gledali juče...
- A, da, rekla si da ličim na onog Sebastijana iz filma. Prihvatam poređenje: Klod Riš ima neverovatan šarm! Pravi je zavodnik...
- Ali ne podli... On je naivni zavodnik, bez i trunke izopačenosti! Pade mi na um jedna ideja: hajde da odigramo onu scenu sa Klodom Rišom i Fransoaz Fabijan, kad on priznajesu kojim je sve ženinim prijateljicama spavao u proteklih trideset godina. I ja sam se uvek pitala na koga sve da sumnjam... Zato sam večeras donela nekoliko telefonskih imenika, pa ću te propitati za neka imena. I znaj da imaš sreće: uništila sam sve imenike s početka naše veze. Bilo kako bilo, u to vreme ništa nisam ni primećivala. Nisam bila „božićni kolač“, već ćurka!
- Tako si bila srećnija, pile moje...
- A tako: to je, znači, bilo za moje dobro! Istina, funkcionisalo je dosta godina... lakoverna žena, i ne baš mnogo lukava u ljubavi kakav dar s neba za muškarca!
- Bili smo srećni, oboje, moraš priznati...
- Misliš, sve troje? Toliko toga smo imali zajedničkog!

- Čuj, sad sam opet ja na optuženičkoj klupi. Voliš me manje nego pre, znam to, možda sam i zaslužio, ali nisi ništa manje ljubomorna.

- To se tebi dopada da tako misliš. Recimo radije da nisam više toliko slepa.

Tad je nastupila neophodna tišina ispunjena ushićenim „mmm...” pred vrganjima na flambiranim telećim iznutricama sa armanjakom. Blizu našeg stola je jedan bračni par sa kćerkom „usedelicom”, kako je moja majka umela surovo da kaže dok sam bila devojka, jedna od onih koje se nisu udale u cvetu mladosti, pa makar i za nekog groznog starkelju. Šta da učinim da ne bih postala „usedelica”? To pitanje me je dugo mučilo!

Za sledećim stolom je nezakonit par u zrelih godinama, koji očevidno jedva čeka da uskoči u krevet. Pod stolom, zgodni sedokosi muškarac stiska koleno svoje drage, a dama, ozarena od uživanja, miluje voljeno lice pogledom svojih lepih starih plavih očiju.

- Pre dvadeset godina primećuje Moris ne verujem da bi se ljudi u godinama usudili da se ovako ponašaju u restoranu.

- Ljudi nisu imali pravo da u isti mah budu stari i da se ponašaju nepristojno u javnosti... pre '68, recimo. Odmah bi te nazvali odvratnim matorim jarcem. Nikad se ne kaže „odvratni mladi jarac”...

- Sticanje slobode nije se odnosilo samo na mlade, srećom.

- Kad smo već kod staraca, jesam li ti rekla da su se moji vratili sa krstarenja po Vijetnamu? Nisu baš zadovoljni, kako mi se čini.

- To putovanje uopšte nije bilo dobra ideja. Adrijenu se nikako nije moglo dopasti da putuje sa grupom, kao neka ovca u stadu.

- Ali šta bi drugo? Nisu više u stanju da plove sa Ksavijeom. Nemaju kuću koja bi bila zaista njihova, a šta bi njih dvoje sami u nekom hotelu u Gvadalupi? Za Alis to ne bi bilo nimalo zabavno. Tata nije baš najbolje, znaš...

- Marion, problem nije ni u Gvadalupi ni u Vijetnamu. Problem je u tome što imaju osamdeset godina! Kud god da odu! I njihovi prijatelji takođe! Oni koji još nisu pomrli. Alis je ranije imala sestru kao društvo, ali sada je Elen sputana Viktorovom Parkinsonovom bolešću. Počev od određenih godina, kad se jedna osoba u paru razboli, to pogada i drugu!

- Grozno je to što mi govoriš, Morise, hajde da pređemo na veselije stvari. Gle, evo vadim jedan imenik, nasumice.

- Smatram da je to krajnje nedelikatno prema tvojim prijateljicama. Ne smem tek tako da ti izručim sva ta imena.

- Ah, znači, ima ih toliko? Priznaješ, dakle...

- Došla bi u opasnost da ostaneš bez ikoga u imeniku, sirota moja mala...

- Kad bih se posvađala sa svakom ženom koju si makar i pomilovao... Ali, na kraju krajeva, i dalje mi je draže da imam spisak tvojih ljubavnica nego naših bivših prijatelja. Primetio si sigurno kako, posle izvesnog vremena, imena počinju da se proređuju sa svakom godinom kad ih prepisuješ u novi imenik? Prethodni možeš da baciš u vatru, kao i polovinu osoba koje su se u njemu nalazile! Hajde, Morise. Reci mi već jednom istinu: Žinet Bulije, na primer?

Rismo koluta očima.

- Dobro, dobro, ona ima osamdeset pet kila! E, a Mišel Buvrej? A Andre Šoson? A Kristijan Dodje? Za nju već znam. Gle, gle, a njena sestra Kolet, a?

- Nikad sama: uvek obe zajedno, u sendviču.

- Baš smešno. Imam osećaj da je moja istraga loše krenula. Ima jedna za koju bih baš volela da znam... da li je imala toliko drskosti da te vaćari ispred mog nosa: prelazim na slovo G. Već ti je sigurno jasno za koga ću te pitati...

- Na G mi padaju na pamet tri mogućnosti.

- Pa, kao i obično, tvoja sujeta i dvoličnost su naprosto gnusne. Kao što reče Rajzer u jednoj od svojih karikatura u časopisu Šarli Ebdo: „Sve su one kurve, osim mame...”

- A ti, u koju kategoriju sebe svrstavaš, anđele?

- Na svu sreću, nisam ostala svetica; umreću kao mučenica!

- Da, ti si žena koja živi za Veliku Ljubav, slažem se. Stvar je naprosto u tome što ih imaš više. Ništa nije jednostavno, znaš.

- Pogotovo kad se ti dovijaš da preokreneš situaciju! Sad sam ja na optuženičkoj klupi...

Rismo proučava kartu sa desertima u nadi da će izbeći klizav teren priče o osećanjima, u koji veoma retko zalazi.

- A kad smo već kod velike ljubavi, dugo nisi videla svog sirotog „Buajena”? Njegovoj ženi se pogoršalo stanje?

- Ne, isto je. Najgore što može da bude sa amiotrofnom lateralnom sklerozom. Progresivnom, naravno. A kad su te grozote u pitanju,

progresija nikad ne znači poboljšanje.

- Samo ime te bolesti je grozota.

- Otići će, kao i svake godine, u neki specijalizovani institut, na neku vrstu talasoterapije. Brajan mi je zato predložio da u aprilu provedem deset dana s njim u njegovoj kući u Keriju. Mislim da ću otići. Rekao si mi da bi ti voleo da u aprilu odeš sa Ksavijeom na plovidbu po Grenadinima. Znaš već da baš i ne volim da budem na brodu kad ima klijente. Ti držiš kormilo, upravljaš... a svi zaboravljaju da i ja umem da krmanim, držim kurs, razapnem jedro tako da se opet nalazim u ulozi poslušne ženice, koju već igram u Parizu... Osećaću se manje otuđeno...

- Svakako će ti biti uzbudljivije u Brajanovom zagrljaju, nemoj sad da tražiš izgovore.

- Ne tražim izgovore i nema ih. Ali moraš shvatiti da je njegov život nepodnošljiv uz tešku bolesnicu za koju svi već godinama znaju da joj nema leka.

- I moj život je nepodnošljiv, u nekim stvarima.

- Ne preterujmo... Kad sam s tobom, s tobom sam, znaš i sam. A to je ipak najveći deo života! Imamo decu, zajedničke prijatelje, zajednički život... Mi smo par!

- Kad smo već kod toga, šta na to kaže Pegi?

- Zna ona vrlo dobro šta se dešava, još od početka. On, sirotan, ne ume da laže.

- Ni ja: ja ne lažem, već izvrđavam kaže Moris, opisujući lakim pokretom ruke luk u vazduhu.

- Pitam se da to nije još gore? Znaš, da sam ranije znala za ono sa Tanjom, ne bih se iscrpljivala pokušavajući da poreknem očigledno, da se pravim hrabra, da čekam da te prode taj nastup ludila, odričući se pribegavanja niskom udarcu, za koji smatram da je krajnje vulgaran, ali tako prija: „Ona ili ja. Izaberi.“ Ishod: troje teško ranjenih. Mogli smo sve troje da se oporavimo. Uz poneke modrice, to da... Ali mogao si da budeš veoma srećan i sa Tanjom, ubeđena sam. Ona je devojka na mestu. Baš mi je žao zbog nje. Kao prijateljice, to hoću da kažem. A ja pa, oporavila bih se na kraju, ako bi bilo potrebno, bilo bi mi teško jer te volim, ljubavi, kako god to ponekad izgledalo poznaješ me. Jadikovanje je biljka koja kod mene ne uspeva.

- Ne govori gluposti. Nikada nisam ni pomišljao da bih mogao živeti bez tebe. Nikada. Nijednog trena. Veruješ li mi, barem?

- U svakom slučaju, Tanja se tome nadala. Dešavalo mi se poneki put da otvaram njena pisma, pa znam. Pretpostavljam da si i tu izvrđavao.

Pokretom ruke takođe opisujem luk, koji je zamalo zakačio moju čašu sa sokom. Ne umem da vrludam. Ni bukvalno ni figurativno.

- Možda si i želeo da živiš sa mnom, Morise, ali voditi ljubav sa osobom koju voliš takođe spada u život s njom, zar ne?

- U pravu si tužno će Rismo. Nije mi jasno šta nam se to desilo. Verovatno je potrebno vreme da drugoj osobi oprostiš zlo koje si joj sam naneo.

- A ja, koja sam se toliko trudila da ne budem gnjavororka u tom ljubavnom trouglu, da pustim naša osećanja da se razvijaju bez ultimatumata, sad sam i ja ljuta na tebe. Baš veselo! Izgubili smo na svim poljima, sve u svemu?

- Sve što mogu da ti kažem jeste: volim te još uvek, znaš, vo-li-im te... pevuši on svojim dirljivim glasom, uzimajući me nežno za ruku. To udaljavanje potiče u velikoj meri od tebe, slažeš li se?

- Možda, ali volim te još uvek nije više baš isto kao volim te... slažeš li se?

- To su reči iz pesme Žaka Brela, a ne moje. Ne znam kako ti to doživljavaš, ali ja smatram da je neprirodno da nemamo odnose... da tako kažem, seksualne, a imamo odnose... da tako kažem, ljubavne.

- Ne znam je li to nenormalno. Za mene je, pre svega, žalosno što ležim kao klada pored tebe, onako zgrčenog... i niko od nas dvoje ni da se mrdne, kao da se plašimo.

- Ali mi se ZAISTA plašimo. Seks je nešto tako nepredvidljivo i... nestalno, rekao bih... Zašto prestajemo da želimo nekoga svojim telom dok ga još želimo u mislima?

- Ogroman problem, kao što je govorio De Gol!

- E, Marion, trebalo bi da naručiš irsku kafu, uveren sam da je ovde prave pristojno. Bez trešnje na vrhu i bez slamčice. Dopada mi se kad piješ: to te čini ljudskijom!

- Smatraš da sam stroga? Ja sebi uvek zameram da sam kukavica s muškarcima, sa kćerkama... sa đacima, dok sam bila profesorka.

- Stroga nije prava reč. Ti si, štaviše, veoma nežna, ali duboko u sebi, čvrsta si kao stena. To me ponekad plaši. Znaš, uvek ću se sećati prvog puta kad smo vodili ljubav: to je bilo u Varu, na zimovanju. Posle sam te zatekao svu u suzama, i to me je baš potreslo, utoliko pre što si ti u pitanju.

- Tad sam upravo otkrila... neću reći orgazam, to sam već bila površno iskusila tu i tamo; već nešto mnogo manje prolazno, nešto poput otapanja velike sante leda u meni. Prvi put nisam bila povučena u sebe, osećala sam kako sam se potpuno stopila s tobom, kao da su se izbrisale granice između nas kao muškarca i žene... Više nismo bili tamo neko dvoje koji se tucaju... Dogodilo nam se nešto najlepše na svetu. Nešto dirljivo! Da se rasplačeš... Eto!

- Kako smo uspeli to da izgubimo?

- Znaš, o tome često razgovaram sa prijateljicama, ili u krugovima žena koje ponekad posećujem. Muškarci ne vole da se dotiču tih pitanja. Neverovatno je koliko ima parova koji su u braku dvadeset godina, pa čak i mnogo manje, a gotovo da više i ne vode ljubav. Ili čak uopšte! To se ne zna, jer ljudi o tome lažu, i to svi. Video si nedavno istraživanje oparovima u Japanu... Ispostavlja se da četrdeset odsto Japanaca, posle prvih nekoliko godina braka, uopšte više nemaju seksualne odnose!

- A imaju li ih van braka?

- To ne kažu, ali u svakom slučaju, lagali bi! U suštini, ne znamo NIŠTA o seksualnom životu drugih. Vrlo često ne razumemo ni sopstveni!

- To i nije nešto što se može razumeti. Srećom.

- U pravu si, ali upravo me to i plaši. Možda te nikada nisam razumela? Pitam se jesi li ikada bio zaista srećan? Ja sam vrlo često veoma srećna. U početku sam mislila da si ti baš veseo čovek. Prevarila sam se. U pitanju je duhovitost, suprotnost veselosti. Ti voliš razne stvari iz života, a ne život sam. Obožavaš da flertuješ, da koketiraš, da se udvaraš, ali to spada u ljubavno šepurenje. U svakodnevnom životu si udaljen, tajanstven, gotovo hladan. Nikada me, na primer, ne držiš pod ruku na ulici. I nikad se ne šetamo držeći se za ruke. Mada je to grozno, nerviralo bi me! Čovek se oznoji, a ne usuduje se da pusti. Ne ljubiš me često, tek tako, ni zbog čega, u

nastupu nežnosti... Nemaš običaj da prasneš u smeh, već se samo cerekaš!

- Jeste da mi je rođendan, ali večeras definitivno nije moje veče. Znaš da se grozim da pričam o sebi, a još više da mi drugi pričaju o meni.

- Pravi je podvig živeti s veseljakom u takvim uslovima, priznaćeš. Moj muž neznanac!

- Bolje mi reci šta ćeš mi ove godine pokloniti za rođendan, sem najave putovanja u Irsku?

- Drvo.

- Šta?

- Već sam nabavila sadnicu, u Kerdriku je. Zasadiću je početkom novembra. To je trešnja specijalna vrsta, koja se sadi ujesen, a cveta celu zimu. Zar to nije predivno?

Moris se tiho smejujli, kako samo on ume.

- Imaš pravi talenat da mi uvek daruješ poklone koji se tebi sviđaju!

- Možda zato što ti to ne činiš, macane moj! Nego se stalno žališ kako u Bretanji između poslednje ruže i prve kamelije nema ničeg! Nadam se da ćeš od sada u januaru imati bele cvetiće ispred radnog stola! Ali ne brini, ima još nešto što te čeka kod kuće; Ameli i Severin su to odabrale sa mnom. Volimo te kad si u živim bojama. Tako da smo ti kupile tamnocrvenu jaknu od kože i vune, u vrlo britanskom stilu, videćeš. Uz sive pantalone i prosedu kosu, bićeš very sexy indeed! Da sam logična osoba, kupila bih ti dobar debeli bež kaput s kapuljačom, kao pre dvadeset godina... Tako bih bila mirnija...

- Dobro znaš da ga nikad ne bih obukao! Kupio bih sebi mantil od kašmira sivkaste boje s prelivima, kakav sam imao kad sam te upoznao, a ti nisi mogla da ga smisliš, sećaš se?

- Izgledao si kao jeftin dendi, sa talasastom kosom koja se sija od briljantina, i razmetljivim držanjem... grozota! Ličio si na Anrija Garaa! Mama me je lepo upozorila: nikad nećeš biti u stanju da izadeš na kraj s takvim muškarcem! A dva meseca kasnije, zaljubila sam se u tebe! Ljubav je strašna stvar!

- Jeste, ljubavi, i ja tako mislim! A oboje imamo dobre razloge za to. Hajdemo, uzeću te pod ruku na povratku kući. Sve je moguće, vidiš...

Protiv dece

Naslov će biti vrlo jednostavan: Protivdece. Objaviću ga, ako je moguće, kod izdavača Denoela u istoj ediciji u kojoj su i Protiv naroda, Protiv braka, Protiv ljubavi i Protiv mladosti, knjige koje su u proteklih nekoliko godina doživele izvestan uspeh. Ali moj pamflet biće veoma loše primljen, jer se u našem društvu ne sme govoriti loše ni o deci ni o psima. Čak mi je jedan humoristički članak na tu temu bio odbijen u mom časopisu. Biti loša majka, još i hajde nekako: mogu se pronaći nekakva opravdanja, pa onda još i neki psihijatar uzme da učeno objašnjava složenost majčinskih osećanja. Ali zato biti zla baba, to je neoprostivo, a za prababu je naprosto monstruozno. Međutim, ja sam u životu napisala toliko dobronamernih članaka za toliki broj ženskih časopisa, da sada osećam nezadrživu potrebu da iskažem ono što sam s godinama istinski počela da mislim. Kao, recimo, nekakva Minu Drue okrenuta naglavce...

Posle nedelju dana zajedničkog života nas dveju oslobođenih, modernih baka, koje sebe smatraju inteligentnim, i naših dvoje malih potomaka, ostala sam potpuno konsternirana.

Jedna od najtužnijih stvari u starosti jeste što primećujete kako najgore tradicije, najodvratnije predrasude, najneprihvatljiviji oblici ponašanja, koje već trideset godina sociolozi i psiholozi svih ideologija uspešno osuđuju, i dalje nepokolebljivo preživljavaju.

Zabili smo jedan klin u tvrđavu, to svakako, ali ona i dalje čvrsto stoji, bacajući nas u očajanje, prkoseći vekovima i revolucijama. Borba moje generacije (ili možda utopija?), koja je manje-više pokrila ceo XX vek, bila je borba za jednakost polova, i ja sam verovala da su temeljna, nepovratna i neosporna sva naša društvena, moralna i politička napredovanja koja su, barem na Zapadu, po mom mišljenju, iz korena promenila život žena, odnose između muškaraca i žena, pa čak, prvi put u istoriji, i seksualne odnose. Sirota Alis!

Sve utopije proteklih vekova su propale. Najčešće u opštem užasu. Nijedna od religija nije rešila ni najmanji ljudski problem niti je iskorenila i najmanju nepravdu, naprotiv iako su sve u početku bile plemenite i pružale toliko nade.

Neuspeh velikih teorija najčešće se najjasnije primećuje u svakodnevnom životu. Kad vidim kako se kod klinaca od sedam-osam godina iznova pojavljuju najotrcanije šeme muško-ženskih odnosa, to me dovodi do očajanja. Znači li to da je sve propalo? Odbijam to da priznam. Ali evo, drugi milenijum se uskoro završava, a između dvoje malih predstavnika ljudskog roda koji će živeti u trećem milenijumu Valantena, mog praunuka, i Zoe, Elenine unuke uloge su već raspodeljene po starim receptima, kao da svi naši uzvišeni govori nisu ostavili nikakvog traga.

U stvari, nešto se jeste promenilo, ali nagore: naša deca, a pogotovo naši unuci, sad su sa nama na ravnoj nozi, da nekažem naši gospodari! Zadržali su najgore tekovine '68: bezobrazluk, nepoštovanje prema ustaljenim autoritetima, nasilnost i samozadovoljstvo. Ali nada je neuništiva, i poput morskih talasa, iznova se podiže i udara o iste stene. I, mada to tako ne izgleda, jednoga dana će te stene popustiti. Jednoga dana... Da u to sumnjam, život ne bi bio vredan življenja.

U međuvremenu, moja sestra i ja, pune nade i dobrih odluka, spremale smo se da provedemo nedelju dana kao uzorne bake sa dva mala bića koja su nam poverena. Pravićemo im pomfrit svaki dan, igraćemo karte i izgubićemo sve partije osim dve-tri kako bismo delovale uverljivo; sedećemo u Poni klubu sa mnogo drugih mama i baka, dozlaboga dosadnih (nema nijednog tate na takvim mestima! Nisu oni tako glupi!); uveče ćemo im naizmenično čitati Pepeljugu i Palčića imitirajući glas džina i nadajući se da ćemo ih uspavati pre stote Peroove bajke; i najzad, hrabro ćemo jesti voćne i čokoladne kolače, ili ono što od njih ostane posle raznih neuspelih pokušaja, padanja i razbijanja sudova, pečenja koja zamalo da se završe požarom, i lepljivih uzoraka svakog upotrebljenog sastojka svuda po podu.

Radovala sam se što ću opet biti sa Elen. Činilo mi se da propada otkako je bila sa Viktorom na klinici Sen-Džon Pers. Ona ne samo da nije sama odabrala svoje zvanje medicinskog asistenta u

muževljevoj ordinaciji, koje je obavljala neprijavljena, bez ikakvih doprinosa, nepoznata na tržištu rada, već joj je sad bila nametnuta i prevremena penzija usled Viktorove bolesti. Jeste da je pokušala da se ponovo bavi slikarstvom, ali ono što joj je u dvadesetoj bilo vokacija, sada je delovalo kao puka rasonoda jedne stare dame. Viktor to nije loše primio, čak ju je i blagonaklono ohrabrivao. To je bio loš znak. Jedina usluga koju je mogao da joj učini bila bi da pretrpi dobar infarkt. A on se toga i te kako čuvao. Ja sam barem računala da ću uspeti da je nasmejem. Treba bitite sreće da imate sestru pa da znate šta je neobuzdan smeh, kojim se zarazite u detinjstvu, a on se onda nastavi preko svih razumnih granica. Kad god bi nas spopao napad, uvek iz neobjašnjivih razloga, naša dva supruga ostajali bi zapanjeni posmatrajući ove dve dame, više nego zrele, kako se tresu od tornada nezadrživog smeha pomešanog sa suzama, koji uopšte ne uspevaju da zaustave. Dovoljno bi bilo da se pogledamo pa da nastavimo još glasnije, i najzad prestanemo, blažene i iscrpljene kao posle maratona.

Radovala sam se takode i što ću opet biti u Kerdriku, u Marioninoj kućici pokraj samog mora, gde plima dodiruje zidić oko vrta, jer oduvek sam sanjala da posedujem komadić bretonske pustare koji će biti samo moj. Baraku koja je nekada služila i kao svinjac, Marion i Moris su nam preuredili u maleno sklonište za dvoje, gde smo često dolazile van sezone da uživamo u mirisu joda i morskih algi.

Razlog zašto nikad nisam uspela da kupim ni jutro zemlje u Bretanji jeste taj što su moje detinjstvo i mladost, između 1915. i 1940, bili doba raznih „tetka-Žana“ i baba i deda koji su imali porodične posede i domaćinske osobine koje uz to idu. Za njih je bilo normalno i neodvojivo od njihovog statusa da svake godine okupe decu i unuke za zimski i letnji raspust, koji je u ona bajna vremena trajao tri meseca.

Niko još nije ni pomišljao na Džerbu, Krf i ostale turističke destinacije. Raspust je značio vraćati se svake godine na isto mesto, ponovo se naći sa družinom istih prijatelja, i odrastati pod budnim okom bake zabrađene crnom maramom koja nikad ne ide na plažu, i namrgođenog dede kog se ne biste usudili da nazovete „deka“.

Igrali smo se s rođacima, uz pouzdane tetke, teče, stričeve, strine, ujake i ujne, koji su svih tih godina ostajali isti jer su pre rata razvodi

bili retki, igara koje su takode uvek bile iste krocket, loptanje, boćanje u drvoredima uredno oivičenim šimšiom, pa čak i tenis u imućnijim familijama koje su u vrtu imale teren, koji bi deca uveče zaravnjivala ako je pre toga padala kiša.

Na plaži, svaka je porodica imala svoju kabinu za presvlačenje, obično sive boje, koja je služila tinejdžerima kao sklonište za prvi „poljubac s jezikom“, primljen uz požudno gađenje, a devojkicama za presvlačenje, dok preplašeno vrebaju prve dlačice ili male tvrde izrasline na grudima, koje se od dečaka moraju kriti kao kuga.

Posle poraza 1940, tokom duge okupacije sa zabranom prilaska obali, nestale su kabine za presvlačenje, bogate vile i požrtvovane bake, kao i „dobra deca“ i „uzorne devojkice“ nalik na junake grofice De Segir, rođene Rostopšin. Danas žene rade, uključujući i bake, a porodice su se raštrkale mili moji kud koji. Elenina i moja deca jedva ako se sretnu i za Božić. Ja nikad nisam volela Viktora, i to je bilo uzajamno. On nikad nije cenio ni Adrijena, ni Ksavijea, kome je zamerao što se ne bavi „nekim ozbiljnim poslom“. Njegova dva sina su, eto, završili prava. On je oduvek voleo brda i planinarenje, a mi more i brodove. A što se tiče Elen, teško je znati šta bi ona odabrala u životu da ju je iko pitao šta želi... Obe smo, međutim, i dalje bile nostalgične za detinjstvom u Konkarnou, i s radošću išle da ponovo vidimo „svoju“ vilu Ti Bugale, mada je bila pretvorena u hotel, a vrt joj je nasilno oduzet u korist višespratnice s trouglastim terasama, i s još većom radošću opet pronalazile svaku stenu na Damskoj plaži, prozvanoj tako zbog toga što je bila rezervisana za žitelje vila, dok radnice u klompama iz obližnjih fabrika sardina nisu bile dobrodošle. Na toj sam plaži dvadesetih godina ovog veka još ponekad lovila morske konjice po barama, sanjareći da ću postati zoolog kao moj deda Derol, još ne shvatajući da samsamo devojkica, te da će me okolina postepeno preusmeriti na studije koje više priliče ženama, kao što su filologija ili istorija umetnosti...

Ako bude lepo vreme, već od prvog dana ići ćemo na plažu. A ako nebo bude sivo poput menhira, ići ćemo da vidimo nizove menhira u Karnaku! Priča se da je ministar kulture Žan-Žak Ajagon imao dovoljno sluha da spreči „modernizaciju lokaliteta“. Bilo je predviđeno da megaliti budu smešteni u kaveze, koji bi ih štitili od prevelike prisnosti turista, i da se napravi prolaz načičkan

prodavnicama, gde bi vodiči preobučeni u druide objašnjavali milionima posetilaca koje ova atrakcija privlači svake godine... kako su ovi menhiri bili podignuti pre tri hiljade godina što je, u suštini, neobjašnjivo. Stručna komisija je već smislila ime za ovaj novi „kulturni objekat“: Menhirlend! Eto vam sad keltske misterije! Još malo pa ćemo poverovati da je Volt Dizni glavom i bradom osmislio taj zabavni park, i postavićemo nekoliko Mikija među tih šest stotina menhira da se deca ne bi osećala otuđeno...

Na svu sreću, ispostavilo se da je projekat preskup.

A onda je prvog dana vreme bilo fantastično, pa se stavka broj jedan nametnula sama po sebi: more.

Čarobna privlačnost plaža leži u činjenici da na njima uvek iznova pronalazite duh večnosti. Na pesku, slušajući talase kako tiho čine „fššš...“, sa uživanjem se vraćate unazad kroz vreme, osećajući povezanost s prvim stvorenjima koja su izašla iz slanih talasa da bi se nastanila na kopnu. Finister, sa svojim mitskim imenom, bogat je takvim plažama, te sam za naš prvi dan odabrala jednu uvalu, pustu kao što uvale i treba da budu. Tek nekoliko mrkih algi svetlucalo je na suncu čekajući milovanje sledećeg talasa. Pesak neodređene boje zlatio se u šupljinama stena, a na vrhu grebena, vres i patuljasta žukovina prekrivali su pustaru žuto-ljubičastim tepihom. „Blizu je aerodorom Lan Biue, što na bretonskom znači 'pustara sa žukovinom'“, ističemo nas dve, brižljivo podučavajući svoj podmladak.

Tek što smo stigle na uzanu plažu, postavljamo logor, raspoređujući plastične kofice bezobrazno zelene boje, ukrašene narandžastim fokama, uz koje idu i kantice za zalivanje, modlice u obliku rakova, grabuljice koje su deo kompleta iako ničemu ne služe, lopatice i ping-pong za plažu.

Na jednu zgodnu stenu stavljamo rezervne kupaće kostime, bademantile, džempere, jer „u Bretanji uvek moraš imati neštovunenopriruci“, a u senku banane i pogačice iz pekare Trau Mad iz Pont-Avena (ime pekare znači „fine stvari“ na bretonskom ističemo mi, brižljivo podučavajući... itd.). „Ala ih negde smaramo“ šapuće mi Elen, koja je u pravu, ali ja volim kad nisam u pravu. Da ne zaboravimo sokiće od jagode sa sve slamčicom.

Pošto smo razmazale kremu sa visokim zaštitnim faktorom po ramenima svojih anđelčića, mažemo i jedna drugu izuzetnim uljem Haldeja, od koga nam se koža preliva u svim bojama, poput sedefa. Sad možemo da raširimo razne časopise, glupave a relativno pristojne, koje tokom ostatka godine same sebi ne dozvoljavamo da kupujemo, dok naši anđelčići prave oko nas kolače od peska. Gotovo da smo u raj. Zoe je zahtevala da nosi svoj otvorenoroze dvodelni kostim „zato što je tu i dečak“. Kosa bakarnog odsjaja, sa frizurom u tahićanskom stilu, pada po njenom malenom vitkom telu. Valanten je zalizao kosu po ugledu na svog idola, Di Kaprija, koji u mojim očima deluje više kao neki vanzemaljac, što ipak dobro pazim da ne kažem pred njim.

Nažalost, oduševljenje kolačima od peska brzo bleedi, a mnogo je zabavnije proučavati dejstvo gravitacije bacajućiu vazduh grudvice peska koje vetar, naravno, nosi ka nama. Posle trećeg puta, prenale smo se iz čitanja otkrivši da smo od glave do pete posute zncima peska pomešanim sa uljem za sunčanje, kože pretvorene u šmirgl papir. Brzo se brišem peškirom za kupanje, belim sa plavim školjkama poklonom od Elen, najnovijim modelom Olivijea Laforža umrljavši ga neizbrisivim flekama. A u našim godinama ne dolazi u obzir da se speremo u moru: temperatura vode je tek pet-naest stepeni!

Idite da se igrate malo dalje, ima dovoljno mesta, što ste se zalepili za nas? vičemo mi rečenica koja je neizbežna varijanta onog „Gde ste nestali? Ne udaljavajte se, more je opasno, nemojte nam se gubiti iz vida.“

Sat vremena kasnije, kad smo se najzad usredsredile na sentimentalne avanture Alena Delona i Mišela Sardua, i na ogromni ekcem spikerke sa Drugog kanala, po ko zna koji put se zaklinjemo da nećemo više sebi dozvoliti da se navučemo na dramatične naslove u štampi ove vrste. Obećanje, ludom radovanje. Sad nam predstoji težak zadatak: da uđemo u vodu. Hodamo starački, istina, ali na kraju krajeva, same smo na plaži, a to ionako poboljšava cirkulaciju limfe i struže žuljeve na tabanima, pa još ako uvučemo stomak i istegnemo vrat ispravljajući pri tom kičmu, to sve može da posluži umesto dosadne seanse korektivne gimnastike. Jer, kad se bolje raz-misli, sve se mora korigovati, mi smo uvreda za

savršenstvo vasseljene; ova sedamdesetogodišnjakinja više nikada neće koračati poput Venere među talasima. Posmatram, razneženo, lepotu naših malenih vilenjaka, svežih kao rosa.

Plaža je zaličila na ciganski logor: jedna soknica se vuče posred barice, a druga je završila u moru. Jednu od lopatica odnela je plima, pa se sad Zoe i Valanten tuku oko druge, za koju oboje nepokolebljivo tvrde da im pripada a mi smo im kupile iste baš zato da bismo izbegle ovu vrstu svađa! Navukli su džempere, ali su se okupali u njima, a sada se prepiru oko druge banane, pošto je prva pala u pesak tek oljuštena! Gora od galebova ili pacova u porodajnim mukama, njihova kreštava galama uspeva da nadglasa atlantske talase koji se rasprskavaju o obalu. Pribegavamo pravilu plaže broj tri: gradnja tvrđave. Ima li deteta koje ne sanja da odmeri snage s plimom? Ali sa lopaticom za patuljke i tri modlice, uspevamo da podignemo tek nešto nalik na krtičnjak, koji se raspao pod trećim talasićem.

- Tata gradi tvrđave sa kulama, i rovovima svud okolo, pa čak i sa pokretnim mostom stavlja nam do znanja moj nemogući praunuk.

- Sutra ćemo kupiti prave metalne lopatice, pa ćete videti: more neka se čuva od nas!

Da bi razočaranje bilo potpuno, sa grebena upada četa osvajača, mnogo bolje opremljenih od nas, s vučjakom koji veselo skakuće oko njih, bakom u kolicima, platnenim stolicama, suncobranom, novorođenčetom u nosiljci obloženoj tilom, mladim očevima nestrpljivim da igraju fudbal na pesku, i što je najgore mamama koje naizmenično redaju, po onome što je ostalo od puste uvale, narandžaste kofice ukrašene zelenim delfinima, modlice u obliku školjki, bademantile, pogačice iz Pont-Avena i prelepe lopatice i to metalne!

Mi nikako ne možemo da se merimo s njima, pa odlučujemo da se vratimo, uprkos očekivanom dečjem cičanju, pod izgovorom da se nebo naoblačilo, a moramo i da kupimo ribu za večeras. Najveća je greška davati dva razloga, pošto nijedan ne valja. Kad, eto drame: riblja pijaca je tik uz bazar Sve za decu! Iz sve snage nastojimo da od vratimo pažnju anđelaka tokom prolaska kroz opasnu zonu, ali anđelčići imaju oči na potiljku! Preostaje nam samo da odgurnemo zavesu od perlica i hrabro uđemo... a onda smesta ustuknemo u

strahu: za dečake, tu su ratne mašine, tako realistično napravljene da vam dođe da dignete ruke uvis i bezuslovno se predate! Za devojčice, tu je svakakva oprema za vamp ženu ili kućnu služavku. Sve za Supermena i Superdrolju!

Zoe pada na nos pred frizerskim salonom sa električnim uvijačem, minijaturnim fenom i pomičnim lavaboom za pranje kose. Potom, podlegavši drugom ženskom porivu, stoji pred šporetom čija vratanca mogu da se otvore, a električne plotne zaista greju, tako da će na njemu moći da namesti kao bajagi ručak i da „pravi karamele“ fiks ideja svakog deteta fasciniranog katastrofama. Mi proklinjemo perverznog proizvođača, i preusmeravamo decu prema mikroračunarima izdavačke kuće Natan. To jeste skupo, ali je poučno. Valanten se prezrivo smeje: ili tatin kompjuter ili ništa! Zoe je iskolačila oči na američkog ponija u suknji sa šlepom i sa estradnim trepavicama, koji mnogo više šljašti nego divne, rukom bojene, zanatske igračke pred kojima smo se Elen i ja raspilavile. Pogledaj! Nekada smo imale „dijabolo“ kao ovaj, sećaš se? I kamion s drvenim točkicama i prikolicom... Što se tiče lutaka iz našeg detinjstva, odevenih u pletene benkice, one ne zaslužuju ni trunku pažnje kraj košmarnih kreatura ogrnutih purpustom i zlatom, sa debilnim osmesima i glupavim licima pod frizurama u metalik bojama.

Je 1' tako hoćeš da izgledaš kad budeš velika? pita Elen malu Zoe.

Ushićeni osmeh devojčice.

Treba priznati neospornu istinu: Amerikanci imaju smisao za trgovinu koji je u isti mah i ciničan i istančan, zasnovan na analizama tržišta poverenim genijalcima iz Masačusetskog tehnološkog instituta, i umeli su da naslute (ili, pak, da izazovu?) kičasti i vulgarni ukus svakog deteta i njihovu odanost najgorim stereotipima polnih razlika. Bilo kako bilo, proizveli su, vrlo jeftino i nimalo ne hajući za estetiku, upravo one užase koji će naše anđelčice oduševiti na prvi pogled, i koje će onda oni iz sveg glasa zahtevati, pa onda i dobiti, posle dugog cenjkanja i mučeničkih izraza lica, od roditelja koji više nemaju snage da se odupru.

Ušle smo s namerom da kupimo prelepog japanskog zmaja koji je zabavan samo nama dvema, i lego kocke „koje razvijaju kreativnost“, a izlazimo sa preskupim svetloljubičastim ponijem

platinaste grive, i hiljaditom kompletnom opremom neuništivog Zoroa.

- Reci mi, molim te, šta ćeš uopšte da radiš s tom životinjom? pita Elen unuku.

- Da se igram odlučno će ona.

Dok izlazimo iz prodavnice, dve zgodne mlade majke s južnjačkim akcentom upadaju unutra sa četvoro musavaca od desetak godina, među kojima je i malecka ženka obučena kao hodajući polni organ: crna suknjica ispod koje se ocrtava njena obla zadnjica, čarape od crne čipke, sandale sa platformom i rupičasti džemper s otkrivenim ramenom. Mogli bismo je nazvati pretkurvom, kao što se kaže predškolač. Sirota mala Barbika ubačena u ulogu buduće žrtve silovanja, poput one iz Frajerskog kafića! Razmišljaju li uopšte te majke, kad tako same guraju sopstvene kćerke u klopku? I otkud potiče ta ženska predispozicija za ulogu žrtve, koju već primećujem kod Zoe, dok je mali grabljivac Valanten cele večeri juri okolo da je poljubi?

- Dokle više s tim? Misliš li da je zabavno što vas neprekidno opominjemo?

Zoe slaže iscrpljeni izraz lica, a Valanten je još upornije zadirkuje. U suštini, sve se uvek svodi na onaj stih iz arije Karmen: „Ako me i ne voliš, ja tebe volim.“ Jadna Simon de Bovoar i kukavna Alis Tražan!

- Ama, reci mi, Elen, Zoe je sa šest meseci bila normalna, je l' da?

Elen odbija da odgovori, ali ja obožavam da je peckam. I Valanten je sa godinu dana još bio normalan. Šta im se onda posle desi? Je li društvo to koje proizvodi sve te naduvane mužjake i budalaste ženke?

- Pusti me na miru, Alis, bolje pogledaj: ova riba-kovač ne deluje baš sveže, zar ne? Bolje da uzmemo iverka. I zbog dece je bolje, pošto nema kostiju.

- Svi smo mi saučesnici ako bezobrazluk i nasilnost jednog dečaka smatramo za dokaz muževnosti, a prenemaganja jedne devojčice za znak da će postati „prava žena“, drugim rečima, zavodnica!

- A ti si postala prava gnjavatorka, draga sestro. Ovako ćemo: uzeću iverka i jagode iz Plugastela. Danas je na mene red da obavljam kupovinu, ali moram da primetim da je na tebe uvek red da

zavodiš red... Soliš nam pamet, ali ja to sve znam napamet, samo da znaš...

U suštini, ne znam šta me više iritira: mali šefovi ili male drolje? pita se u sebi Alis. Ali matori šefovi su još gori! To neće reći naglas, jer će Elen istog časa pomisliti na Viktora. A pošto više nema izbora i ne može promeniti šefa, a Parkinsonova bolest može dugo da potraje, čemu onda to?

Prvi ljudi

Sve dotle dok su oboje bili živi, Ksavije i ja smo ostajali „deca“. Ti prvi ljudi, koje predstavljaju roditelji, bili su naš štitić naspram ništavila; koračali smo mirno, bez vrtoglavice. Kao da su nas još uvek držali za ruku. A sada, moraćemo da nastavimo bez rukohvata. Sad kada je tata umro. Odjednom, i mama kao da je opet postala mala devojčica. Ona više ne predstavlja par, čak ni polovinu para; otkad Adrijena više nema, par je umro u celini. Ostala je samo Alis, nasukana na steni, usamljena poput galeba usred zime.

Ksavije je, srećom, uspeo da stigne na vreme, jer Adrijen je umirao sasvim polako, kao drvo dopola načeto sekirom, koje usporeno pada dok mu vlakna popuštaju jedno po jedno. Prepoznao je ipak Ksavijea, sa onim pobedničkim osećanjem u očima, koji kod roditelja uvek biva izazvan pojavljivanjem Sina, jedinog istinskog potomka, naslednika, muškarca, onoga koji će nastaviti lozu. Suviše je vekova, suviše civilizacija koje su ga postavljale na presto, da bi kćeri ikada mogle da mu preotmu tu krunu, koliko god da su bile voljene, pa čak i privilegovane. Volela bih da nisam u pravu, ali Adrijenov pogled i Alisin ponos pred sinčićem pomalo mi stežu srce.

U svakoj porodici, smrt prouzrokuje velika pomeranja u elektromagnetskom polju. Dogodio se zemljotres, i pejzaž će se polako preoblikovati, a svako će pokušati da iznova nađe ravnotežu. Ovom prilikom sam otkrila značaj slabijih. Oni koji galame i zauzimaju prostor nisu obavezno najvažnije figure u igri. Da bi se razvila, njihovoj nadmoći je potrebna ta neodrediva materija koja se sastoji od krhkosti druge osobe. Tokom starenja, slabiji postaje podjednako neophodan za opstanak para kao i jači.

Ksavije i ja smo toliko malo vremena proživeli zajedno kao odrasli, da se sada naša detinja bliskost ponovo pojavila među nama, sama od sebe. Od tuge čovek takođe podetinja, tako da smo pred očevim telom plakali zagrljeni kao mala deca. Da bismo popunili praznine stvorene odsustvom, pričala sam mu o svom životu, o Alisinom

životu, o svemu što se izgubi usput kad ljudi žive na međusobnoj udaljenosti od četiri hiljade kilometara.

- Pre desetak godina, nisam verovao da vas dvoje kao par imate ikakvih izgleda priznaje mi moj brat. Moris ima nomadsku dušu, mora da ti nije baš uvek bilo lako...

- Nije, ali on me ipak neprekidno iznenađuje svojom duhovitošću, slobodnim rasuđivanjem, prihvatanjem drugih. Ponekad bi me njegovo ponašanje zgrozilo, ali nikada nisam kod njega primetila nikakve zadnje misli niti bilo kakvu niskost. Na duže staze, kad ljudi žive udvoje, uzajamno poštovanje je od neprocenjive važnosti.

- A ti nisi neko koga treba olako shvatiti. Ideš svojim putem i briga te za sve ostalo. Znam ponešto o tome.

- Istina je. Ali sa Morisom sam proživela toliko lepih trenutaka... Od suštinskog je značaja imati zajedničke strasti. Na brodu bismo uvek činili „posadu“, kako on često kaže. Delili smo isti polet, ljubili smo se zapljuskivani kapljicama talasa, ponovo smo postajali mladi zaljubljeni par, kaonekim čudom. Na kopnu bi nas opet sačekali naši problemi. Ali šta ćeš.

- Ono čemu se najviše divim kod tebe, to je što si u isti mah i mornar, i baštovanka, i kuvarica, i istoričarka... Koliko je samo feministkinja ubilo u sebi anđela domaćinstva, kao što je zagovarala Virdžinija Vulf, a da ga pri tom ničim nisu zamenile! Ti i Alis ste me pomirile s feminizmom!

- Zašto? Zar ste bili u svadi? Podlegao si predubedenjima, jadni moj Ksavije. Ja poznajem mnoge veoma dosadne valjane žene koje uopšte nisu feministkinje, a još pri tom grozno kuvaju!

- Kad smo već kod toga, Marion, sanjam o tome da se sladim tvojim jastogom na žaru, prekrivenim puterom pomešanim s mnogo peršuna, bibera i čašom Rikarovog anisovca, čini mi se... Ostao mi je u divnoj uspomeni!

Odista, Ksavije je takode sanjao o tome da ponovo vidi Kerdrik pre nego što se vrati na svoj južni Atlantik, i Konkarno, gde se još kao dete zarazio ljubavlju prema slanoj vodi. Nadali smo se da ćemo povesti i Alis na neko vreme, ali odbila je naš poziv. Želela je, u stvari, da nađe utočište kod Elen, u Kanu, objasnivši da se među braćom i sestrama, kad je čovek te sreće da ih ima, najbolje uči kako ožaliti roditelja ili bračnog druga. Oni su jedini čuvari istog dela

porodičnih uspomena. Smrt roditelja postaje definitivna tek onog dana kada ne bude više dece koja će ih se sećati. Tada prestaje sećanje na to kakvi su oni zaista bili. Još će maglovito opstajati u uspomenama unuka, koji su ih poznavali samo kao starce.

Koliko god da je volela Ksavijea i mene, koliko god da je svu svoju energiju ulagala u borbu, koja je za nju isto što i život, Alis se postepeno prepuštala ništavilu koje je izbijalo iz Adrijena. „On popušta“, govorio mi je Moris. Dopada mi se ta reč, dirljiva mi je, pošto daje dušu i neživim predmetima trupu broda, konopcima, koturačama, metalnimspojnicama koji, posle dugogodišnjeg prkošenja naletima oluje, počinju da „popuštaju“.

Jesu li se oni svesno udaljavali od nas? Da ih nismo možda dodatno podstakli, sa svojom drskom živahnošću i zdravljem, koji ne umeju da procene granice ljudskih snaga? To je nemoguće odrediti, tek, Moris i ja smo sa strahom postajali svesni da više ne živimo na istoj planeti kao i oni. Kad bismo im došli u posetu, prelazili smo nevidljivu granicu, a pri odlasku, obuzimalo nas je kukavičko olakšanje, poput putnika na povratku iz istočnih zemalja pre pada gvozdene zavese. Uf! Opet bismo se nalazili na pravoj strani, i nebo je najednom postajalo plavetnije.

Tata se poslednjih dana više nije ni borio. Oči su mu bile otvorene, ali više nikog nije bilo unutra. Dok smo odlazili, Alis bi nas gledala kao brodolomnik od koga se udaljava pojas za spasavanje, ali uvek bi zadržala hrabri osmeh na usnama.

Srećom, ona je tokom godina već bila pustila koren u Kerdriku, gde je mogla da živi kao kod svoje kuće iako je bila kod nas. Utoliko pre što se između nje i Morisa odavno uspostavila nežnost koja se graniči sa zaljubljenošću. Tu vrstu odnosa on uspeva da stvori sa svim ženama, bez ikakve diskriminacije vezane za njihove godine, društveni položaj ili lepotu. On Alis nikad ne tretira sa onim izveštačenim uvažavanjem rezervisanim za tašte, već naprosto kao ženu čije ideje i karakter mu se sviđaju. A ona to visoko ceni. Zato, kad je Viktor u pitanju, ne bi izdržala ni dve nedelje a da između njih ne poleti perje, koliko god on već bio sav očerupan.

Moris namerava da se pridruži Ksavijeu i meni sledeće nedelje, kad ćemo proslaviti moj rođendan u Pont-Avenu, u restoranu Mulen de Rosmadek, gde su još moji roditelji slavili svoje rođendane. To će

predstavljati još jedan način da im pokažemo vernost. Za rituale je, međutim, obavezno daceremonijal bude očuvan do tančina, inače će izgubiti svako značenje. Među divnim starim nameštajem negdašnje vodenice, kraj ogromnog kamina u kome cele zime gori vatra od cepanica, pod slikama Gijua, Emila Kompara i Matirena Meea, poručićemo istu tradicionalnu večeru.

- A šta ćeš sebi pokloniti za rođendan? pita Moris. Ginko bilobu ili amber-drvo, da ostaneš u svom stilu?

- Nisam valjda luda pa da u vrtu od 3,8 ari sadim drveće koje će za pet godina dostići pet metara u prečniku! Ne, Morise, iznenadiću te častiću se poklonom koji ti se uopšte neće dopasti, i koji se jedva usuđujem da ti priznam: liftingom! Došla sam u te godine, zar ti se ne čini? Šta misliš o tome?

- Sve najgore, znaš dobro i sama.

- Čudno, ali muževi su uvek protiv! Većina smatra da njihova žena „dobro izgleda i ovako“.

- Možda zbog toga što neosporno znaju da žene ne rade lifting baš isključivo sa ciljem da se njima dopadnu podlo primećuje Ksavije.

- Baš tako. Lifting se radi zbog avanture, uopšteno gledajući, zbog ljubavnika, u krajnjoj liniji, ali pre svega lifting je protiv. Protiv sopstvenih godina. Koliko god da ih imamo! Ali nemojte to nikome pominjati, vas dvojica. Reći ću samo mami. Kćerkama neću odmah. A unucima svakako ne. Mladi bi želeli savršeno uređeni svet u kome bi se stari ljudi prepoznavali po sedoj kosi, i u kome šezdesetogodišnjaci ne bi više jurili za suprotnim polom. Oni vas, tako, sahrane a da vas i ne pitaju za mišljenje, i smatraju da je nemoralno da njihovababa, koju su u mislima već ljubazno osudili na smrt, a pre toga i na odricanje od zadovoljstava, odbija da izigrava bakicu. Za njih je nepristojno ako ona još želi da uživa...

- Ja to ne osuđujem sa moralne strane, znaš i sama. Naprosto se pitam, zašto to radiš? Izgledaš fantastično za svoje godine, to svi kažu.

- Izgovorio si fatalnu rečenicu, Morise: „Za svoje godine“! Ja želim da izgledam fantastično, i tačka. Kako je lepo imati gladak vrat umesto nagužvanog!

- Mada, uz prigušeno svetlo kao ovo ovde, izgledaš „fantastično, i tačka“, Marion ubacuje se Ksavije.

- Slažem se, ali ne može se neprekidno živeti u polumraku! Sem toga, baš u ovim godinama imam priliku da se istinski podmladim... Kod drugog liftinga, fasada se ponovo omalteriše i privremeno zakrpi, ali ne vrate ti tvoju mladost, već ti naprave drugu...

- Ja sam utoliko pre na tvojoj strani, draga seko, što sam ali to nikome nikad nisam rekao pre godinu ili dve otišao da mi uklone kesice ispod očiju. Suviše podvodnog ribolova, suviše ludih karipskih noći, suviše ronjenja na dah... počeo sam da izgledam kao večiti bećar, ostareli lepotan koji juri za tropskim suknjama... sve ono što mrzim. U Venecueli ima odličnih hirurga... i eto!

- Eto zašto si mi izgledao tako lep! reče Marion. Sede na slepoočnicama ističu tvoju plavu kosu; meni si neodoljiv. Nikako mi nije jasno kako si izbegao bračne vode!

- Nije uopšte bilo lako, moram priznati... Ali imao sam sreću da živim na vodi i da se nikad ne ukotvim na duže vreme. Proveo sam život bežeći, u suštini. Izabрати more kao dom već samo po sebi znači beg, zar ne?

- Zar nije i lifting neka vrsta bega? na to će Moris.

- Upravo je suprotno, ljubavi. To je odbijanje prepuštanja vihoru da te odnese kao opali list. Ako ti na licu izraste bradavica, ići ćeš da je ukloniš; ako ti se sekutići rasklimaju, stavićeš navlake; pa zašto bih onda zadržala borice oko očiju, boru posred čela koja mi daje mrgodan izgled, ili otromboljene obraze s kojima ličim na matorog psa?

Razgovor polako zamire kako bismo mogli da uživamo u ostrigama, izvrsnim u ovo doba godine, ukusnim i punim atlantskih miomirisa. Na stolu se šepuri grudva tamnožutog putera čiji je vrh izvajan u obliku krave, u skladu sa tradicijom starinskih bretonskih restorana, umesto bednog pravougaonika od masne tvari, bez boje i mirisa, umotanog u sjajni papir. Dižemo čaše u sećanje na Adrijena, i u zdravlje živih koji ga čuvaju u srcu pre svega Alis, koja će morati da počne život ispočetka. Pijemo običan muškat sa dosta taloga, koji nije među najboljim vinima, ali tako verno prati sva naša obnavljanja uspomena da se niko ne bi usudio da ga ospori.

- A zašto ne bismo oboje otišli na talasoterapiju? Moris još pokušava, ne gubeći nadu da će me odgovoriti.

- Pa da se satima natapam u algama i lekovitim travama? I da se, kao neka bolesnica, vučem u bademantilu od kreveta do dijetetskog restorana? Dobro znaš da mi je to smrtno dosadno. Već sam jednom probala, kad sam bila s tobom u Evijanu, sećaš se. Ti si bio prezauzet festivalom, a ja sam bila ljubazno pozvana da se kvasim u čorbi od svežih algi. Sveže alge u Alpima, možeš misliti! Ne, radije ću pod nož, to je brže.

- Ipak je jeftinije ići na talasoterapiju...

- Naprotiv. Za dva boravka u banji Sen-Malo, plus putovanje, pa ulja, esencijalna i ostala, pa kineziterapije, možeš da priuštiš sebi lifting! Koji će, uz to, mnogo duže potrajati. Šta dobijaš posle talasoterapije? Mesec dana dobrog izgleda? A uz hirurgiju, pet do deset godina.

- Osim toga, lifting pegla i dušu kaže Ksavije. Znam ponešto o tome.

- Ali jesi li pomislila na kolateralnu štetu? Ja ću odjednom deset godina ostariti u poređenju s tobom! A pošto sam već pet godina stariji, to s tvoje strane nije nimalo pošteno...

- A s tvoje strane? Zar nikad nisi pomislio na dodatnih dvadeset godina koje se sruče na mene svaki put kad izađemo zajedno, i sretnemo sve one naše stare prijatelje koji nam ponosno predstavljaju nove životne saputnice, koje bi sve mogle ćerke da mi budu? One mora da misle: „Siroti Moris, izlazi sa mamom!"

- Nije to ništa novo. Još su se u Molijerovim komedijama stari tutori ženili svojim šticećicama.

- Tačno, ali izvrgavani su podsmehu. Danas se jadnicima smatraju oni koji se pokazuju okolo sa svojim vršnjakinjama. Evo, recimo, Ksavije... ti imaš šezdeset tri godine. Ima li ijedna među tvojim ljubavnicama i životnim saputnicama šezdeset godina? Ili bar pedeset? Jedine koje sam ja imala prilike da sretnem imale su oko trideset, zar ne?

- Ja ih ipak ne biram po godinama, a klinke me nikad nisu privlačile. Ali šezdeset, da budem iskren...

- Pazi dobro, Ksavije: tvoja mlađa sestrice večeras puni šezdeset, iako ti i dalje izigravaš večitog mladića!

- Ali Morise, svi naši prijatelji izigravaju većite mladiće, pogledaj oko sebe: nema gotovo više nijednog a da je još uvek s prvom ženom;

recimo, braća L., braća S. S., braća D., pa Mišel B., pa Iv S. i Mišel K., a ja ti pri tom ne nabrajam glumce i reditelje, već političare, pisce... A ta pojava je uz to i zarazna! Prosto da se uspaničiš, zar ne?

- Shvataš li ti sad kakva sam ja retka zverka? Sem toga, sad ću dobiti i novu ženu, a da ne moram ni da je zamenim!

- Baš si dobro prošao, ljubavi, kad ti kažem!

- Da mi sreća bude još veća, dozvoli mi da ostanem kraj tebe posle operacije. Mogu valjda da ti budem bar malo na usluzi.

- Radije bih da me ne vidiš tih dana... naduvenost, otečeni kapci, podlivi, kopče, kraste u kosi... svako bi se potresao, pogotovo „čuvečuljak“ kao ti. Sećaš li se, Ksavije, kad si bio mali, stalno si govorio „čuvečuljci“. Sem toga, moram priznati da me je istovremeno pomalo i sramota, kao da varam na kartama. Volela bih da se pred tvojim očima pojavim kao posle nekakve čarolije.

- Kad je operacija, kad smo već kod toga?

- Još nisam zakazala datum. Tek sam prošle nedelje otišla kod hirurga. I, zamislite kakav sam neobičan susret doživela: u čekaonici je bila i jedna mlada Alžirka, koja me je prepoznala. Čitala je moju knjigu o mizoginiji, a sada u svojoj zemlji, kako sama kaže, nije tešku bitku: za prava žena! Prelepa je, pa sam se začudila što joj treba estetska hirurgija. „Ne, ja sam došla zbog himena“, rekla mi je kroz smeh. „Prošle godine, verila sam se s jednim Alžircem, i bila sam toliko neoprezna da se predam svom budućem mužu mesec dana pre venčanja. Ishod svega toga: raskinuo je sa mnom prilikom predbračnog ispita zbog toga što nisam nevina!“ Ove godine se opet verila. Jedan alžirski doktor joj je zakrpio himen, ali, eto panike nedavno je opet pukao! Jer nije dovoljno samo da se zašije otvor, već ga treba i prekriti komadićem sluzokože uzetim sa okolnog tkiva. Tako je došla u Pariz da se ponovo „zadeviči“, na brzinu, osam dana pre svadbe! „Sad još treba da izdržim prvu bračnu noć“, rekla je, „a tu ne mogu da tražim anesteziju.“ „Rado bih vam ponudila neki komadić kože, meni će ih baš ovih dana odstraniti nekoliko“, predložila sam joj...

- Mondenski razgovor u otmenoj čekaonici! uzviknu Moris. Kakva bi to scena bila u nekom pozorišnom

komadu! U sličnom stilu kao Razgovori posle sahrane Jasmine Reze.

- Zavidim vam što možete da idete u pozorište reče Ksavije. To mi tamo najviše nedostaje.

- Što ne dodeš da provedeš nekoliko meseci u Francuskoj? Sad kod mame ima mesta. Pomogao bi joj da prebrodi težak period, a i malo bi se bolje upoznao sa Ameli i Severin. Severin studira etnologiju, i zanimale bi je tvoje priče. Sem toga, to bi i za tebe bilo bolje: jednog dana ćeš shvatiti da nigde ne pripadaš, posle toliko vremena provedenog u pokretu. More jeste strast, ali nije domovina, rekla bih.

- Istinu govoreći, problem je u mom brodu. Ne mogu da ga ostavim u luci bez neprekidnog nadzora.

- A što ga ne ostaviš da prezimi u nekom dobrom brodogradilištu, gde bi ga i popravili? Imam prijatelje u For-de-Fransu, ako si zainteresovan. A mi bismo ti se pridružili na Martiniku da nadgledamo radove, ja i moja nova mlada žena... Šta kažeš, Marion?

Izlazimo iz restorana u jednu od onih blagih noći kakve ima samo Bretanja, čak i zimi. Februarske mimoze već cvetaju po obalama Avena, čije krupne oble stene svetlucaju pod punim mesecom. Šetamo se sve troje uz promenadu Ksavijea Grala, koja vodi duž reke. Moja dva „čuvečuljka" me drže pod ruku, a Moris je veoma nežan, kao i svaki put kad malo popije. Sa mojim suzama za Adrijenom i velikim delom moje mladosti koji je sa sobom odneo, mešaju se, nejasno, i suze za Brajanom, koga već mesecima nisam videla jer je Pegi veoma loše, mojim Brajanom, čiji miris uvek uzbuđeno pre-poznajem u tamnoridim kovrdžama Severinine kose. Suze, srećom, nemaju boju. Između dva muškarca, gotovo da prija plakati... za druga dva muškarca.

Tenebrae

Januar 2002.

Kada budeš primila ovo pismo, ovo srce prepuno tebe već će prestati da kuca.

Čitavog svog života, očajnički sam se držao jednog sna: da ti posvetim svaki trenutak svog postojanja. To je, na moju nesreću, ostao samo san. Hvala ti što si mi dozvolila da te volim sve to vreme, i što si u svom životu sačuvala mesto za mene. Hvala ti što si mi omogućila da preživim, zahvaljujući našim susretima i tvojim pismima koja su mi dozvoljavala da se nadam, uprkos svemu, da ćemo jednoga dana ipak biti zajedno.

Ako postoji život posle smrti, neka mi bude dopušteno da ga proživim sa tobom. Toliko sam puta umirao rastajući se od tebe, da pred konačnom smrću ne osećam strah. Daću ovo pismo svom prijatelju Endruu, koji mi je u srećna vremena bio kopilot. Želim da ti ga uruči lično: sve ćeš shvatiti i pre no što ga pročitaš.

Postoji još toliko stvari koje želim da ti kažem. Ali bolje da prepustim reč mladom pesniku koji je bio prva ljubav tvoje majke, Alis, kojoj ćeš takođe preneti moj poslednji pozdrav, iz sveg srca. Znam koliko joj dugujem. Zaboravio sam ime pesnika, ali sećam se daje umro sa dvadeset četiri godine, i da se njegova jedina, posthumno objavljena zbirka, zove Tenebrae. Prepisao sam tu pesmu, vidiš, znajući da će jednoga dana uspeti da izrazi moje misli.

Kad dragoceno vreme postane puteno Kad moji nasumični pokreti Po vetru odsustva uskovitlaju svoje seni Kad iz mog poroznog bića iscuri bespovratno Razbarušena jesen koja nije imala leto I kad tvojim uzaludnim suzama, o voljena Nije nepobitno suđeno da se rode za izvore Već je sve bez svrhe, bez cilja i bez nade Osećam kako tone, poput lađe, večnost.

Tu smo zbirku pesama čitali zajedno u Vezleu, koji sam uz tebe otkrio pre toliko godina. Uvek ću se sećati naše sobice na mansardi

s pogledom na romansku baziliku.

Znaj da osećam olakšanje što napuštam ovaj svet pre tebe, voljena moja. Ne bih preživeo bez tebe. Molim za oproštaj sve one koje sam možda povredio voleći te bez zadržke i stida. Postoje osećanja koja čoveku ne ostavljaju izbora.

Iznad svega, znaj da sam bio srećan sa tobom, Marion, i da sam ti zahvalan na svakom trenutku koji si mi pružila. Ta mo chroi istigh ionat.

Blagoslovena budi.

Brajan

Endru mi je pismo uručio u Parizu, i to je bilo manje bolno nego da na stočiću u predsoblju po poslednji put ugledam Brajanov još živ rukopis. Umro je od raka prostate koji je odbio da leči, ne želeći da se upušta u čitav niz napornih terapija dok se Pegin život lagano gasi pored njega. Takođe se, verovatno, plašio da više nije onaj muškarac kakvog sam upoznala i kakav je uspeo da ostane čitavog našeg živo-ta, tako neobičnog, sa tako retkim trenucima provedenim zajedno.

Nisam smogla snage da to saopštim Morisu, bojeći se da ću briznuti u plač pred njim i time nas oboje dovesti u neprijatnu situaciju. Izgovorila sam se radovima u Kerdriku da odem tamo na nekoliko dana da ih nadgledam. Svaki put kad me snađe neka nesreća, smesta potražim utočište u svom bretonskom vrtu. Dok klečim pred svakim žbunom okopavajući zemlju, dok se naginjem nad žute rade (koje ovde zovu još i Bizmarkova sunašca), koje imaju nezgodnu sklonost da za sebe prisvajaju svu okolnu teritoriju, valjda baš zbog neobičnog kumstva sa Prusom koji nam je ukrao Alzas i Lorenu; dok kopam zemlju da bih zasadila patuljastu jabuku sa Everesta, tek kupljenu u rasadniku u Belonu, dok delim nadvoje rizome pitomog sleza čije se rascvetale stabljike leti penju sve do krova, dok razbacujem đubrivo po rododendronima i kamelijama kako bih mogla da mislim i na šta drugo do na život koji prkosi smrti?

Al'priroda tu te poziva i voli;

uroni kroz njene otvorene grudi;

dok svud sve se menja, priroda odoli,

i istim te suncem svakog dana budi

Barem je tako tvrdio Lamartin, koji je za tebe, sirota Marion, bio veliki pesnik kad si imala petnaest godina! Mislila si da će ti Brajanova odsutnost lakše pasti dok si uveravala sebe da mu se u svakom trenutku možeš pridružiti ukoliko mu budeš potrebna. Ali tek ćeš sada shvatiti šta je istinska odsutnost... i šta je pravi keltski pesnik:

Najdraži, zbog vaše smrti celo moje biće drhti;
slast i sreća, sve prohuja.

Nekje prokleta oluja što me predugo, ljubavi,
na tom moru zaustavi!

Da stigoh u čas vrh vala život bih vam, dragi, dala i budila blago s
vama ljubav što bi među nama.

Suze mi kaplju na korenje koje stavljam u zemlju, i hvatam sebe
kako sanjarim da će zelene stabljike iznići iz nje i početi da rastu
pred mojim očima, kao u legendi. Ali to nestvarno vreme je prošlo.
Čovek mog srca odneo je sa sobom u grob

Irsku u koju više nikad neću otići, i zaljubljenju ženu koja više nikad
neću biti.

Kako ću živeti a da ne izgovaram „volim te“ sa drhtavicom u glasu?
Da me više nikad neki muškarac ne nazove „my breath and my
life“?

Nedavno sam upitala Morisa zbog čega je celog života osećao
potrebu da zavodi toliki broj različitih žena. „Da bih se osećao
voljenim“, odgovorio mi je. Je li možda na taj način hteo da mi
zameri da mu nisam posvetila dovoljno nežnosti, isključivo njemu?
Verovatno jeste. Ali takođe je tačno i to da je za njega, pre svega,
bilo važno da bude voljen. U tom pogledu, uvek sam osećala kao da
smo dva sveta. Jer, za mene, najčudesnije je voleti. Ne želim da
kažem da je u tome obavezno i sreća, to ne. Sa srećom se uvek
možete nekako snaći. Čudo, naprotiv, ne dopušta da se njime
upravlja. Ono padne s neba bez upozorenja, prerano, prekasno, ili
nikada, i morate računati s njim, jer ništa drugo nikada neće imati
takav ukus niti takvu sudbonosnu neospornost.

Sva ta kajanja, žaljenja, sećanja koja iskrsavaju posle smrti voljene
osobe sve ih premećem po glavi danju, ruku uronjenih u zemlju, i
uveče, pokraj vatre. Jer vatra je živo biće. Pred radijatorom, pa čak

ni pred jednom od onih prelepih peći iz mog detinjstva, s prozorčićima od liskuna, nikome ne bi palo na pamet da sedi zadubljen u misli. Vatra od cepanica u kaminu odražava protok vremena: pucketa, plamti, stišava se, umire rumeneći se i ja je posmatram u svim njenim preobražajima sve dok ne ostane samo pepeo.

Jednostavna alegorija ljudskog života. Smrt ume da vas svede na nekoliko uprošćenih i suštinskih ideja. Počinjete da shvatate da umri nikad ne odlaze sami, već otkidaju manje ili veće krvave komade vas samih. Štetu ćete ustanoviti tek kasnije. Žalost nikada ne prestaje. Da me ne bi pogodila iz sve snage, izbegavam da pristupim popisu zaostavštine, kao i da otvorim dva putna sandučića koja je Endru sumanute li ideje ostavio kod mene pre neki dan, a koji sadrže kvarljivu i opasnu robu: trideset i nešto godina ljubavnih pisama! Saznala sam da je Brajan sve što sam slala, kako je stizalo, pohranjivao kod svog prijatelja, da ne bi jednog dana palo u ruke Pegi ili njihovog sina Emona. Pošto ni ja nisam mogla da ih čuvam u stanu, odnela sam ta dva crvena sandučića u Kerdrick i sakrila ih u Alisin radni sobičak, dok ne odlučim o njihovoj daljoj sudbini. Dala sam sebi reč da ih neću otvoriti ali, poput supruge Plavobradog, nisam izdržala a da ne stavim ključić u bravicu jednog od tih metalnih kovčega, i pojavila su se pisma, razvrstana i uvezana trakicama od konopljinog platna, nalik na mumije. Prepoznala sam, šetajući pogledom, svoju fazu nalivpera Mon Blan sa širokim perom, pa onu kad sam obožavala ljubičasto mastilo, pa fazu tirkiznoplavog mastila, i ugledala bezbroj onih „ljubavi moja“, koje sam istog časa strpala natrag u kavez pre no što me nemilosrdno zaskoče. Sva ta pisma, slata svake nedelje toliko godina, sada su bila samo mrtva slova, ali još su mogla da pričine štetu. Osećala sam se nesposobnom da ih spalim to bi trajalo satima, jer papir teško gori nesposobnom da ih iznova čitam, iz straha da ću ih osuđivati ili smatrati opscenim bili smo, eto, prinuđeni da vodimo ljubav rečima kad god smo bili predugo razdvojeni nesposobnom da ih objavim, pa makar i pod lažnim imenom, jer morala bih onda da ih učinim neprepoznatljivim, a sem toga, time bih izneverila Brajana. Sve u svemu, bila sam nesposobna za bilo kakvu odluku, kao da je sav

moj osećaj krivice što sam celog života održavala nezakonitu vezu počivao tu, kao leš s kojim ne znam šta ću.

U zoru, ukazalo mi se jedino rešenje: da bacim pisma u Atlantski okean, koji nas je toliko razdvajao, a opet i spojio, i koji će se potruditi da izbriše sve pisane tragove naše ljubavi. Ali pobrinuću se da ih rasporedim u nekoliko kesa, koje ću izbušiti da se ne bi desilo da ih kroz tri dana neki ribar izvuče mrežom i ugleda moje ime... jer verujem u podmuklost sudbine. „Vaši postupci vas prate“, kao što je voleo da kaže Adrijen.

I tako sam pod nebom nalik na irsko, pod sitnom kišom koja je rominjala, ili sam to možda ja plakala, otpočela, oklevajući, ali ipak shvatajući njenu neophodnost, pogrebnu ceremoniju, predajući moru, u crnim kesama, najstrastveniji deo svog života, sa utiskom da organizujem sopstvenu sahranu, bacajući preko ivice čamca sve te reči koje su prenosile toliko ljubavi, a koje će od sada počivati potopljene pod zelenim algama.

Taster sa zvezdicom

U znak sećanja na Mirej Žospen i Kler Kilio

Tek sam u osamdeset prvoj godini priznala sebi da bi se moglo desiti da umrem... jednog dana, koji više nije tako daleko. I ranije sam to znala, ali na onaj način na koji znamo da je Carigrad 1453. pao pod tursku vlast. U podsvesti, svako od nas je ubeđen u svoju besmrtnost. Ova mi je godina bila prva u procesu koji može dugo potrajati, i proći bezbolno, ili gotovo bezbolno, pod uslovom da u njega uložim dovoljno samozavaravanja i nevoljnosti da ostarim. A toga imam napretek.

Nekada davno, umela sam brzo da trčim. Inače, silno sam želela da postanem juniorska šampionka u trci na sto metara, pa čak i na petsto, jer sam imala sportsko srce, koje je kucalo polako, kako mi reče školski doktor, i volela sam fizički napor. Ali u našim predratnim katoličkim školama za devojčice nisu bile predviđene nikakve sportske aktivnosti, pa čak ni gimnastika.

Danas, vreme juri brže od mene, i upravo me je sustiglo. Prvi put, osetila sam njegovu kandžu na svom ramenu. Bila je to sitnica, lažna uzbuna, ali imala sam utisak kao da prepoznajem neki strani jezik koji nikada nisam govorila.

Bilo je devet sati jednog svežeg novembarskog jutra, kad je, umesto da plovi nebom, jedan oblak prošao kroz moju glavu, pomračivši mi svest. Stajala sam na peronu železničke stanice u Kemperleu, i odmah sam znala da je to „ono“ kad se odjednom nađete na zemlji, prepušteni brizi saputnika, ležeći na peronu, a potom i na nosilima, okruženi zabrinutim, ali pre svega radoznalim licima, od kojih se svako nada da upravo prisustvuje najnovijoj vesti iz crne hronike, zatim vas preuzimaju bolničari, pri čemu ostajete potpuno nezaštićeni i izloženi morbidnoj znatiželji neznanaca.

Ne znam koliko sam sekundi ili minuta provela u magli, stojeći na peronu, ne usudujući se ni korak da napravim, pa čak ni da sednem,

u strahu od pada. Onda je oblak izašao iz mog polja, kao i svaki oblak, kloparanje voza me je prenulo, i bila sam u stanju da se popnem u vagon kao i svi ostali. Ponovo sam postala kao bilo ko drugi! Dobro je.

Kako sam znala da taj događaj ne liči ni na šta što sam dosad doživela? Zato što je to bilo baš to. Hajde, Alis, nemoj se plašiti reči: bila je to smrt, još tačnije TVOJA smrt. Nije joj se uopšte žurilo, zadovoljila se samo malom zvrčkom, tek toliko da se malo zabavi i upozna se sa mnom.

Istina, čitave ove sedmice dosta sam se trošila u vrtu u Kerdriku, uživajući u preuređivanju prilaza do kućice, kao što sam sa Marion isplanirala prošlog leta. Do sada me zamor nikad nije umarao, i još nisam imala nameru da promenim brzinu. Više mi je odgovaralo da mislim da mi je pozlilo usledtuge ili samoće, koja je za mene nešto novo. Nadala sam se da ću konačno uživati u slobodi, pošto više ne moram da pripremam obroke u određeno vreme, mogu noću da upalim svetlo i čitam, ili slušam muziku... Ali eto, Adrijen me je više zaokupljao sad kad je odsutan nego kad je bio prisutan. Poslednje godine toliko se bio smanjio, da je posle smrti ponovo poprimio stas ljudskog bića, a slika starca kakav je s vremenom postao polako se rasplinjavala.

Znajte da se mrtvi i dalje pokreću, i dalje mogu da vam naude. Retko kada vam čine dobro. Njihova nekažnjivost stavlja ih u nadmoćan položaj. Siroti preživeli stalno misli: „Mogao sam... Možda je trebalo... Jesam li uvek imao razumevanja?...” A oni, s nebeskih visina, ne ustežu se da nas još malo muče uvek se može naći još ponešto za šta treba ispaštati i preživeli uvek gubi u toj igri. Pošto je već kriv što je živ, nije u poziciji da se brani. Utoliko pre što vas „dezertar” ostavlja same, suočene sa svim mučnim obavezama koje njegova smrt povlači za sobom. Već za života, Adrijen je, smatrajući se penzionisanim u svakom pogledu, prestao da upravlja kućnim finansijama. Ja se na to nisam žalila, pošto mi je prijalo da sama odlučujem o našem budžetu. Sada sam, međutim, otkrila da moram da se uhvatim u koštac sa brojnim administrativnim postupcima kako bih mogla da koristim „donaciju poslednjem živućem”, oko koje smo se bili saglasili. Ne samo što sam postala udovica Ta-i-Ta već sam i „poslednja živuća” kakav užasan termin a Adrijen se sada u

formularima nazivao „preminuli poreski obveznik“. Eh, da je samo poreski obveznik čitav čovek je otišao s njim! I bezbroj bezazlenih aktivnosti od kojih je bio satkan moj život, sada su izgubile boju.

Već sam godinama mnoge stvari radila sama, ali uvek me je neko čekao kod kuće. Ponekad me je to opterećivalo. Ali zato sam mogla, još s vrata, da uzviknem: „U vražju mater! Opet su mi zakačili kaznu!“ I smesta bih je lakše podnela.

Sada idem u bioskop sasvim sama, bez svog poreskog obveznika, i to mi najteže pada. Zatičem sebe kako se sva raznežim kad opazim, nekoliko redova ispred svog sedišta, dve sede glave nagnute jedna prema drugoj, kako razmenjuju utiske koje onaj drugi prima sa blagim smeškom, jer toliko su godina proživeli zajedno, da više nema mesta provociranju. Sada čine staru, dobro uhodanu mašinu, čiji su zupčanici naučili da rade bez škripanja. Izgubila sam, sve u svemu, mnogo više od muža, ili oca svoje dece, kako se to kaže, više i od onog dragog gnjavatora kome sam toliko toga imala da zamerim. Izgubila sam ono što mi niko više nikad neće biti: svog ispisnika.

Tu su moja deca, naravno, ali ona su daleko ispred mene. Čak i Marion. Njima nikad neću moći da kažem: „Sećaš li se Narodnog fronta? Imala sam dvadeset godina i prvi put u životu sam demonstrirala ispred Narodne skupštine, sa Elen, koja je nosila značku Kćeri Vatreneog krsta!“ To bi bilo kao da evociram, recimo, opsadu Carigrada.

Za samo jednu generaciju, istorija Francuske, koja je nama služila kao temelj, kao kolektivno pamćenje, isparila je. Čak i moja unuka Ameli, koja je završila dvogodišnje studije istorije, nikad nije čula za vazu iz Soasona! A kad svom uobraženom Valantenu dobacim, kao sveti Remi Klovisu: „Pogniglavu, gordi Sikambre!“, on se pita da me možda već ne hvata Alchajmer.

Mi smo prva generacija napuštenih baba i deda, odsečenih od svojih potomaka. Pre '68, svet se još nije bio pretumbao, povlačeći za sobom u propast čitav naš porodični okvir. Čak i lepa reč „učitelj“ nestala je u vohoru, odnoseći sa sobom i recitacije, neprikosnovenu svetinju zvanu diktat, pažljivo ispisivanje linijice na malim pisanim slovima o i a, tablicu množenja koja je krasila zadnju stranu naših svezaka, čelična pera marke Seržan-Mažor, i cigarete goloaz (niko

više ne zna kako su imale divan ukus u ustima pre prve upotrebe), koje sada takoreći više i nisu prave cigarete!

U društvu u kome još opstajem, sve je manje i manje mojih ispishnika. Mnogi leže, ili sede u fotelji ili nekom domu, neupotrebljivi. I svake sedmice nestane još po nekoliko ljudi koje sam poznavala, makar po imenu. „Padaju kao u Gravelotu!“, govorio je moj otac. Još jedna uspomena koja danas ništa ne znači! Ma, pusti to, Alis.

Još nešto je iščezlo u nepovrat: moja snaga. Nad kim da je ispoljavam? Ne idem više na posao, a ni kod kuće nemam više koga da maltretiram. Često sam citirala onu Ničeovu rečenicu: „Treba zaštititi jake od slabih.“ Pošto sam dopustila da me svrstaju u jake ne bez izvesnog detinjastog zadovoljstva vukla sam za sobom Adrijenovu zavisnost kao kakav naporni teret, tvrdeći svima kako tereti imaju nepogrešiv instinkt da pronađu nosače. Međutim, možda i nosači imaju potrebu da vukljaju prtljag i da služe kao razlog življenja onima koji su se umorni rodili? Svako mora dobiti mogućnost da ispolji svoju prirodu, pretpostavljam. Ta ideja je za mene nešto novo.

Isto sam tako sama i kad se treba uhvatiti u koštac sa eksploatorima starih osoba. Otkako smo Adrijen i ja prešli osamdesetu, nije bilo dana a da nam ne stignu poštom razne bajoslovne ponude motorizovani tricikli za hendikepirane, stolice-liftovi za srčane bolesnike, ili kade s vratancima sa strane. Nema te oblasti koja će promaći brižnosti tih dobročinitelja, koji su se odnedavno dohvatili i seksualnosti. Muške, naravno. Svake sedmice čitam kako bi „gospodin Adrijen Tražan mogao da doživljava grandiozne erekcije koje bi mu omogućile da zadovolji više žena, čak i velikog seksualnog apetita, istovremeno“ ili da „poplavom sperme oduševi svoju suprugu“. Zapanjujuće štivo!

Koja bi to supruga, pogotovo u godinama kada sve u seksu škripi, sanjala o tome da bude do grla zapljusnuta životvornom tečnošću?

Svi ti trijumfi obećavaju se isključivo mužjacima. Nema nikakve reklame za, recimo, feromone u prahu koji bi se posuli po daminom zadnjem trapu i privlačili uzdrhtale muškarce!

Da bih se osvetila, pričinila sam sebi pakosno zadovoljstvo da pošaljem lakonsko cirkularno pismo svakoj od tih pornografskih farmaceutskih laboratorija: „Moj muž je poslušao vaše savete i celog

septembra meseca redovno uzimao vaše pilule. Preminuo je 2. oktobra.

U potpisu: oduševljena supruga."

Nisam dobila nikakav odgovor.

Nad tom literaturom propadanja i nemoći zajedno smo se od srca smejali. Tad još nisam znala da je nemoguće smejati se kad si sasvim sam. Može se razgovarati sam sa sobom, često i veoma glasno, ali začudo, smeha niotkuda.

A i čemu bih se smejala? Svemoćnost tehnologije, elektronika, mondijalizacija stavljaju u geto prestare ljude, koji gube na svim poljima, čak i u društvima u kojima je već vekovima njihova uloga bila čvrsto utvrđena.

Stara Eskimka, koja je još donedavno štavila životinjske kože svojim krnjim zubima, bila je ponosna što je svojim još korisna. Danas, ima sve zube, ali je postala naprosto dodatna usta koja treba hraniti. Njen suprug, lovac na foke u kajaku, naoružan koštanim strelama koje je sam izradio, prenosio je mlađima znanje neophodno za opstanak zajednice. Današnji potrošači na Grenlandu i Aljasci kupuju gotove komade foke ili karibua u samoposluzi, ili se, još gore, zadovoljavaju filetima ribe lista upecane, pohovane i upakovane na brodovima-fabrikama koji čak i ne pripadaju njima. Iskusni lovac je nezaposlen i prijavljen na socijalnu pomoć.

U antičkoj Grčkoj, Sokrat je bio nosilac mudrosti i podučavao mlade Atinjane, koji su hrlili da se okupe oko njega. Danas mladi Atinjani nalaze na internetu sve što im je potrebno (a to više nije mudrost!). Lepi Alkibijad nema više šta da nauči od starca, i Sokrat umire sam. Bez otrova od kukute, doduše, ali i bez učenika.

Od toga ćemo i mi umreti: od neizmerne ravnodušnosti. Koja ide sve do odbacivanja. Postali smo tako brojni, da oni koji nisu stari otvoreno pokazuju da smo im preko glave. (A tu je i zabrinutost: šta ćemo s njima, ako nastave ovako?) Hvatam samu sebe kako se postepeno sklanjam sa mesta na kojima se osećam nepoželjno. Noć je jedan od tih prostora u koje se više ne usuđujem da kročim. Muškarac, pa čak i klimav, obezbeđivao mi je privid sigurnosti. Usamljena i stara žena je dvostruko slabiji pol.

Pre neko veče, na povratku iz bioskopa, na metro stanici Frenklin Ruzvelt, prvi put sam sebe doživela kao izgnanika. Bilo je deset

uveče, a osamdeset posto prisutnih bili su mladiljudi, koji su stajali na oba perona, razmenjivali prijateljske bubotke, dozivali se preko pruge, namećući svim putnicima svoju galamu, svoj agresivni jezik, svoju uobraženu mladost. Oni su bili na svojoj teritoriji. Ja više nisam. Nekolicina meni sličnih trudila se da se stopi sa sivilom zidova... samo da ostanu neprimećeni. Iznenada sam se opet našla u 1942, pod nemačkom okupacijom Pariza, sa osećajem koji nas je obuzimao kad se nađemo na nekom javnom mestu, u metrou ili na Trgu Opere pred Komandanturom, nas nekolicina pokorenih Francuza u gomili pobednika u sivomaslinastom...

Taj nas strah malo-pomalo nagoni da ostanemo u svojoj jazbini, u svojoj kuhinji, koja je za mnoge žene moje generacije bila ona „lična soba" o kojoj je govorila Virdžinija Vulf.

Ali, na nesreću, i tu su me progonile tehnoubice, jer sam, naime, bila prinuđena da svoj stari šporet sa četiri plotne s termoregulatorom, prost i starinski, zamenim novim uređajem za kuvanje. Majstor sa čoška toplo mi je preporučio električnu ploču na indukciju, pouzdaniju i ekonomičniju. Marion je nabavila ploču od keramičkog stakla, koja sjajno izgleda, i kojom se služim bez problema. Zato sam s poverenjem potpisala ugovor i, tri nedelje kasnije, ugledala tek otpakovanu predivnu crnu ploču, potpuno glatku, bez ikakvih dugmića ili prekidača.

- Dugmići su, gospođo, prevaziđeni! Dovoljan je kontakt dodirom.
- Dobro, ali meni su se više sviđali oni dugmići koji se mogu podesiti na 1, 2, 3, 4, 5.
- Ovde podešavate temperaturu pritiskajući nekoliko puta zaredom, i onda vam se upale ove crvene brojke.
- A ako moja mačka skoči na ploču, hoće li se uključiti?
- Postoji i menahizam za zaključavanje, gospođo. Kad se aparat ne koristi, vi ga zaključate. I za to je dovoljan kontakt dodirom.
- A ako dete u prolazu spusti dlan na ploču, može li to da je otključa i uključi?
- Dete nema šta da traži u blizini grejne površine.
- Je 1' i za sklanjanje dece preporučujete kontakt dodirom? Čušku, na primer?

Majstor sa čoška se usiljeno smeje. Prema mušterijama uvek treba biti pažljiv.

- Taj vaš sistem je ipak komplikovaniji nego onaj pre...
- Treba naprosto da naučite da se njime služite, gospođo.
- Da učim kako da ispečem jaje? U mojim godinama?
- Sad ću vam na brzinu pokazati, videćete. Hajde da pristavimo vodu da provri.

Skidam sa zida šerpu iz kompleta od šest.

- A, ne. Aluminijum nikako! Trebaju vam sudovi od rostfraja koji na dnu imaju oznaku „indukcija“.

Začudo, imam jedan takav.

- Ali u tom slučaju, gospodine, šta sa svim mojim posuđem od vatrostalnog stakla, porcelanskim posudama za jaja, na kojima se, kao što znate, prave najbolja jaja na oko, ekspres-loncem, emajliranim loncem i tiganjima od teflona... zar ću sve morati da ih bacim?

- Ništa od svega toga ne nosi oznaku „indukcija“ kaže majstor žalosno.

Još jednom proučavam uputstvo, i preplašeno se trgnem. Sitnim slovima piše: „Osobe sa pejsmejkerom oprez! Može doći do izvesnih elektromagnetskih interferencija. Konsultujte se sa svojim lekarom.“ Ja nemam pejsmejker, ali sam u godinama kad bih mogla da ga imam! Majstor je trebalo da me upozori da indukcija nije za stariju generaciju, i da je u mojoj kući sve zrelo za bacanje, uključujući i mačku. Dozvoljeni su samo korisnici sa oznakom „mlado“. Pre nego što odaberete šporet, treba da se konsultujete s kardiologom.

Kasnije ću u časopisu Udruženja potrošača pročitati da je preporučljivo da se držite na udaljenosti od najmanje trideset centimetara od šporeta! Pa kako onda da mešam bešamel sos drškom od metle?

Istog časa naredujem da opet spakuju moj šporet na indukciju. Hoću bilo kakvu drugu ploču sa dugmićima 1, 2, 3, 4, 5.

- Ali gospodo, u vašem ugovoru je pisalo „indukcija“.
- Baš tako! Za mene je indukcija „zaključivanje od posebnog ka opštem na osnovu samo jednog slučaja“. To je suprotno od dedukcije, znate. Ja sam profesorka francuskog, gospodine, a ne kuhinjskih instalacija, i bili ste dužni da mi sve objasnite. Za mene je ta vaša indukcija obično đubre. Vidite kakav lep primer: zaključujem

od posebnog ka opštem na osnovu jednog jedinog slučaja! To vam je indukcija.

- Gospođo, meni je stvarno žao kaže taj čestiti čovek ali vi ste potpisali ugovor, i ja sam dužan da vam naplatim ovaj šporet, koji je, istina, skuplji od onog sa manuelnim komandama, ali uveravam vas da je to trenutno najbolje što postoji na tržištu. Svi veliki proizvođači su prešli na te ploče. U njima je budućnost.

- Budućnost, znate, nije moja glavna briga! Da nemate možda neki model koji ljušti povrće i sam donosi jelo na sto, kad smo već kod toga?

Naravno, uzdržala sam se od toga da potpuno dotučem sirotog majstora. Najzad, sama sam potpisala a da nisam dobro pročitala ugovor, tako da je krivica bila moja. Tako sam kukavički platila šporet sa pločom na indukciju, i kupila na rasprodaji stari model neke firme u stečaju, sa dugmićima 1, 2, 3, 4, 5, kao nekada. U-ta-ta! Ionako će, posle prvog sitnog kvara, biti proglašen nepopravljivim, i majstori iz svih krajeva Francuske pevaće istu pesmu: „Ispašće vam skuplje dapopravite ovaj (ubaciti po izboru: televizor, usisivač, grejalicu ili šporet) nego da kupite nov.“

Nečastivog je baš briga za ceo svet, i uvek izlazi kao pobednik, što svako nauči na sopstvenu štetu.

Pošto je manje-više sredila sve formalnosti post mortem, „poslednja živuća“ je osetila potrebu da promeni sredinu. Marion i Ksavije su mi iz sveg srca predložili da im se pridružim u Kerdriku. Bio je to primamljiv predlog. Međutim, decembar nije baš najlepši mesec u Bretanji, a ja sam zapravo čeznula da budem kraj Elen. Okolnosti su bile povoljne: Viktor je bio slomio butnu kost prilikom pada iz kreveta i sad je bio na dvomesečnoj rehabilitaciji, što mi je obezbeđivalo prijatan boravak sa sestricom i povrh toga nekoliko zimskih sedmica na suncu Južne Francuske. Ona je konačno položila vozački ispit prošle godine, kada je Viktor bio prinuđen da se odrekne svog mercedesa, pa je kupila tvingo, kako ne bi priredila poniženje svom mužu, koji bi veoma loše podneo da je odabrala besni sportski kupe kabriolet. On bi je najradije video u spačeku, ali Citroen ih, na njegovu veliku žalost, više ne proizvodi. E, da, još uvek postoje devojčice od sedamdeset godina, sprečavane da odrastu, koje su i

dalje ubeđene u svoju urođenu nesposobnost i obavezu poslušnosti prema muškarcima.

Poštedela sam sirotu Mini svojih sarkazama, jer borbenost se troši, kao i sve ostalo, a celokupna moja snaga trenutno je zaokupljena zauzdavanjem signala za uzbunu koje mi šalje moj organizam. Toliko sam igrala na kartu onog Bodlerovog stiha „Poslušaj me, o boli moja, i mirnija budi“, da mi još uspeva da unesem smetnje u poruke i da, recimo, ignorišem svoja kolena koja su uvtela sebi u glavu pardon, čašicu da više nemam hrskavice. Tvrdoglavo odbijam štapkoji ona uporno zahtevaju... dok se jednog dana ne urote protiv mene i ne obore me na tlo kako bi mi dokazala da su u pravu. Međutim, Elen je uspela da me odvuče na polikliniku Sen-Džon Pers na sistematski pregled. Odbila sam kolonoskopiju i druge traumatične preglede, ubeđena da ne treba buditi bolesti koje dremaju... Ali morala sam da se podvrgnem čitavoj silesiji testova i analiza koji su mi otkrili... da nemam više dvadeset godina. Katarakta... štitna žlezda... povišen pritisak... mogućnost mrlje na mrežnjači... Ionako nikad nisam mnogo cenila Sen-Džona Persa, ni kao pesnika ni kao diplomatu.

Zato sam, međutim, smesta podlegla zovu bio-dućana, ne usuđujući se da navalim na paštetu od veprovine ili još gore od čvorka, na slani puter u debelom sloju i meso prženo na masti, pred pristalicom jogurta sa bifidusom, nula posto masnoće i čorbica od povrća. Tako pravim društvo Elen u bio-dućanima, kojima se u Kanu broja ne zna, a liče na dobrotvorne ustanove u kojima se okupljaju naivne i ushićene stare dame da bi filozofirale i razmenjivale iskustva. Nikad nisam videla muškarca da ulazi u ta svetišta. Pa baš zato i umiru pre nas, tvrdi Elen.

Dozvolila sam sebi da se namamim na zelenu glinu u vidu obloga protiv artroze kolena, ili, po izboru, u vidu smese za mazanje. Bilo kako bilo, nema nikakve beleške niti uputstva za upotrebu. Isto je kao i sa svetim pričešćem treba verovati. Ambalaža je najprostija moguća, gline ima svuda, ostavlja mrlje, začepkuje cevi, ali sve je to deo lečenja. Mada, moram priznati da je splašnjavanje mojih otoka spektakularno.

Naša sloboda je, na žalost, ograničena, jer je Elen stalo da svako popodne provede kraj Viktora. Retko kad joj pravim društvo: od toga odmah ostarim za deset godina! Ulazimo u sobu sa ohrabrujućim

osmehom, koji se on potrudi da izbriše već prvim rečima. Svaki put je proveo „groznu noć“, tvrdeći, po izboru, da „nije ni oka sklopio, nije mogao da diše po ovom olujnom vremenu, imao je migrenu ili užasan bol u nožnom placu“.

- To ti je giht, Viktore kažem mu veselo bolest sladokusaca!

To mu nije nimalo po volji, znam, ali mržnja prija zloćama, svim onim starcima koje obasipate ljubavlju i poslasticama, a oni vam to pretvaraju u gorčinu i grdnje.

Zanima ga šta radimo i koga viđamo bez njega. Ni za koga nema milosti.

- Ah, siroti Žerom! Koja je on pederčina!

- Ah, išle ste da gledate film Sati? Gomila melanholičnih dama koje ne vide dalje od svog nosa... Skroz u stilu Virdžinije Vulf...

Ženomrsci su kao silovatelji povratnici. Objašnjavate im, dokažete im opravdanost feminizma, oni kao da to u datom trenutku prihvate, a kad ih pustite, počinju opet po starom! Isti klišeji o „ženskim glavama“, iste otrcane šale.

Jedna od Viktorovih omiljenih rečenica, koje posebno mrzim, glasi: „Ja s tim nemam ništa.“ On misli da je to argument. Elen mi prebacuje da vređam teškog bolesnika. A zašto da ne? To znači da ga konačno tretiram kao normalnog čoveka!

- Ali ipak... primećuje Elen, sa suzom u oku, dok izlazimo iz sobe, a Viktor je prati pogledom punim ogorčenja, jer mu je nepodnošljivo da ona živi svoj život bez njega. Ali ipak, iako je Viktor ponekad neotesan, čitavog života mi je ukazivao neizmernu ljubav!

Pre svega, neizmerno samoljublje, poželim da je ispravim. Ali nisam toliko zla, ma kako izgledala.

Svako prepodne provodimo u šetnji Kroazetom, posećujemo muzeje, „šopingujemo“, da upotrebim američki izraz.

A večeri provodimo tako što smo srećne zajedno. Oživljavamo uspomene iz detinjstva. S nežnošću se prisećamo pegavih konja upregnutih u kola koja su raznosila komade leda umotane grubim platnom, za cinkom obložene ledenjače. Tada smo bili svesniji činjenice da je hladnoća luksuz. Dozivamo malog foksterijera glasom gazde, i sećamo se gramofona s ručicom, koji se na francuskom zovu još i tournedisques, doslovno: „okretači ploča“, jer logično

okreću ploče; a da pri tom ne moramo da idemo na Yahoo, ili na Google, reči koje takoreći ništa ne znače.

Srećne smo, ali mene ponekad muči krivica zbog tog ušuškano-klimatizovanog života. Da nismo počele da životarimo?

Ne, već da živimo na visokoj nozi, draga seko ispravlja me Elen. To je isto, samo u luksuznoj verziji. Treba da uživamo u mogućnosti da živimo lagodno, u udobnom okruženju, ukrašenom lepim stvarima, bez ičega što bi nas podsećalo na nesreće u svetu. Više nisi u godinama za dizanje bune. Mnogo si pružila i mnogo gnjavila. Prepusti se malo životu, draga...

Mudro zbori, ali ovo ovde je karikatura od života, kao kod Bodlera „sve je samo red i slast, raskoš, mir i...” Ali avaj! Iz tog stiha nedostaje „strast”. Najobičnija stvarnost počinje takođe da mi nedostaje u tom sterilnom univerzumu. Čini mi se kao da sam već mrtva, mada je onaj svet i te kako prijatan.

Uostalom, moraću da napustim Elen, jer njen stariji sin sa ženinom porodicom i Zoe dolazi u Kan za februarski raspust. Poslednje sedmice spavale smo u istoj sobi i jedna drugoj pričale one gluposti ili veoma važne stvari koje se pričaju samo noću, sa obećanjem da ćemo svake godine provesti po nekoliko nedelja zajedno. Najzad, Viktor ima dve butne kosti! Sačuvala sam za sebe ovu primedbu, izrazito neukusnu, priznajem. To ide uz moje godine.

Pošto sam se navikla na luksuz, moj stan mi se po povratku učinio sirotinjskim, te sam odlučila da napravim malo reda i sve prekrećim, uključujući i svoju tugu. U našim godinama, spremati znači bacati. Čitavi slojevi mog umrlog života završavaju u kanti za smeće praznim fascikle, bacam požutele novinske isečke i feminističke časopise, koje sam čuvala za svaki slučaj ako mi neko bude tražio da napišem članak; odavno nisam dobila takvu ponudu, moje preporuke su zastarele, moje ime više nikome ništa ne znači, a današnje mlade glupačice ubeđene su da su im sva prava koja uživaju pala s neba.

- Tek ste sa trideset godina dobile pravo glasa? Nemoguće! kažu te ćurkice.

- „Nekada” nije bilo pilule? Pa kako ste se snalazile? pitaju te neznalice, za koje „nekada” počinje juče i doseže sve do srednjeg veka.

Zaboravljene su doktorka Lagrua Vejl-Ale i program za planiranje porodice, Žizel Halimi i sudenje u Bobinjiju, Simon Vej i 800.000 abortusa godišnje, koji nisu bili klinički, i uzrokovali su smrt stotina žena svake godine i sterilnost hiljada drugih.

Neznanje i zaborav takođe ubijaju, i pored toga što se izuzetne žene još uvek bore, bez ikakve naknade, bez zahvalnosti, usred opšte nezainteresovanosti.

Niko me više ne pita za mišljenje, ali ko me može sprečiti da ga iskažem? Javila mi se ideja, zatim i želja, a potom čvrsta namera da prionem na poslednji posao, neku vrstu feminističkog zaveštanja, koje će Marion objaviti posle moje smrti.

Zašto posle tvoje smrti? pita Mojra.

Tako sam proletoš otišla u Kerdrik, dok mi se stan renovirao, da tamo pišem na miru. Bila su to tri meseca sreće. Svake sedmice sam pisala Elen, koja, kao i ja, ne drži baš mnogo do telefonskih razgovora, a ona mi je, po svom običaju, slala prekrasna ilustrovaná pisma, nalik na srednjovekovne iluminirane rukopise, sa izmaštanim likovima i životinjama, zbog čega sam opet žalila što nikad nije prelomila u sebi odluku da izrazi svoj talenat. Marion mi je došla u posetu nikad ne propušta plimu na ravnodnevicu kako bi mi pomogla da saberem misli i prihvatim svoje starenje kao činjenicu: hvata me bes što moram da priznam da nisam u stanju da napišem ništa što iole valja posle pet po podne, a tako sam volela da radim noću. Nikad nisam morala da se žalim na telo koje mi je Bog dao. Ovo koje mi se umesto njega nametnulo protiv moje volje sve mi se manje sviđa. Ali sada ono meni nameće svoju volju.

Taman sam htela da ispišem reč KRAJ na svojoj knjizi, kada se zemlja iznenada otvorila podá mnom. Nebo se zacrnelo dogodilo se nešto neprihvatljivo. Majušni ugrušak krvi začepio je arteriolu u mozgu koji mi je skoro isto toliko drag kao i moj vlastiti: u Eleninom. Moja sestríca, gotovo kći, upravo je bila doživela udar, za koji sam slutíla da je smrtonosan.

Bila je sama u stanu, Viktor je trebalo da se vrati tek sledeće nedelje. Pošto mu se nije javila telefonom, kako je svakodnevno činíla, on je odmah pomislio na najgore i podigao uzbunu. Policija je razvalíla vrata i našla Elen bez svesti podno kreveta. Sada je u bolnici, ali posledice su zastrašujuće, kako mi je priznao njen sin:

oduzeta joj je jedna strana, i toona nezgodna hemisfera, koja upravlja i rukom koja piše i govorom. Tako je u isti mah izgubila i moć govora i sposobnost pisanja.

Sutra ću krenuti za Kan. Elen ima „samo sedamdeset pet godina“, i lekari smatraju da će moći da se oporavi delimično. Šta drugo reći nekome ko je u trenutku iz sveta zdravih upao u onu maglovitu zonu u kojoj čovek nije ni živ ni mrtav?

Petnaest dugih dana proteklo je od njenog CVI-a, kako današnji lekari nazivaju moždanu kap, i bojim se da se moja Elen neće vratiti. Nedokučiv izraz na licima lekara, njihove oveštale fraze, njeno asimetrično lice, a nadasve njen poraženi pogled, ne ostavljaju mi mnogo nade.

Tokom one divne jeseni koju smo provele zajedno, razmišljale smo o „umeću umiranja“, i ona se najzad upisala u ADMD, u kome ja već godinama aktivno učestvujem. Zaista dobijate na vrednosti u sopstvenim očima kada se izjašnjavate kao pristalica smrti po izboru dok ste zdravi kao dren! Ali kako da budete sigurni da nećete preći taj fatalni prag kada gubite kontrolu i nad sobom i nad drugima? Dok je Adrijen bio živ, ja sam, naravno, preuzimala na sebe rizik da živim. Nikad ne bih ni Elen učinila „to“ to jest, ostavila je samu. Dva moja glavna razloga za život nestala su (ili gotovo kao da jesu), a svojoj deci nisam više stvarno potrebna, iako oni misle da žele da me zadrže. Uspeli su u životu kao što su želeli, a moj odlazak očekivani podjednako će im teško pasti dogodio se on ranije ili kasnije.

Sa svoje strane, nemam ni najmanju nameru da prisustvujem starenju svoje dece. Marion već ima šezdeset četirigodine, i žao mi je zbog onog što je čeka. Ona još sjajno izgleda, ali da je gledam kako u sedamdesetoj počinje da ima iste simptome kao ja, bilo bi mi skandalozno. Do sada nije bilo predviđeno da majka vidi kako lepo maleno ljudsko biće koje je donela na svet postaje klecavo stvorenje ugaslog pogleda i izobličjenih šaka. A i kako da prihvatim svoje unuke kao pedesetogodišnjakinje? Dugovečnost remeti ravnotežu u smeni generacija.

Zamišljam Marion i sebe kroz desetak godina, za doručkom u Kerdriku, kose ofarbane u nekadašnju boju, kako obe otvaramo kutije s pilulama, hrskavicom ajkule, esencijalnim uljima, omega-tri masnim kiselinama, lekovima protiv upala, protiv holesterola, protiv

povišenog pritiska, tabletama s magnezijumom, silicijumom, cinkom, vitaminima, hormonima, da ne nabrajam dalje. Gutaćemo ih s mukom, posmatrajući more, sada pusto, jer ćemo morati da prodamo barku, pošto Moris zbog upale tetiva neće više biti u stanju da upali motor na našem čamcu od pet konjskih snaga. Gledaćemo ga razneženo kako lista pomorske časopise u potrazi za barkom sa električnim dizel motorom, znajući dobro da je vreme za ulaganje novca za nas prošlo. Žene su često sklone surovom realizmu. Morisu se uvek čini da je sve moguće. Njegove sanjarije se množe sasvim nezavisno od ikakve stvarnosti, što mu na neki način omogućava večnu mladost, čemu se ja divim. Ljuta sam na sebe što sam postala uništiteljica snova...

Jer upravo iz ljubavi prema životu i želim da ga napustim na vreme, ne bez neizmernog žaljenja. Znam, međutim, šta sam sve već izgubila, a sve to što svakog dana odlazi u nepovrat, ne može ničim biti zamenjeno.

Suviše sam volela da trčim, penjem se, skijam, vozim auto, da bih pristala da se krećem sa hodaljkom.

Suviše sam volela ukus vina, Single Malt viskija i miris večnog snega u votki, da bih gledala pred svojim tanjirom plastičnu flašu punu tekućine bez boje, mirisa i ukusa.

Suviše sam volela život sa bračnim drugom, s kojim sam se suočavala sa danima i noćima, s kojim sam se prepirala, raspravljala, gundala, čitala udvoje, a takođe se i smejala, s kojim sam delila sva životna zadovoljstva i nezadovoljstva, i s kojim sam polako i mirno ostarila...

Suviše sam volela Ksavijea, Marion i Morisa, kao sebi ravne, da bih pomišljala da ću ih jednog dana gledati kako stoje oko mojih ostataka, navodno još živih, hranjenih infuzijom, snabdevanih kiseonikom kroz cevi i olakšavanih pomoću sonde.

Suviše sam volela da klečim u vrtu udišući miris zemlje, da okopavam, sadim i orezujem; isuviše sam volela sunce u zenitu koje mi sija pravo u lice, kupanje u ledenom okeanu i šetnje po pustari, da bih dremuckala u senci u bašti, šešira natučenog na glavu i sa čebetom preko kolena, čekajući da padne večer... pa da odem u krevet!

Suviše sam volela da idem u ribolov, u pličaku ili u čamcu, sa Marion, Ameli i Severin, na Zeleno ostrvo, na rt Ragenes ili ostrva Glenan, da bih bez suza gledala ostale kako odlaze, s mrežom za račiće na jednom ramenu i košarom obešenom o drugo, sa sjajem u očima, prilikom svake plime i oseke.

Želim da odem, košare pune uspomena i s ponosom u očima što sam do kraja živela kao živ čovek. Da odem u svoje vlastito vreme, koje neće obavezno biti ono koje propišu lekari, niti ono koje odobri papa, a ponajmanje ona usporena smrt koju predlaže Mari de Enezel, sa svojom tačnom punom lekova za ublažavanje bolova i sladunjavim osmehom.

Zanimljivo, kao da je to neka vrsta nadoknade, sve sam osetljivija na lepotu stvari oko sebe čudesne sitnice ispektakularni prizori udružuju se u tome da mi nateraju suze na oči: plavetnilo lista vranjenike, let sivih ždralova u dokumentarcu o pticama selicama, ruža po imenu Sezan zasađena prošle godine, bez mnogo nade u uspeh, u nepovoljnom kutku vrta, koja me je obradovala prvim šarenim crveno-žutim cvetom u novembru, mimo svakog očekivanja, samo da bi mi poručila: „Eto vidiš!“ Ribarska brodica koja se vraća u luku, trupa tako lepo oblikovanog da na vodi ne ostavlja gotovo nikakav trag, sa starim mornarom koji stoji na krmu, dok se njegov pas kočoperi na pramcu, sav važan, kao figura na kljunu broda... pa kapela u Zalivu mrtvih sa granitnim raspećem, izlizanim od oluja i udovičkih suza.

Pa onda, začudo, i poezija, koju sam u mladosti toliko volela, i koju sam posle Adrijenove smrti ponovo otkrila sa mladalačkim uzbuđenjem sećaš li se, Elen, kako smo volele Žila Laforga i njegove stihove pune očajanja, koje danas bolje razumem:

Ah, život je bljutav tako Sećamo se danas kako Bedni i bez dara besmo!

Ubrzo potom postale smo starije od tog mladog pesnika, koji je umro sa dvadeset sedam godina.

Pa ponekad i muškarci... može li se sklonost ka muškarcima ikad izgubiti?

Na krovu preko puta Eleninog stana u Kanu, videla sam prošle godine prelepog krovopokrivača. Njih četvorica su skakutali po ružičastim crepovima, ali jedino je on bio plav kao Finac, uzanih

bokova i tananog struka, koji na muškarcu deluje dirljivo. Radio je obnažen do pojasa, a ja sam svakog jutra za doručkom posmatrala njegova preplanula ramena, sa onom zlatastom preplanulošću tipičnom za plavušane, vretenastim strukom i malo dužom kosom koja se sjajila na mediteranskom suncu poput... zlatnog šlema. Savršeno. A svaki put kad bi se približio ivici krova, strepela sam za njega, pevajući Dalidinu pesmu: „Tek što je navršio osamnaestu...” izazivajući pri tom ironično smeuljenje kod Elen.

„Nagon za razmnožavanjem postoji čak i kod trepljara i paramecijuma, iako su ta bića aseksualna”, podseća me ona, citirajući neki članak iz naučnog časopisa *Sjans e vi*, na koji je Viktor bio pretplaćen, a i ona ga je pobožno čitala.

Ljudsko biće se nikad ne vraća na nivo paramecijuma. Gotovo da sam šokirana kad u bioskopu osetim, kao nekad, nešto od uzbuđenja glavne junakinje kada je voljeni čovek najzad uzme u naručje... pod uslovom da redite lj ume da dočara ne ljubav, već strast, koju je mnogo teže prikazati nego mržnju ili nasilje, jer to su najrudimentarnije emocije.

Ne usuđujem se da to uzbuđenje, ili slabost, priznam Elen, koja nikad nije prevarila Viktora i još uvek je neobično sramežljiva kada je reč o onome što ona naziva „seksualnost”, uz pućenje usta koje ne sluti na dobro.

S obzirom na to da ne mogu da se zadovoljim tuđim poljupcima i suviše malobrojnim krovopokrivačima koji svima okolo pokazuju svoje čari, da sam izgubila sve što mi je pričinjalo užitak i skoro sve prijatelje svoje generacije, napisala svoju poslednju knjigu, ne vidim zašto bih pasivno čekala poslednji udar sudbine. Ali kako da prekinem svoj život, ako budem te sreće da na vreme začujem škriputanje Ankuovih kola s njegovim sablasnim kočijašem, koga sam oduvek zamišljala sa licem glumca Luja Žuvea?

U Švajcarskoj, Belgiji i Holandiji dozvoljena je „pomoć pri umiranju”. Gledala sam na televiziji dokumentarac *Exit*, o mirnoj smrti jednog bolesnika koji se sam za nju odlučio, i dočekao je u naručju svoje žene. I predivni film *Život je more* o radosti življenja i hrabrosti umiranja.

Francuska više nije zemlja sloboda. Naši poslanici nedavno su izmislili licemerni izraz *Jaisser-mourir* („pustiti da se umre”), užasnu

formulaciju u potpuno istom stilu kao i ona „laissez-les-vivre“ („pustite ih da žive“), pri čemu oba slogana imaju kao zajedničko isto nipodaštavanje volje onih kojih se to tiče.

Ja ću uzeti u obzir tvoju volju, Alis kaže Mojra. Iako ne volim umiranje, ja, koja nikada neću imati pravo na smrt.

Kako doći do eutanazije, te lepe grčke reči koja označava naprosto ono što svi žele: „lepu smrt“?

Ako je jedan filozof prinuđen da se baci kroz prozor kako bi izmakao neizlečivoj bolesti, ako jedna žena u godinama dođe dotle da ulazi sve dublje u ledenu baru dok se ne utopi, ne bi li umakla progoniteljima koji su je već dvaput silom reanimirali, šta je to nego odbijanje pružanja pomoći? Šta je to nego nepoštovanje ljudskog bića? Šta je to nego svirepa smrt, bez pomoći saosećajne ruke? Da ne biste izložili osudi lekara koji vam pomaže, ili blišnjeg koji vam pruži ruku, jeste li u Francuskoj osuđeni da umrete sami?

Nisi sama kaže Mojra.

Potreban mi je savet nekoga ko ima znanja i razumevanja, pa sam pomislila da bi trebalo da se konsultujem sa specijalistima za život, pa samim tim i za smrt. Razgovarala sam sa neurologom koji prati Elenino stanje, sa pulmologom koji je lečio Adrijena, sa svojim gerontologom, pa čak i sa Marioni

nom ginekološkinjom. Svi su oni ponovo izvukli, iz najskrovitijih zakutaka mog pamćenja, sećanja od pre više od pedeset godina! Poniženje, osećaj da sam za nešto kriva, snishodljivi ton koji loše maskira potpunu ravnodušnost, ista ideološka ograničenost kao što je bilo i sa abortusom pre zakona koji je donela Simon Vej. A kao kruna svega, pozivanje na hrišćansku veru kod ljudi koji čak ni na misu ne idu.

Međutim, kada neko biće nema više nade, ono što mu je potrebno jeste milosrđe, a ne vera.

Tražeci pravo da odlučujem o svojoj smrti kao što sam nekad tražila pravo da dam ili ne dam život, našla sam se, eto, u istom položaju poniženog molioca pred istom političkom nomenklaturom! Doživela sam da mi se obraćaju kao detetu mada sam dvostruko starija od svih tih doktora, a kriva sam samo za to što sam suviše ostarila za svoj ukus! Zar mi sopstveni život više ne pripada?

Tokom jedne neprospavane noći, tražeći izlaz iz tog ćorsokaka, iznenada sam shvatila da svi mi koji se zalažemo za smrt po izboru imamo, možda i ne znajući, jednog slavnog prethodnika. Najednom mi se ukazalo, jasno kao dan, da je i Isus Hristos izabrao svoju smrt. Mogao je, to je takođe jasno kao dan, da pobegne od svojih dželata, nekim jednostavnim čudom... uspevao je da izvede i mnogo komplikovaniju. Bila bi uvreda za njegovu božansku prirodu kad bismo poverovali da je Sin Božji upao u zamku kao neki zečić, i nosio krst kao neki lopov, a da to nije učinio s predumišljajem. To je bilo zapisano u putevima Gospodnjim, i Hristos je svojom smrću izabrao da im se povinuje.

Na tu pomisao, osetila sam čudnu utehu u pogledu svojih planova.

Nemoj požurivati ono što se ne može ispraviti kaže Mojra. Šta čekaš? Objavi svoju knjigu-testament za života.

Pre no što će je pohraniti u sef s namerom da se kasnije objavi, Alis je odlučila da da knjigu svojoj kćerki da je pročita. Marion se oduševila, dala je i Morisu da pročita, pa su oboje zajedno uspeali da je ubede da je objavi što pre.

Uspeh kojem si se celog života nadala, doneće ti ova knjižica, mama, videćeš. Bilo bi tužno da ne doživiš tu avanturu. Okolnosti su povoljne, sigurna sam u to.

Feminističko zaveštanje izašlo je tri meseca kasnije. Alisin nekadašnji časopis, Nu, le fam, prepoznao je u tome priliku da pridobije deo čitalaštva koji je predugo bio zanemaren, te je rešio da objavi najbolje stranice pre nego što knjiga izađe. Uspeh je bio trenutani i neočekivani. Alis je ponovo otkrila zaboravljene radosti: da dobij a gomilu pisama od čitateljki, starih i novih, da je pitaju za mišljenje o društvenim problemima, da skreše u lice onima koji su sahranili feministkinje, feminizam, ravnopravnost... i da učestvuju kao gost u emisijama iz kulture, gde je umela da pokaže takvu žestinu i duhovitost kakve se ne očekuju od osobe njenih godina.

Ipak sam uspela da ostanem poprilično zakeralo tokom celog života pomisli Alis i eto kako me danas baš zbog toga cene!

„Sve ono što dođe na svet a da ništa ne poremeti, ne zaslužuje ni obzira ni strpljenja“, kaže Mojra.

Alis nije bila te sreće da podeli svoju radost sa Elen, koja je pretrpela i drugi moždani udar, i malo-pomalo tonula u besvesno

stanje. Ali jeste imala tu sreću da dočeka rođenje prvog Severininog deteta, i da zaplače, ganuto i saučesnički, u Marioninom zagrljaju, otkrivši da je Brajan ponovo uspeo da se ušunja u njihovu porodicu, u liku dečkića drsko riđe kose.

Elenin život ugasio se najesen. Alis je počela da ima ozbiljne smetnje s vidom, koje je operacija katarakte samo odložila.

Upozorila je svoju decu da ne bi bila u slanju da živi zavisna od drugih, bez mogućnosti da čita, da vidi boju neba i mora, ali da nema nameru da ih uvlači u odluku za koju želi sama da snosi odgovornost.

Radije bih da ne znate ništa precizno. Da možete sebi da kažete da sam, najzad, možda umrla prirodnom smrću. Znam da ćete biti veoma nesrećni, ali bilo kako bilo, nije u mojoj moći da vas toga poštedim.

Nikada mi se nije odviše žurilo da moji štićenici napuste svet kaže Mojra. Uvek se vežem za njih, mada ne bih smela. Ali dovoljno te volim, Alis, da bih prihvatila tvoju želju da odustaneš, jer si umela da iskoristiš svaku šansu, pa i one koje sam ja uspela da ti pružim. Uključujući i poslednju: da umreš u svoj čas. Kad budeš spremna, Alis, biću tu. Daj mi znak tako što ćeš pritisnuti taster sa zvezdicom. Ja ću se postarati za ostalo, mala moja.

O autoru

Rođena u Parizu 1920. godine, Benoat Grul je odrasla u intelektualnoj i umetničkoj sredini. U kući njenih roditelja česti posetioци bili su Pikaso, Pikabija, Pol Moran i mnogi drugi.

Pošto je diplomirala klasične jezike na Sorboni, neko vreme je predavala latinski jezik i francusku književnost u srednjoj školi, a zatim je počela da se bavi novinarstvom i pisanjem. Prvi roman Dnevnik u četiri ruke objavila je 1958. godine a napisala ga je zajedno sa sestrom Florom. Zajednički su napisale još dva romana. Godine 1972. objavila je sama roman Deo stvari, a tri godine kasnije još jedan Takvaje ona, koji je obuhvatao žensku problematiku i teme, i postigao veliki uspeh. Posle toga sledi niz romana, počev od U srcu te nosim do Istorijejednog bekstva objavljene 1997. godine, koja sadrži brojne autobiografske elemente. Napisala je i biografije poznatih feministkinja Olimpije de Guž i Poline Rolan, kao i eseje Feminizam u muškom rodu i Muška sigurnost.

Bila je predsednik Jezičke komisije za formiranje novih imenica ženskog roda. Član je žirija za dodelu nagrade Femina. I sama je dobitnik više književnih nagrada, kao i nosilac Ordena legije časti.

Table of Contents

[Naslovna strana](#)

[Impresum](#)

[Posveta](#)

[1](#)

[2](#)

[3](#)

[4](#)

[5](#)

[6](#)

[7](#)

[8](#)

[9](#)

[10](#)

[11](#)

[12](#)

[13](#)

[14](#)

[O autoru](#)